

**DRUŠTVO  
EKONOMISTA  
BEOGRADA  
osnovano 1932**

**EKONOMSKI  
VIDICI**

**ISSN 0354-9135  
UDK-33  
COBISS.SR-ID 116154887**

**Godina XIX, Broj 4  
Beograd, decembar, 2014.**





# EKONOMSKI VIDICI

Časopis Društva ekonomista Beograda (Osnovano 1932.g.)

Godina XIX

Beograd, decembar 2014.

Broj 4 str. 395-530

**Izdavač:**

Društvo ekonomista Beograda,  
Beograd, Kneza Miloša 12  
Tel/faks: 011/2642-026  
Tekući račun: 180-100121001142034  
E-mail: debeograd@gmail.com

**Predsednik Društva  
ekonomista Beograda:**

dr Gojko Rikalović

**Glavni i odgovorni urednik**  
dr Jelica Petrović - Vujačić

**Redakcija, Board of Editors**

**Редакционная коллегия**

dr Jelica Petrović - Vujačić, dr Zorka Zakić,  
dr Vesna Milićević, dr Petar Đukić, dr Ljubinka Joksimović, dr Gojko Rikalović, dr  
Ivica Stojanović, dr Darko Marinković,  
dr Milan Šojić, dr Jugoslav Mijatović, dr  
Sreten Vuković, dr Sida Subotić, dr Nataša  
Cvetković, dr Ljiljana Jeremić, dr Radmila  
Grozdanić, dr Snežana Grk, dr Bojan Ilić,  
dr Gordana Kokeza, dr Dejan Molnar

**Tehnički urednik:**

Slavomir Mirković

**Štampa:**

ALKAGRAF, Beograd

Časopis izlazi četiri puta godišnje

**Publisher:**

Economists Association of Belgrade  
(Founded in 1932),  
Beograd, Kneza Miloša 12  
Tel/fax: 011/2642-026

**President of Economists Association of  
Belgrade:**

dr Gojko Rikalović

**Editor-in-Chief:**

dr Jelica Petrović - Vujačić

**Technical Editor:**

Slavomir Mirković

**Издательство:**

Союз экономистов Белграда,  
Београд, Кнеза Милоша 12  
Тел/факс: 011/642 026

**Председатель Союза экономистов  
Белграда:**

др Гојко Рикаловић

**Главни григоријски редактор:**  
др Јелица Петровић - Вујачић

**Технический редактор:**

Славомир Мирковић



Ekonomski vidici, godina XIX, Br. 4, 2014.

Urednik broja dr Gojko Rikalović

## SADRŽAJ

### **Slavko Vujović**

EKONOMIJA ZASNOVANA NA ZNANJU I DIGITALNOJ KULTURI KAO NEIZOSTAVAN ČINILAC RAZVOJA I KONKURENTNOSTI PRIVREDE .....	395
--	-----

### **Goran Popović, Mirko Savić, Boris Spasojević**

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE I PRIVREDNI RAST BUGARSKE I RUMUNIJE .....	409
---	-----

### **Predrag Vukadinović**

REŠAVANJE PROBLEMA PREDUZEĆA U RESTRUKTURIRANJU I NEKI MOGUĆI MODALITETI RAZVOJNOG FINANSIRANJA U SRBIJI .....	423
--	-----

### **Slavoljub Vujović, Jelena Premović, Branislav Grujić**

KADROVI U TURIZMU-SPECIFIČNOSTI OBRAZOVANJA KADROVA ZA TURIZAM .....	437
---	-----

### **Radojko Lukić**

ANALIZA PROFITA PO ZAPOSLENOM U TRGOVINI SRBIJE ...	449
---	-----

### **Milan Šojić**

130 GODINA NARODNE BANKE SRBIJE 1884-2014 .....	465
---	-----

### **Totić Ibrahim, Totić Mirza**

ULAZAK REPUBLIKE SRBIJE U EVROPSKU UNIJU ILI RIZIČNO PUTOVANJE PREMA EVROPSKOJ PERIFERIJI .....	477
--	-----

### **Milan Petković, Ljubomir Kostić**

ANTIMONOPOLSKA POLITIKA REPUBLIKE SRBIJE .....	493
--	-----

## **ISTRAŽIVANJE**

### **Gojko Rikalović, Biljana Jovanović Gavrilović, Dejan Molnar**

STEPEN UGROŽENOSTI SAVREMENIH DRŽAVA I RAZVOJNI IZAZOVI SRBIJE NA PODRUČJU (NE)ZAPOSLENOSTI.....	507
---	-----



## **EKONOMIJA ZASNOVANA NA ZNANJU I DIGITALNOJ KULTURI KAO NEIZOSTAVAN ČINILAC RAZVOJA I KONKURENTNOSTI PRIVREDE**

### **Reindustrijalizacija uz povećanje zaposlenosti u ambijentu implementacije ekonomije znanja**

**Slavko Vujović\***

E-mail: vujovicslav@gmail.com

#### **Rezime**

*Za ekonomiju znanja karakteristična je nova teorija rasta koja se zasniva na pomaku od ekonomije bazirane na materijalnim resursima ka ekonomiji baziranoj na znanju. Ovi odnosi se prenose i na preduzeće koje se transformiše od kapitalom intenzivnog prema znanjem intenzivnom preduzeću. Kao rezultat nove teorije rasta, vrednost nematerijalne aktive savremene kompanije, kao sinonima za intelektualni kapital, kreće se između jedne polovine i dve trećine njene tržišne vrednosti a ostatak se odnosi na materijalne resurse. Ekonomija znanja omogućava reindustrijalizaciju koristeći međunarodno priznata znanja, što ima za posledicu, između ostalog, povećanje zaposlenosti.*

**Ključne reči:** ekonomija znanja, intelektualni kapital, upravljanje znanjem uz primenu IKT.

---

\* Profesor univerziteta u penziji.

## UVOD

Najveći ideo u ostvarivanju vrednosti savremenih kompanija razvijenih zemalja, a samim tim i presudan uticaj na njihovu konkurentnost, ima intelektualni kapital (*IK*), odnosno nematerijalna aktiva kao njegov sinonim, koji predstavlja ključni postulat ekonomije zasnovane na znanju i digitalnoj kulturi. Kao rezultat nove teorije rasta, koja predstavlja glavnu odrednicu ove ekonomije, vrednost nematerijalne aktive savremene kompanije kreće se između jedne polovine i dve trećine njene tržišne vrednosti (meri se stavljanjem u odnos tržišne i knjigovodstvene vrednosti preduzeća), a ostatak se odnosi na materijalne resurse.

Utemeljivači nove teorije rasta, koje predvodi uticajni američki ekonomista Paul Romer, koja je u ekonomskoj teoriji utvrđena, ali i u praksi potvrđena, tvrde da nema više nikakvih mehanizama, pa ni takve ekonomске politike, koja može kreirati rast baziran na kombinaciji klasičnih resursa – sirovine, rad, kapital. Suština nove teorije rasta je u pomaku od ekonomije bazirane na materijalnim resursima ka ekonomiji baziranoj na znanju. Ovi odnosi se prenose i na preduzeće koje se transformiše od kapitalom intenzivnog prema znanjem intenzivnom preduzeću.

U tradicionalnoj ekonomiji, kakvom se može oceniti naša ekomska stvarnost, mogućnost za stvaranje vrednosti u osnovi se zasniva na upravljanju materijalnim resursima, dok u informatičkoj eri, okosnicu ovog procesa čini upravljanje resursima intelektualnog kapitala, odnosno nematerijalnom aktivom.

Oduvek se na neki način upravljalo nematerijalnim faktorima. Novina je u sistemskom pristupu tretmanu intelektualnog kapitala i njegovim znatno proširenim strukturnim elementima sa naglašenim međusobnim interakcijama u smislu integrisanosti i međusobnog povezivanja, zasnovanog na primeni IKT. Interakcije strukturnih elemenata intelektualnog kapitala rezultiraju brojnim sinergijama, koje stvaraju novi kvalitet odnosa i time doprinose prosperitetu i konkurentnosti preduzeća. Novina je i u uvodenju metodološkog pristupa upravljanju IK, primenom metoda za merenje i iskazivanje efikasnosti stvaranja vrednosti na bazi intelektualnog kapitala i metoda za njegovo unapređenje, prikazanih u nastavu ovog teksta.

*Tranziciju od tradicionalne ekonomije ka ekonomiji znanja, moguće je ostvariti uz prilagođavanje obrazovnog sistema i obučavanja u privatnom i javnom sektoru, ekonomiji zasnovanoj na znanju i digitalnoj kulturi.* Ove postavke su preporučene od strane EU i usvojene na Vlade Republike Srbije 2006 god., ali do

njihove realizacije nikada nije došlo.

Sve dok se ne prepozna značaj ekonomije zasnovane na znanju, ostaćemo van tokova kojima se kreće ekonomska strategija EU i drugih razvijenih zemalja, što će imati i dalje za posledicu dominantno resursno intenzivni izvoz i nisku konkurentnost. Bez implementacije ekonomije znanja nije moguće ostvariti ni uspešnu reindustrializaciju, koju prati povećanje zaposlenosti, za koju je potrebna odlučujuća ulogu novih međunarodno priznatih znanja za pojedine industrijske grane i poslovne aktivnosti pojedinih preduzeća, kako bi se osvojili srednje tehnološki intenzivni proizvodi i nakon toga visoko tehnološki intenzivna proizvodnja.

## 1. OSNOVNE POSTAVKE EKONOMIJE ZASNOVANE NA ZNANJU

Osnovni zadatak ekonomije zasnovane na znanju i digitalnoj kulturi je stvaranje uslova i mehanizama pomoću kojih će novo znanje imati odlučujući uticaj na faktore procesa proizvodnje (sredstva za rad, predmet rada i živi rad), na način što postaje sastavni deo ovih faktora. Ova ekonomija se zasniva na sledećim postulatima: intelektualnom kapitalu, upravljanju znanjem i organizaciji koja uči - koncept organizacionog učenja.<sup>1</sup>

*Intelektualni kapital* brojni istraživači koriste kao sinonim za nematerijalnu aktivu. Intelektualni kapital preduzeća odnosi se na ukupnu intelektualnu imovinu i intelektualni potencijal koji predužeće koristi za stvaranje nove vrednosti.<sup>2</sup>

Najčešće se intelektualni kapital strukturira na sledeći način:

- *Ijudski kapital* se bazira na različitim vrstama znanja (eksplicitno i implicitno znanje, inovativnost, kreativnost, veštine, motivacija, kritičko promišljanje...),

*strukturalni kapital* obuhvata komponente interne strukture (*intelektualno vlasništvo preduzeća*: patenti, licence, autorska prava, softverski programi...; *organizacioni procesi*: strategije, planovi, priručnici i poslovniči, poslovne aplikacije, sistemi za upravljanje, baze podataka...; *organizaciona kultura*: sistem vrednosti, etika, uverenja i karakter preduzeća),

---

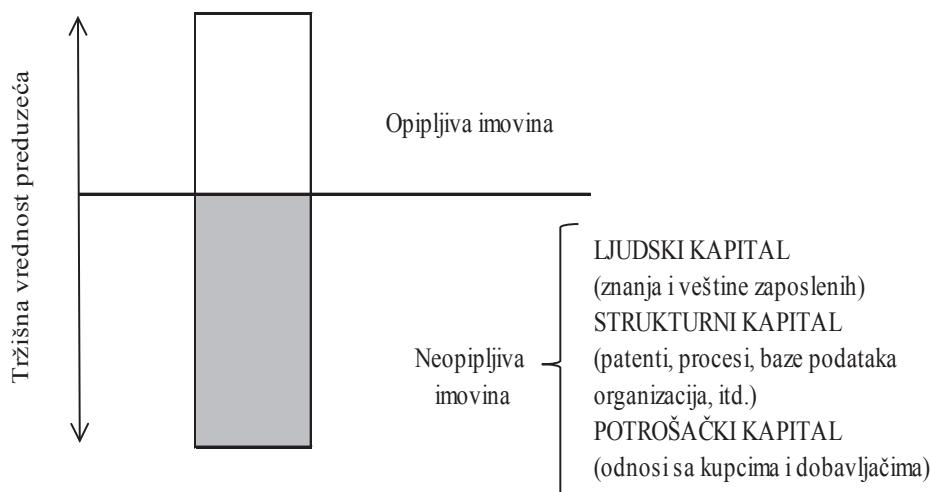
1 Vujović (2005a), str.18-23.

2 Vujović (2005b), str. 14.

- *potrošački, odnosno relacioni kapital* odnosi se na eksterni kapital koji uključuje brojne eksterne odnose sa različitim stejkholderima i njihovu percepciju preduzeća (*poslovna mreža*: marketinške, prodajne, elektronske i distributivne veze, veze s potrošačima...; *brend*: stvaranje imidža preduzeća, ostvarivanje značaja na tržištu, privlačenje kupaca, stvaranje vrednosti za kupca...; *kupci i dobavljači*: odnosi s kupcima i dobavljačima u cilju postizanja zadovoljstva i lojalnosti...).

Model tržišne vrednosti preduzeća koji obuhvata opipljivu i neopipljivu imovinu preduzeća, prikazan je na slici 1. Modelom je grafički prikazano proporcionalno učešće opipljive i neopipljive imovine u tržišnoj vrednosti preduzeća, što znači da svaki od tri dela intelektualnog kapitala može biti merljiv i ocenjivan za investicije.<sup>3</sup>

Slika 1: Model intelektualnog kapitala



Kaplan i Norton nematerijalnu aktivu analiziraju u okviru perspektive učenja i rasta, uz konstaticiju da je nematerijalna aktiva ključna za implementaciju strategije i da zahvaljujući strategiji nematerijala aktiva dobija vrednost.<sup>4</sup> Prema ovim autorima evidentan je interaktivni odnos između nematerijalne aktive i

<sup>3</sup> Stewart (2001), str.13.

<sup>4</sup> Kaplan (2004), str. 10-17.

*strategije, s obzirom da zahvaljujući strategiji, nematerijalna aktiva generiše vrednost (strategija omogućava efikasno korišćenje nematerijalne aktive), a s druge strane, strategija se formuliše u skadu sa nematerijalnom aktivom, kako bi se realizovala misija preduzeća. Iz ovakvog odnosa nematerijalne aktive i strategije proizilazi da se ekonomija znanja može realizovati samo planski, podrškom faktorima rasta koji se temelje na znanju.*

***Upravljanje znanjem (Knowledge Management) odnosno intelektualnim kapitalom,*** je proces utvrđivanja i analize raspoloživog i potrebnog znanja, kako bi se zadovoljili ciljevi poslovanja. Upravljanje znanjem obuhvata organizacione procese koji čine sinergiju potencijala informacione tehnologije i kreativnih i inovativnih potencijala ljudi u preduzeću.

Ova vrsta upravljanja zasniva se na: kreiranoj i permanentno unapređivanoj informacionoj infrastrukturi, metodama upravljanjem znanjem preko implementiranja sistema za koordinaciju toka informacija, otkrivanju znanja (Knowledge discovery) u bazama podataka uz primenu poslovne inteligencije i njenih metoda i postupaka rudarenja podataka – DM (Data Mining), alatima za izvođenje znanja iz podataka – OLAP (On-line Analytical Processing), ostalim vidovima otkrivanja i izvođenja znanja putem savremenih informacionih tehnologija, kao što su: ekspertni sistemi, inteligentni agenti (intelligent agents) i dr.

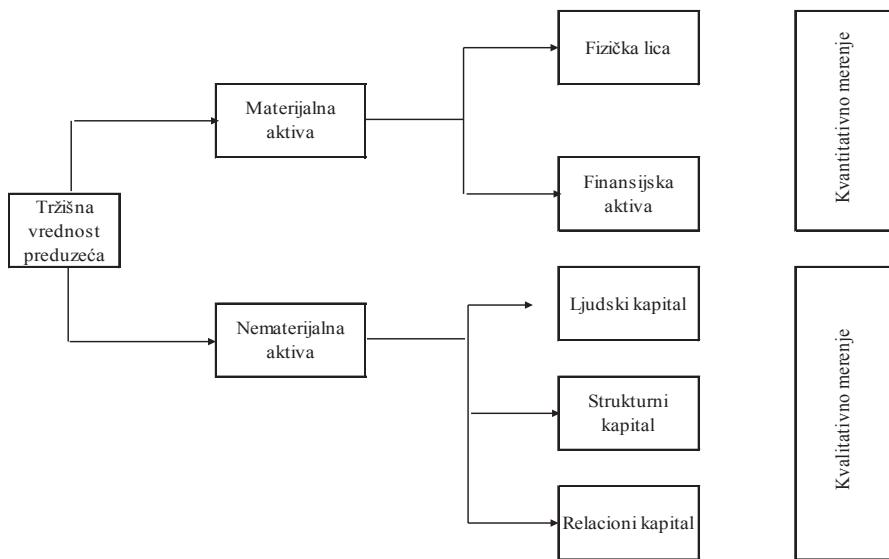
***Organizaciju koja uči (learning organization), odnosno koncept organizacionog učenja (organizational learning),*** neophodno je dovesti u vezu sa digitalnom globalnom infrastrukturom učenja zaposlenih, naslonjenom na internet tehnologije. Na ovaj način preduzeća su u mogućnosti da stvaraju i pribavljaju nova znanja, koja treba da dovedu do promene individualnog ponašanja i kolektivne akcije s ciljem prilagođavanja promenama u okruženju.

## **2. MERENJE I PODSTICANJE EFIKASNOSTI STVARANJA VREDNOSTI NA BAZI INTELEKTUALNOG KAPITALA**

Znanje i njegov ekvivalent intelektualni kapital, predstavljaju okosnicu ekonomije zasnovane na znanju i ima karakteristike nevidljivog bogatstva. Ukoliko se na odgovarajući način koriste ove kategorije, značajno se povećava efikasnost poslovanja subjekata.

Struktura tržišne vrednosti preduzeća prikazana je na sledećoj slici.

Slika 2: Struktura tržiš



Sve veći značaj nematerijalne aktive, odnosno intelektualnog kapitala, uslovilo je razvoj metoda za njenu identifikaciju, merenje, vrednovanje, iskazivanje i podsticaj razvoja intelektualnog kapitala. U primeni su metode za sledeće vrste analize:

**AVaic** (analysis value added intellectual capital) metode koristi se za analizu efikasnosti stvaranja vrednosti privrednih subjekata, zasnovane na praćenju uspešnosti resursa poslovanja, obuhvaćenih nematerijalnom aktivom. Englesko ministarstvo trgovine objavljuje rang listu najvećih engleskih kompanija prema dodatnoj vrednosti, smatrajući ovaj pokazatelj objektivnijim od tradicionalnih.

Identifikovao je preko 35 različitih metoda za merenje nematerijalne aktive i izveštavanje, od kojih navodimo neke od češće korišćenih.<sup>5</sup> *Direktna metoda* (vrednovanje pojedinih elemenata nematerijalne aktive i utvrđivanje agregatnih iznosa ovih elemenata koji predstavljaju vrednost nematerijalne aktive), *Metodom tržišne kapitalizacije* utvrđuje se razlika između tržišne kapitalizacije preduzeća i knjigovodstvene vrednosti i dr.

**DIC** (development intellectual capital) metoda koristi se u analizi procene stanja i unapređenja intelektualnog kapitala privrednih subjekata. Ovom metodom obuhvaćen je humani, strukturni i relacioni kapital. Ove grupe se razvrstavaju na

<sup>5</sup> Chareonsuk, C. and Chansangavej, C. (2008), str. 812-828.

niz parametara koji se uključuju za sagledavanje nematerijalne imovine sa kojom preduzeće raspolaže.

Suštinu ove metode čine brojna pitanja vezana za praksu upravljanja intelektualnim kapitalom u preduzeću i kraći tekstovi u vidu smernica koji su vezani uz pitanja.

**MPENIC** (mere za povećanje efikasnosti nacionalnog intelektualnog kapitala) je skup mera koje je moguće predložiti u cilju poboljšanja mera za unapređenje konkurentnosti Srbije, koje je utvrdio Nacionalni savet za konkurentnost Srbije (NSKS). Ove mere moguće je predlagati kontinuelno nakon uspostavljanja implementacije ekonomije znanja u skladu sa ovim predlogom.

U cilju što efikasnijeg uticaja ovih mera, kojima se želi podsticati znanje kao presudan privredni resurs, moguće je koristiti dokumente pojedinih država: Velike Britanije, Singapura, Južne Koreje, Kanade, Novog Zelanda i drugih.

### **3. INSTITUCIONALNI OKVIR ZA OPERACIONALIZACIJU RAZVOJA EKONOMIJE ZNANJA**

Ekonomija znanja ne nastaje spontano, već se ostvaruje smišljenom društvenom i političkom akcijom, uz sistemsku i plansku podršku faktorima rasta koji se temelje na znanju i njihovom korišćenju. Institucionalni okvir za predlaganje i sprovodenje navedenih aktivnosti, usklađen sa iskustvima zemalja koje godinama intenzivno rade na razvoju ekonomije znanja i njenog osnovnog postulata intelektualnog kapitala, svodi se na formiranje: Centra za intelektualni kapital, Zajednice za razvoj IK pri Privrednoj komori Srbije i radnih timova za razvoj intelektualnog kapitala u preduzećima.

#### **3.1. Centar za intelektualni kapital**

Preporučuje se osnivanje Centra za IK u okviru neke od respektabilnih institucija koja se bavi naučno istraživačkim radom, kako bi se uz autoritet te institucije mogle pokretati vrlo složene aktivnosti na razvoju ekonomije znanja i njenog osnovnog postulata IK. *Centar bi se u osnovi bavio tranziciju od tradicionalne ekonomije ka ekonomiji znanja, uz predlaganje prilagođavanja obrazovnog sistema i obučavanja u privatnom i javnom sektoru, ekonomiji zasnovanoj na znanju i digitalnoj kulturi i održivom razvojem ekonomije znanja.*

Aktivnosti ovog centra svodile bi se na: predlog mera za prilagodavanje obrazovnog sistema ekonomiji znanja (pre svega visokoškolskog sistema) i obučavanja u privatnom i javnom sektoru, **konsalting usluge subjektima u privatnom i javnom sektoru** na području merenja i upravljanja intelektualnim kapitalom, kao što su: merenje efikasnosti resursa u stvaranju vrednosti privrednih subjekata, razvoj ili nabavka softverskih paketa i njihova implementacije za merenje efikasnosti resursa i unapređenje intelektualnog kapitala, predavanja i radionice vezane za upravljanje i merenje intelektualnog kapitala i sl.

### **3.2. Zajednica za unapređenje intelektualnog kapitala pri PKS**

U okviru PKS, koja okuplja privredne subjekte, preporučuje se osnivanje Zajednice za unapređenje IK. Ciljevi ove zajednice svode se na: stvaranje i širenje svesti o značaju IK za uspešno poslovanje na mikro i makro nivou, prenošenje teoretskih saznanja u poslovnu praksu, stvaranje tržišta znanja, uvođenje mernog sistema za kontrolu efikasnosti poslovanja, kreiranje informacione baze znanja – iskustva, saznaja, saveta i sl.

### **3.3. Tim za razvoj intelektualnog kapitala u preduzeću**

Aktivnosti centra za intelektualni capital i Zajednice za unapređenje intelektualnog kapitala pri PKS, direktno se odražavaju na razvoj IK u preduzeću. Artikulacija ovih aktivnosti odvija se preko tima za razvoj IK. Ovaj tim organizuje edukaciju o razvoju IK u preduzeću, vrši razvoj i merenje IK uz primenu odgovarajućeg softvera i prezentira analizu stvaranja vrednosti u preduzeću.

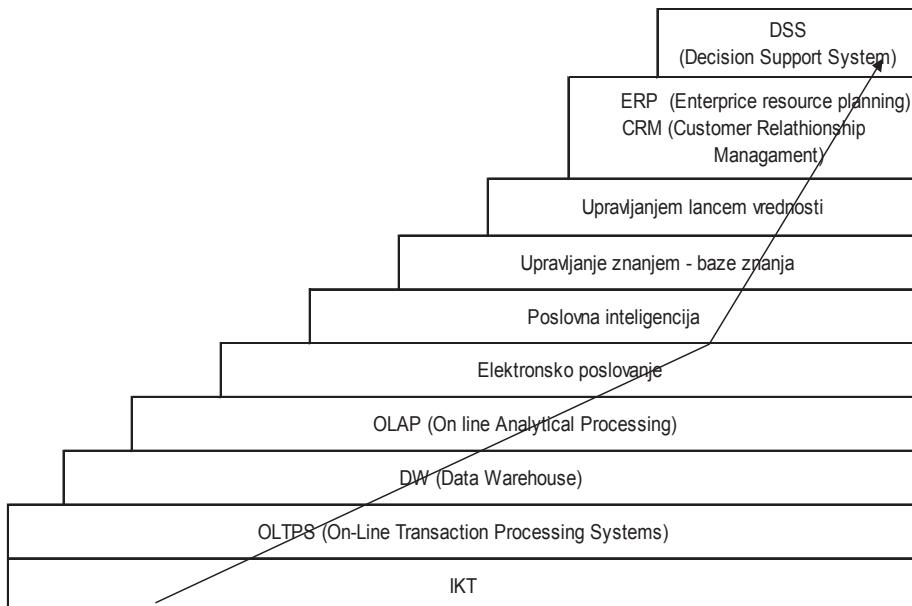
## **4. OBRAZOVNO – RAZVOJNA VERTIKALA PRIMENE IKT U FUKCIJI EKONOMIJE ZNANJA**

IKT nije samo infrastruktura ekonomije znanja, već se uz pomoć ovih tehnologija razvija specifična kategorija nematerijalne aktive, odnosno intelektualnog kapitala, tzv. informatički kapital (informacioni sistemi, baze podataka, telekomunikacione i internetske mreže). Razvojna vertikala primene IKT u preduzeću, prikazana je na sl. 3

**Razvoj transakcionih informacionih sistema** (*On /ine Transaction Processing Systems-OLTPS*) polazi od potrebe reinženjeringu poslovnih procesa kompanije i njihove automatizacije, uz primenu savremenih metodologija, metoda i sredstava koja se koriste u razvoju IS. Razvoj ove vrste IS zasnovan je na integralnom pristupu razvoju IS preduzeća, vodeći računa o okruženju internet tehnologija i njihovom uticaju na razvoj IS.

**Razvoj integralnog IS** preduzeća odvija se uz primenu odgovarajućih metodologija i metoda u postupku dizajniranja OLTPS preduzeća. Logički dizajn odnosi se na: fazu utvrđivanja strategijskog plana razvoja IS i fazu analize, u kome aktivno učestvuju poznavaoци poslovanja preduzeća, uz informatičare.<sup>6</sup>

Slika 3: Razvojna vertikala IS, sistema podrške upravljanju i odlučivanju



**Razvoj informacionih sistema u okruženju internet tehnologija** (*internet, intranet i ekstranet*) značajno se intenzivira u uslovima otvorene privrede i jačanja konkurenčkih odnosa na tržištu, što je dovelo do premeštanja težišta poslovanja preduzeća sa internih na eksterne faktore. U ovakvim okolnostima funkcionisanje preduzeća mora biti zasnovano na otvorenoj, mrežnoj i informaciono fundiranoj

<sup>6</sup> Vujović (2005b), str. 203-229.

infrastrukturi.<sup>7</sup> Ovaj zahtev se može ostvariti integracijom IS a time i poslovanja, zasnovanog na integraciji mreža: interneta, intraneta i ekstraneta.

**Skladište podataka** (*Data Warehouse-DW*) razvija se kao osnovni informacioni resurs za odlučivanje i razvoj poslovne inteligencije, s obzirom da transakcioni IS ne zadovoljavaju ove potrebe. Inmon skladište podataka definiše kao konstantno orijentisanu, integriranu, vremenski sporo promenljivu kolekciju podataka za izveštavanje, sa osnovnom namenom pružanja podrške strategijskom upravljačkom nivou organizacije.<sup>8</sup> Suština DW filozofije su integracija podataka u bazu podataka i kvalitetna metamorfoza podataka u informacije, putem ekstrakcije, kombinacije i konverzije. Maksimalni efekti od DW postižu se kada je koncipirana, implementirana, upravljena i razvijena u kontekstu strategijskog odlučivanja.<sup>9</sup>

**Alati za online analitičko procesiranje** (*On line Analytical Processing–OLAP*), koriste se kao sredstvo za izvođenje znanja iz podataka. Ovi alati predstavljaju konceptualni i intuitivni, lako razumljiv model, zasnovan na metodologiji multidimenzionalne analize, što znači da omogućavaju pogled na podatke kroz veći broj filtera, tj. dimenzija, što obezbeđuje menadžerima efikasne odgovore.

OLAP alati obuhvataju brojne mogućnosti, od pretraživanja i navigacije preko raznih vrsta proračuna do složenih analiza, na primer, vremenskih serija i raznih vrsta modeliranja. Oni mogu „pokriti“ kompletan hijerarhijski lanac, što čini okosnicu donošenja poslovnih odluka, koji započinje podacima, nastavlja sa odlukama i završava poslovnom inteligencijom.<sup>10</sup>

**Elektronsko poslovanje**, kao nova strategija poslovanja, koja se zasniva na prethodno razvijenoj informacionoj infrastrukturi, ne odnosi se samo na elektronsku trgovinu, već i na poslovne operacije koje se obavljaju unutar korporacije, kao što su: proizvodnja, razvoj, korporativna infrastruktura i proizvodi.<sup>11</sup>

Elektronsko poslovanje zahteva temeljnu transformaciju organizacione strukture preduzeća. Nova organizaciona struktura procesno orijentisana, zasnovana na informacionim, prevashodno internetskim tehnologijama, podrazumeva elektronsko poslovanje kao savremenih oblik poslovanja, imantan na ekonomiji zasnovanoj na znanju i digitalnoj kulturi.

<sup>7</sup> Vujović (2006), str. 299-304.

<sup>8</sup> Vujović (1996), str. 10.

<sup>9</sup> Vujović (2003), str. 357.

<sup>10</sup> Vujović (2005a), str. 261-265.

<sup>11</sup> Vujović (2005a) str.129-200.

**Poslovna inteligencija (PI)**, kao nadgradnja elektronskom poslovanju, u suštini predstavlja analitičke aplikacije kojima se podaci pretvaraju u znanje.<sup>12</sup> Tradicionalni modeli elektronskog poslovanja zasnivaju se na statičkim informacijama o transakcijama klijenata. Poslovna inteligencija polazi od toga da treba težiti primeni infrastrukture koja „oseća“ potrebe klijenata i daje „odgovore“ na te potrebe, čime će usluge biti znatno kvalitetnije.

Kao analitički instrumentarij za razvoj poslovne inteligencije na raspolaganju su brojne metode rudarenja podataka (*Data Mining*), odnosno metode traganja kroz podatke. Rudarenje podataka je automatizovani analitički proces namenjen otkrivanju, vrednovanju i korišćenju značajnih „skrivenih“ informacija u velikim skupovima podataka. Metode Data Mininga koriste se kao alat za prediktivno sagledavanje tendencija u poslovanju.<sup>13</sup>

**Upravljanje znanjem (Knowledge Management) uz prethodno kreiranje baza znanja** predstavlja procese koji se odnose na identifikaciju-utvrđivanje znanja, organizovanje, skladištenje i distribuciju znanja i iskustva individualnih grupa unutar organizacije. Opšti cilj upravljanja znanjem je povezati one koji trebaju znanje sa izvorima znanja u organizaciji, kao i usklajivanje transfera tog znanja. Konkretni cilj upravljanja znanjem pak predstavlja proces utvrđivanja i analize raspoloživog znanja kako bi se ispunili postavljeni ciljevi poslovanja organizacije.

Upravljanje znanjem podrazumijeva konstantan proces obnove znanja u organizaciji, koji se ostvaruje pokretanjem i održavanjem ciklusa učenja uz transformaciju organizacije u »*learning organization*«, s ciljem da se ostvari kontinuirana inovacija i modifikacija postojećeg znanja, da bi organizacija bila sposobna održati korak s dinamičnim tržišnim okruženjem.

**Upravljanje lancem vrednosti**, kao sistematican pristup ocenjivanju efikasnog obavljanja poslovnih aktivnosti preduzeća, posmatrano u sklopu konkurentske prednosti, zasniva se na razvoju skladišta podataka (*Data Warehouse-DW*) koje obuhvata aktivnosti lanca vrednosti i primeni poslovne inteligencije.<sup>14</sup> Koristeći ovaj instrumentarij, moguće je uspešno upravljati svim primarnim i sekundarnim aktivnostima lanca vrednosti. Ovaj vid upravljanja moguće je približiti realnom vremenu putem ugradnje aplikacija poslovne inteligencije u poslovne procese primarnih i sekundarnih aktivnosti lanca vrednosti, što ga čini posebno efikasnim.

<sup>12</sup> Kolakota (2001), str. 349.

<sup>13</sup> Vujović (2005a), str. 214 – 224, 266 -326.

<sup>14</sup> Vujović (2005a), str. 365 – 392.

**Upravljanje internom i eksternom efikasnošću preduzeća**, putem planiranja poslovnih resursa i upravljanja odnosima s klijentima, moguće je uspešno ostvariti u ambijentu elektronskog poslovanja.

**Planiranje poslovnih resursa** (*Enterprise Resource Planning -ERP*), polazi od integracije nepovezanih i neusklađenih računarskih aplikacija s ciljem da se ostvari integracija komponenata organizacione strukture preduzeća, a ne samo njenih tehnoloških komponenata.<sup>15</sup>

Metodologija planiranja poslovnih resursa preduzeća (*ERP*) obuhvata sve ključne aplikacije: planiranje proizvodnje; nabavku, prodaju i distribuciju; integriranu logistiku; upravljanje ljudskim resursima; računovodstvo i finansije. Integracija svih *ERP* modula omogućava menadžmentu uvid u sve elemente poslovnih procesa.

**Upravljanje odnosima s klijentima** (*Customer Relationship Management - CRM*) preduzeća potrebno je posmatrati u internetskom prostoru i na elektronskom tržištu, pri čemu je u centar pažnje stavljen sistem upravljanja odnosima s klijentima.<sup>16</sup> Takav ambijent omogućava analizu marketinških aspekata i ciljeva upravljanja odnosima s klijentima, kao i razvoj koncepta upravljanja odnosa s klijentima u savremenim okolnostima.

Upravljanje odnosima sa klijentima je poslovna strategija čiji je cilj anticipiranje, razumevanje i odgovaranje na potrebe postojećih i potencijalnih klijenata preduzeća.

Upravljanje odnosima sa klijentima je marketinški koncept kojim se želi povećati konkurentnost i jačanje tržišne pozicije preduzeća, uz bolje razumevanje klijenata i njihovog ponašanja, u cilju privlačenja novih i zadržavanja postojećih klijenata, kako bi se povećala profitabilnost preduzeća.

**Sisteme za podršku odlučivanju** (*Decision Support Systems - DSS*) moguće je razviti na računaru u punom kapacitetu, uz prethodno razvijenu vertikalnu: OLTPS (*On Line Transaction Processing Systems*), DW (*Data Warehouse*), korišćenja OLAP (*On Line Analytical Processing*), korišćenja DM (*Data Mining*) alata poslovne inteligencije, elektronskog poslovanja, upravljanja zanjem, upravljanja lancem vrednosti, ERP (*Enterprise Resource Planning*) i CRM (*Customer Relationship Management*). Ova podrška ne odnosi se samo na *strukturisano* već i *nestrukturisano* i *polustrukturisano odlučivanje*. Već je u priličnoj meri ostvarena automatizacija strukturisanih i polustrukturisanih problema odlučivanja primenom upravljačkih IS i DSS,

<sup>15</sup> Vujović (2005a), str. 394 – 403.

<sup>16</sup> Vujović (2005a), str. 403 – 426.

dok automatizacija nestrukturisanih problema odlučivanja ubrzano raste i dobija sve veći značaj u DSS, uz korišćenje Data Warehouse i metoda poslovne inteligencije (*Data Mining*).<sup>17</sup>

## ZAKLJUČAK

Da bi se implementirala ekonomija zasnovana na znanju, neophodno je definisati strategijske postavke ove ekonomije i primene IKT kao infrastrukturne osnove ekonomije znanja. Za operacionalizaciju postavljenih strategijskih ciljeva potrebno je utvrditi predlog obrazovnog okvira koji bi se sprovodio od strane visokoškolskih ustanova i predlog obučavanja u privatnom i javnom sektoru. Autor je u ovom radu nastojao da pruži platformu za navedene strategije i konkretizuje pravce njihove operacionalizacije.

### ECONOMY BASED ON KNOWLEDGE AND DIGITAL CULTURE: AN ESSENTIAL FACTOR OF DEVELOPMENT AND ECONOMIC COMPETITIVENESS

#### Reindustrialization with increased employment in the atmosphere of the implementation of knowledge-based economy

#### Abstract

*The knowledge-based economy is characterized by new growth theory which is based on the shift of the economy based on material resources to knowledge-based economy. These relationships are transferred to an enterprise that is transforming from the capital intensive to knowledge intensive enterprise. As a result of the new growth theory, the value of the intangible assets of a modern company as a synonym for intellectual capital ranges between one-half and two-thirds of its market value and the rest are related to material resources. Knowledge-based economy allows re-industrialization using internationally recognized knowledge which resulted in the increase of the employment.*

**Key words:** knowledge-based economy, intellectual capital, knowledge management with the use of ICT.

---

<sup>17</sup> Vujović (2005b), str. 509-526.

**LITERATURA**

Chareonsuk, C. and Chansangavej, C. (2008), „Intangible assets management framework for long-term financial performance“, *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 108, No.6, January.

Kaplan, R. and Norton, D. (2004), „The strategy map: guide to aligning intangible assets“, *Strategy and Leadership*, Vol. 32, No. 5.

Kalakota R. and Robinson M. (2001), *e-Business 2.0: Readmap for Success*, Boston: Addison-Wesley.

Stewart, T. A.(2001), *The Wealth of Knowledge: Intellectual Capital and the Twenty first Century Organization*, New York : A Currency Book.

Vujović, S. (2003), *Bankarska informatika*, Univerzitet Braća Karić, Beograd.

Vujović, S. (2005a), *Elektronsko poslovanje i poslovna inteligencija*, Univerzitet Braća Karić, Beograd.

Vujović, S. (2005b), *Informacioni sistemi u poslovanju i menadžmentu*, Slobomir P Univerzitet, Slobomir – Bijeljina.

Vujović, S. (2006), *Poslovna informatika*, Slobomir P Univerzitet, Slobomir – Bijeljina.

## **STRANE DIREKTNE INVESTICIJE I PRIVREDNI RAST BUGARSKE I RUMUNIJE**

**Goran Popović\***

E-mail: goran.popovic@efbl.org

**Mirko Savić\*\***

E-mail: mirko.savic@gmail.com

**Boris Spasojević\*\*\***

E-mail: ugostiteljskaskola@yahoo.com

### **Rezime**

*Bugarska i Rumunija su članice Evropske unije koje imaju najniži dohodak po stanovniku. Ove dvije zemlje su pristupile Evropskoj uniji 1.1.2007. godine, kada i dolazi do prvih problema u svjetskoj ekonomiji. Nestabilnost se ubrzo razvija u krizu svjetskih razmjera, a zatim dolazi do dužničke krize u Evrozoni. Primjer Bugarske i Rumunije je posebno indikativan za zemlje Zapadnog Balkana. Većina tih zemalja je u nekoj od predpristupnih faza jer u evrointegracijama vide ekonomski napredak. Brži rast je strategijski cilj Bugarske i Rumunije, kao i svih zemalja Zapadnog Balkana.*

*Strane direktne investicije su imperativ za brži rast. Ova analiza se bavi uticajem stranih direktnih investicija na rast, tj. dinamiku kretanja BDP. U radu je utvrđeno da postoji izražena korelacija između nivoa i dinamike direktnih investicija i rasta BDP. Zaključak se odnosi na subperiod do početka krize i ulaska u EU (2004-2007), te subperiod od ulaska u EU, eskalacije krize i ulaska u postkrizni period (2007-2012). Analiza ukupnog perioda (2004-2012) pokazuje da ne postoji veza između posmatranih kategorija, jer je riječ o dugom i heterogenom periodu uspona i padova svjetske ekonomije, Evropske unije i Evrozone. Ipak, analiza posmatranih subperioda je pokazala da strane direktne investicije imaju uticaj na ekonomski rast Bugarske i Rumunije.*

**Ključne riječi:** strane direktne investicije, rast, Bugarska, Rumunija, korelacija.

---

\* Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

\*\* Vitinka Kozluk, p.j. Banja Luka

\*\*\* Ugostiteljsko-trgovinsko-turistička škola Banja Luka

## 1. TEORIJSKI ASPEKTI INVESTICIJA

### 1.1. Makroekonomski aspekti investicija

Osnovni uslov ekonomskog rasta svake nacionalne privrede predstavlja odgovarajući iznos investicija. Ekonomска kategorija investicija podrazumijeva ukupna ulaganja u fiksne i obrtne fondove. Investicije su važan makroekonomski agregat i konstituent ključne bilansne jednačine<sup>1</sup>:

$$Y = C + I + G + (X - Z) \quad (1)$$

gdje su: Y - društveni proizvod, C - potrošnja, I - investicije, G - državna portošnja, i (X-Z) - spoljnotrgovinski bilans.

*Investicije i ekonomski rast.* Međuzavisnost investicija i rasta dokazuje analiza makroekonomskih agregata, stopa rasta, kretanja investicija, razmjene i sl. U periodima ekonomskih i finansijskih kriza jačaju negativne i neželjene promjene (usporavaju se investicije, raste nezaposlenost i sve vrste deficit)<sup>2</sup>. Za analize se koriste makroekonomski agregati i pokazatelji: BDP, investicije, spoljno-trgovinski odnosi, kretanje SDI), te BDP po stanovniku (GDP per capita<sup>3</sup>), količnik najznačajnijeg makroekonomskog agregata i broja stanovnika. Dok *output* pokazuje snage nacionalne ekonomije, dinamika DBP, agregatno ili *per capita* determiniše njen rast. Dugoročni realni rast BDP praćen strukturnim promjenama je pokazatelj razvoja<sup>4</sup>. Stopa rasta i nivo nacionalnog dohotka su (uz ostalo) rezultante ponude proizvodnih kapaciteta i funkcije investicija.

### 1.2. Strane direktne investicije: opšti pristup

Danas, u eri globalizacije, najznačajniji vid investicija su strane direktne investicije. Iznosi stranih direktnih investicija su najveći u razvijenim svjetskim privredama, ali i nekim zemljama u razvoju. Vrste stranih ulaganja su: strane direktnе investicije (SDI)<sup>5</sup>, odnosno, različita zajednička ulaganja, portofolio investicije, ulaganja u vezi sa privatizacijom i koncesijama (ima i drugih oblika,

<sup>1</sup> Michael C. Burda & Charles Wyplosz (2004), str. 31.

<sup>2</sup> Vinski Ivo (1967), str. 85; Turner Paul (1993), str. 6.

<sup>3</sup> O DBP, engl. GDP, videti u: Michael C. Burda & Charles Wyplosz (2004), str. 23; William McEachern, (1994) Macroeconomics, str. 89.

<sup>4</sup> Vinski Ivo (1967), str. 17.

<sup>5</sup> Ćirović, M. (2000), str. 8.

kao što su grinfeld i braunfeld investicije, spajanja, pripajanja...). Todaro i Smit<sup>6</sup> investicije vide kao ključnu kategoriju i najpovoljniji oblik angažovanja strane štednje u finansiranju ekonomskog razvoja. Uloga SDI je i u prevazilaženju spoljnotrgovinskog deficit-a, pokrivanja nesklada između javnih prihoda i rashoda, i ostalih debalansa. Strane investicije i stranim ulagačima donose brojne prednosti<sup>7</sup>: uštede u troškovima transporta, jeftiniju radnu snagu, besplatnu infrastrukturu, uštede carinskih troškova i preferencijala, pristup tržištima i informacijama itd. Strane direktnе investicije su ulaganja investitora iz zemlje porijekla, koji stiču aktivan u drugoj zemlji, u namjeri da upravljaju tom aktivom. Prema uobičajenim standardima trajnim udjelima se smatraju situacije kada strani investitor preuzima najmanje 10% običnih akcija (ili drugog vida vlasničkog kapitala), ili glasačkih prava firme direktne investicije.<sup>8</sup>

Apsolutni i relativni iznosi stranih investicija su različiti od zemlje do zemlje, i ne moraju nužno biti u korelaciji sa ekonomskom snagom posmatranih ekonomija. Rast, transferi tehnologije, organizacija i znanje, povećanje izvoza, efikasnost i produktivnost su samo neke koristi od ovih ulaganja. Uloga SDI se ogleda i u partnerstvu svjetskih kompanija, jer su SDI dio procesa globalizacije. One su imperativ za zemlje koje popravljaju platni i spoljnotrgovinski bilans, zaposlenost i rast. Zemlje koje nemaju veće SDI, ne mogu ostvariti brži rast. Unutrašnje SDI utiču na priliv, a spoljne na odliv kapitala. Dva su osnovna vida međunarodnih tokova investicionog kapitala preko: stranih portfolio investicija i SDI (razlike u kontroli i upravljanju). Strane portfolio investicije su ulaganja u vlasništvo, dok SDI integrišu funkcije vlasništva, upravljanja i kontrole. Tokovi investicija odražavaju nove investicije u nekom periodu i dijele se na tokove: vlasničkog kapitala, reinvestiranje i ostali kapital (zaduživanje i kreditiranje). Tokovi SDI se dijele na tokove priliva i odliva. Stokovi SDI su vrijednosti investicija na kraju perioda, i dijele se na: vlasnički kapital, reinvestirane zarade i ostali kapital SDI. Dohodak SDI je dio ukupnog dohotka pripisan direktnim investitorima, tj. to je prirast dohotka koji se odnosi na dividende, reinvestirane zarade i kamate na pozajmice, bez odbitka poreza na dobit.

---

<sup>6</sup> Todaro M.P., Smit S.C. (2006), str. 680 - 683.

<sup>7</sup> Predrag Jovanović-Gavrilović (2004), str. 162-163.

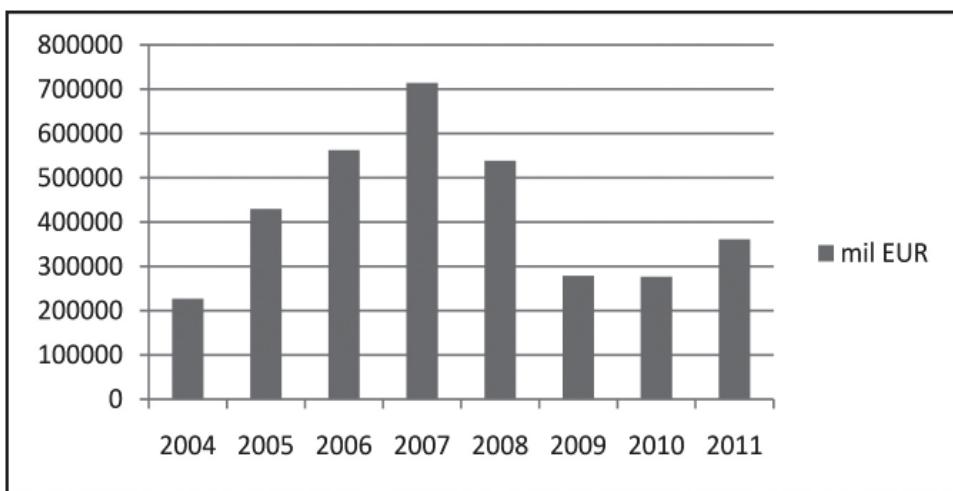
<sup>8</sup> Definicija SDI se temelji na: *IMF Balance of Payments Manual, Fifth Edition; BPM5 OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition; i Manual on Statistics of International Trade in Services*. Usklađena je sa EUROSTAT-om.

## 2. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE: EVROPSKA UNIJA, BUGARSKA I RUMUNIJA

### 2.1 Strane direktnе investicije: Evropska unija

Zajedničko evropsko tržište je karakteristično po visokim stranim ulaganjima, i Evropske unije u druge zemlje, kao i ulaganjima između članica (npr. više od polovine, čak i do 60% investicija članice Unije ulažu između sebe). Kriza je presudno uticala na pad investicija poslije 2007. godine. Strane direktnе investicije na prostoru EU rastu sve do 2007. godine, a poslije pojave nestabilnosti finansijskog tržišta SAD rapidno padaju. Maksimum se dostiže 2007. godine, ali već 2008. godine dolazi do enormnog pada, koji je u slijedeće dvije godine bio dramatičan (investicije su pale za preko 60%). Od 2009. do 2011. godine SDI u EU su pale za preko dva i po puta (grafikon 1).

Grafikon 1: Strane direktnе investicije u EU



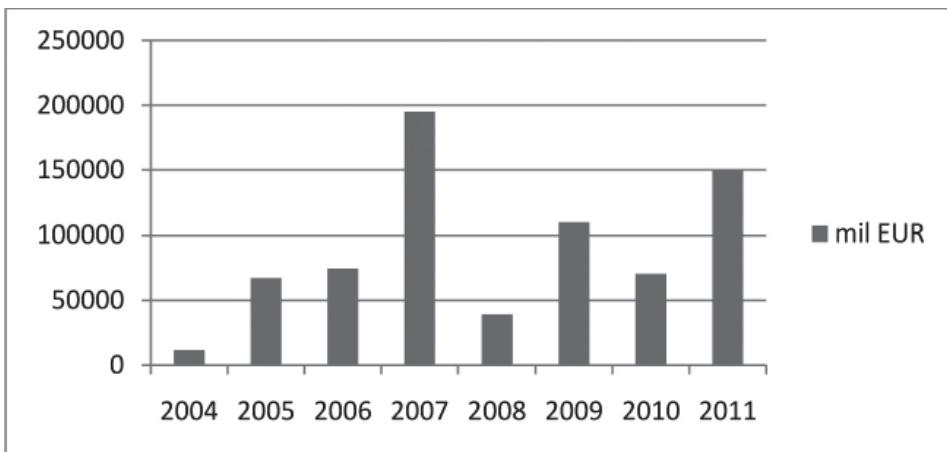
Izvor: Eurostat

I SDI iz EU u svijet su do 2007. godine rasle, i čak se približile 1.300 mlrd. evra (1.278). I pored pada, visoke investicije iz EU su održavane i 2008. godine (920 mlrd. evra), da bi slijedeće godine pale za čak jednu trećinu na svega

<sup>9</sup> Europe in Figures, Eurostat yearbook 2012, Foreign direct Investment, Eurostat European Commission, str. 93.

610 mlrd. evra. Najviše investicija je usmjereni prema SAD. Investicije prema najvećem geo-strategijskom partneru su rasle do 2007. godine, kada počinje pad (sve do 2011. godine). I investicije iz SAD u EU bilježe enorman pad poslije 2007. godine, odmah poslije izbijanja finansijske krize u SAD, koja se veoma brzo proširila na EU i čitav svijet (grafikon 2).

Grafikon 2: Investicije SAD u EU 27



Izvor: Eurostat

Investicije kontinuirano rastu do 2007. godine. Izbijanjem krize su značajno smanjene, i iz svijeta u EU, ali i iz EU (najviše je investirano u Luksemburg, V. Britaniju, Belgiju itd.). Postoji snažna povezanost EU sa globalnim tržištem, a posebno SAD, pa je i uticaj krize na EU bio veoma jak.

## 2.2. Strane direktne investicije: Rumunija i Bugarska

Bugarska i Rumunija su prije priključenja Evropskoj uniji (1.1.2007) imale visok nivo i brz rast SDI. Pozitivne tendencije su naglo presječene uticajem ekonomske krize. Tokom 2009. godine pad investicija u Rumuniji je bio dramatičan, a trend je nastavljen. U Bugarskoj su SDI sa 9 mlrd. u 2006. godini pale na svega oko 2 mlrd. evra od 2010. do 2012. godine. Dakle, kriza je nepovoljno uticala na trendove SDI u novim članicama Unije (tabela 1).

Tabela 1: Tokovi priliva SDI u Bugarskoj i Rumuniji (milioni evra)

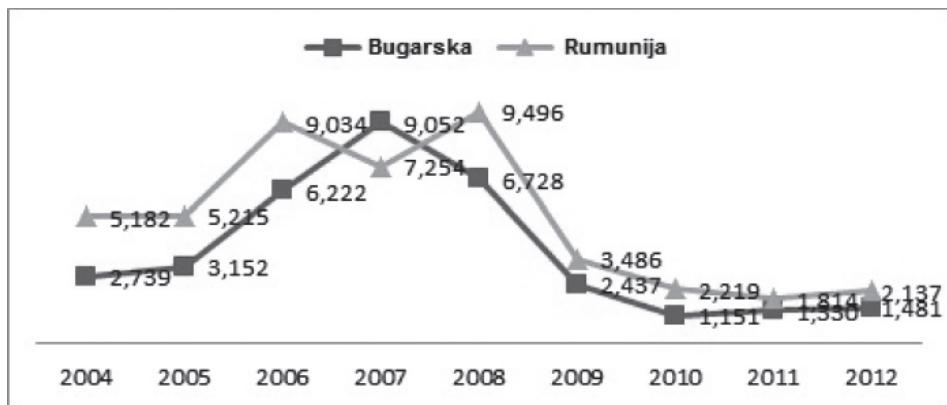
zemlje/god	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bugarska	2739	3152	6222	9052	6728	2437	1151	1330	1481
Rumunija	5182	5215	9034	7254	9496	3486	2219	1814	2137

Izvor: Eurostat

Prethodna tabela prikazuje tokove priliva SDI. Tokovi priliva u znatno veći u Rumuniji nego u Bugarskoj, a u obe države je primjetan rast priliva SDI do 2007. i 2008. godine. Početak 2008. godine i svjetska finansijska kriza su početak perioda značajno manjih investicija. Zahvaćeni su svi dijelovi svjetske ekonomije, pa i SDI kao razgranati oblik međunarodnog kretanja kapitala. Zbog krize, većina zemalja zadržava kapital, a strana ulaganja u svijetu se smanjuju. Kriza se prenosi na EU; pada agregatna tražnja, usporava rast, javlja se deflacija i raste nezaposlenost. Poslije 2010. godine signali oporavka vodećih svjetskih ekonomija utiču na velike investitore i blagi rast SDI (oporavak je nagovješten u Bugarskoj i Rumuniji). Međutim, dužnička kriza u Evrozonu i EU produbljuje probleme, i negativno utiče na SDI. Evropske zemlje, kao i većina svjetskih ekonomija tokom krize redukuju investicije, posebno van svojih granica.

Bugarska i Rumunija su relativno male ekonomije koje su se 2007. godine integrisale u veliko tržište EU i stekle pretpostavke za pristup investicijama iz članica EU (u Rumuniji su prema podacima Rumunske Narodne Banke najveći ulagači Holandija sa 22,4%, Austrija sa 18,5% i Njemačka sa 11,0% ukupnih SDI; slično je i sa Bugarskom). Grafikon 3 prikazuje prilive SDI za Bugarsku i Rumuniju.

Grafikon 3: Tokovi priliva SDI



Tokovi priliva SDI u ove dvije članice se razlikuju u subperiodu 2006-2008. godine. Rumunija je osjetila pozitivne efekte ulaska u kriznoj godini za svjetsku privredu, za razliku od Bugarske koja je imala rast priliva iz godine u godinu, što bi bilo nastavljeno da nije došlo do krize 2008. godine. Tokovi priliva SDI u obe države se teško koriguju zbog pada od 2008 do 2010. Blagi oporavak od 2012. godine je ispod vrijednosti SDI iz subperioda 2004-2008. godina. Ovdje treba naglasiti, da su ove zemlje kao najsiromašnije članice EU dobro značajna sredstva iz strukturnih fondova: Bugarska 6,67 mlrd. evra, a Rumunija gotovo 20 mlrd. evra (od 2007 do 2013. godine). Ovim sredstvima se može dodati i oko 13 mlrd. evra pomoći za poljoprivredu.

*Bruto domaći proizvod i rast.* BDP i rast od 2004. do 2012. godine prate nestabilnost, zbog globalne finansijske i dužničke krize Evrozone (tabela 2).

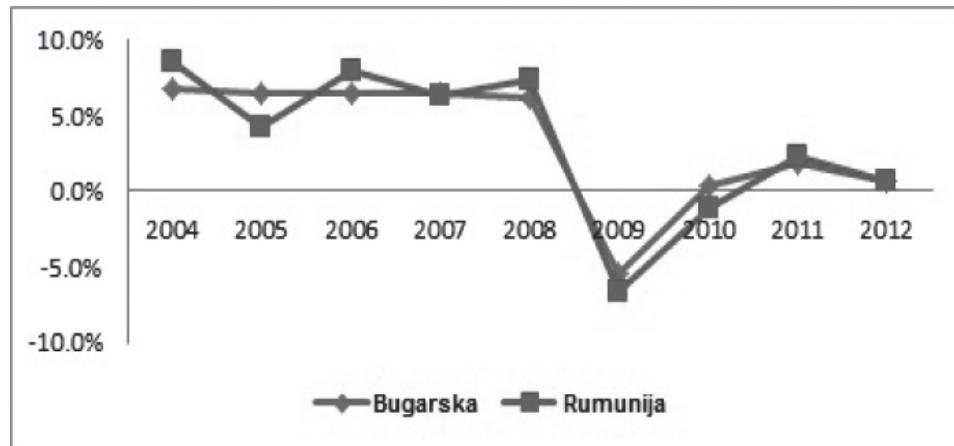
*Tabela 2: Bruto domaći proizvod i rast Bugarske i Rumunije (2004–2012)*

Godine	Bugarska		Rumunija	
	Realni BDP (mil. evra)	Rast (%)	Realni BDP (mil. evra)	Rast (%)
2004	21.865,6	6,7%	76.619,4	8,5%
2005	23.255,8	6,4%	79.801,9	4,2%
2006	24.769,9	6,5%	86.086,1	7,9%
2007	26.367,2	6,4%	91.524,3	6,3%
2008	27.999,4	6,2%	98.250,3	7,3%
2009	26.466,1	-5,5%	91.789,3	-6,6%
2010	26.570,0	0,4%	90.734,7	-1,1%
2011	27.059,2	1,8%	92.847,7	2,3%
2012	27.217,8	0,6%	93.364,3	0,6%

Izvor: Eurostat

Iako su trendovi identični, uočava se da je ekonomija Rumunije jača. Iz podataka se zaključuje da je Rumunija imala više koristi od ulaska u Uniju zbog većeg raspolaganja evro-fondovima, ali i uspješnije strategije razvoja. Grafikon 4 prikazuje kretanje BDP za period od 2004. do 2012. godine.

Grafikon 4: Uporedni prikaz kretanja stopa rasta Bugarske i Rumunije (2004-2012)



BDP Bugarske od 2004 do 2008. godine blago pada, bez većih oscilacija stope rasta, za razliku od Rumunije koja u 2005. godini bilježi pad sa 8,5% na 4,2%, a od iduće do 2008. godine rast. Tokom 2008. godine globalna kriza obara stope rasta, pa su i 2009. godine obe zemlje ostvarile gotovo isti pad. Tek 2010. godine dolazi poboljšanje. Rumunija i dalje ima negativnu stopu od -1,1%, a Bugarska neznatno povećanje. Blagi rast je nastavljen 2011. i 2012. godine. Ovo se pripisuje naknadnim uticajem krize koja je u međuvremenu u Evrozoni (a posebno u Grčkoj) poprima zabrinjavajuće razmjere.

### 3. UTICAJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA RAST

U ovom dijelu se analizira veza između tokova priliva SDI i kretanja BDP. U cilju relevantnije analize intenziteta i kvaliteta uticaja toka priliva SDI na kretanje BDP, kao i uočavanja specifičnosti tog odnosa. Nezavisna varijabla je tok priliva SDI, a zavisna BDP. Pokazatelji korelaceione veze su jednačina regresije i koeficijent korelacije, a ispitivanje zavisnosti kreće u dva pravca: oblik zavisnosti koji ispituje regresiona analiza, i jačinu zavisnosti koju određuje koreaciona analiza. Regresiona analiza pokazuje oblik veze promjenljivih preko regresione linije. Prvi korak je dijagram rasturanja (disperzije između dva obilježja). Egzaktan matematički način koji ukazuje na najbolje prilagođen pravac linearne veze je metoda najmanjih kvadrata. Pravac veze između dvije varijable prikazuje regresiona linija i izražava se jednačinom regresije:  $y=a + b*x$

(y – zavisna; x – nezavisna; **a** – konstanta, i **b** – koeficijent regresije). Korelaciona analiza pokazuje stepen zavisnosti između zavisnosti promjenljivih, a mjeri se koeficijentom proste linearne korelacije (*Pearson-ov* koeficijent):

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{n \sum x^2 - \sum x^2} * \sqrt{n \sum y^2 - \sum y^2}} \quad (2)$$

*Korelaciona i regresiona analiza za Bugarsku.* Kako bi se utvrdili oblik i jačina međuzavisnosti rasta i toka priliva SDI, formira se tabela vrijednosti varijabli.

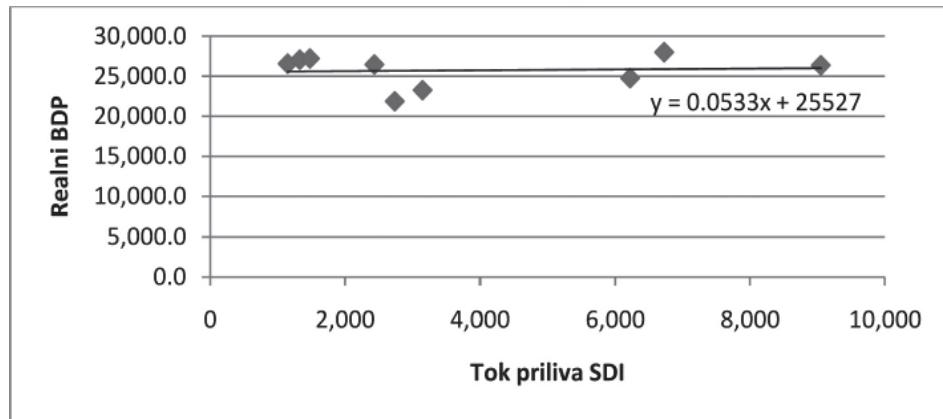
Tabela 3: Tok priliva SDI i BDP (mil. evra)  
i koeficijent korelacije po subperiodima

Godine	Tok priliva SDI	Realni BDP	
2004	2.739	21.865,6	
2005	3.152	23.255,8	
2006	6.222	24.769,9	
2007	9.052	26.367,2	
2008	6.728	27.999,4	
2009	2.437	26.466,1	
2010	1.151	26.570,0	
2011	1.330	27.059,2	
2012	1.481	27.217,8	

The diagram shows the correlation coefficients from the table. A brace on the left groups the first two rows (2004-2008) with  $r_1=0,970$ . Another brace on the right groups all nine rows with  $r=0,0745$ . The third row (2009) has its own label  $r_2=0,7843$ .

Moguće je formirati dijagram raspršenosti i linija regresije.

Grafikon 5: Dijagram raspršenosti i linija regresije za Bugarsku

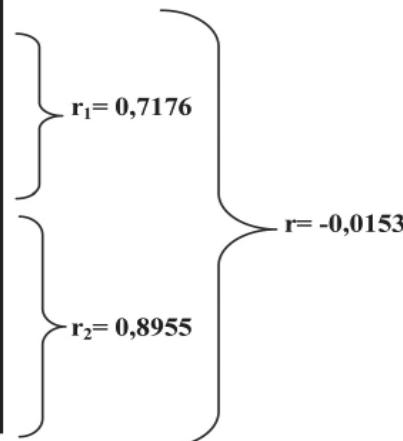


Linija regresije je neznatno rastuća, što se može zaključiti iz koeficijenta 0,053(x). Priliv SDI gotovo beznačajno utiče na rast BDP, što je nedovoljno da bi se potvrdila hipoteza da priliv investicija podstiče ekonomski rast.

*Koreaciona i regresiona analiza za Rumuniju.* Prvo se formiraju tabela i dijagram rasprsenosti sa linijom regresije, a potom i koreaciona analiza.

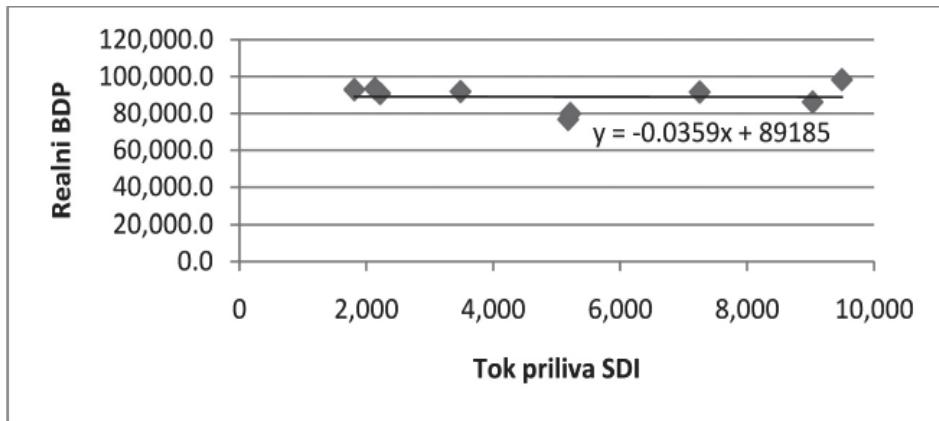
Tabela 4: Tok priliva SDI i BDP (mil. evra)  
i koeficijent korelacije po subperiodima

Godine	Tok priliva SDI	Realni BDP
2004	5.182	76.619,4
2005	5.215	79.801,9
2006	9.034	86.086,1
2007	7.254	91.524,3
2008	9.496	98.250,3
2009	3.486	91.789,3
2010	2.219	90.734,7
2011	1.814	92.847,7
2012	2.137	93.364,3



Moguće je formirati dijagram raspršenosti i linija regresije.

Grafikon 6: Dijagram raspršenosti i linija regresije za Rumuniju



Linija regresije blago opada, što se zaključuje iz koeficijenta  $-0,035(x)$ . Dakle, u posmatranom periodu priliv SDI nema pozitivan uticaj na kretanje BDP. To je suprotno hipotezi da priliv investicija utiče na rast BDP, jer je kriza je obesmisnila mnoge ekonomske teorije i zakonomjernosti.

## ZAKLJUČAK

Bugarska i Rumunija su najnerazvijenije članice Evropske unije, pa je uticaj SDI na rast značajan, kako za njih same, tako i za većinu zemalja Balkana. Približavanje EU utiče na povećanje investicionog rejtinga, i potvrđuje hipotezu da SDI utiču na ekonomski rast Bugarske i Rumunije.

Koreaciona i regresiona analiza su potvrdile polazne pretostavke. Prije svega, da tokom prvog posmatranog subperioda od 2004. do 2007. godine u Bugarskoj postoji jaka pozitivna korelacija toka priliva SDI i BDP ( $r_1=0,97$ ), dakle snažna međuzavisnost između kretanja stranih direktnih investicija i BDP. Strane investicije u Bugarskoj su u ovom periodu bile faktor privrednog rasta. U drugom subperiodu, koreaciona veza je na granici srednje i jake pozitivne korelacije ( $r_2=0,71$ ), što potvrđuje da je postojala značajna međuzavisnost stranih direktnih investicija i BDP.

Analizom kretanja za Rumuniju, u prvom subperiodu je utvrđena srednje pozitivna korelacija toka priliva SDI i BDP ( $r_1=0,71$ ), i jaka pozitivna korelacija za drugi subperiod ( $r_2=0,90$ ). Rezultati koreacione analize ukazuju na sličnost sa rezultatima za Bugarsku, odnosno kretanje BDP značajno korelira sa tokom SDI, odnosno, strane investicije su uticale na obim i dinamiku BDP (tj. stope rasta).

Rezultati se odnose na homogenije subperiode, podijeljene u odnosu na 2007. godinu, kada su se pojavili prvi signali nestabilnosti i krize.

Međutim, za period od 2004. do 2012. godine, rezultati se razlikuju: za Bugarsku  $r = 0,0745$ , a za Rumuniju  $r = -0,015$ . Razlike se objašnjavaju dugim i heterogenim periodom kandidature, prijema i članstva u EU, dok se globalna situacija mijenjala od uzleta do kriza. Ovo potvrđuje vrijednost linije regresije za cijeli period (dijagram raspršenosti), koja za Bugarsku iznosi  $Y=0,0533H + 25527$ , a za Rumuniju  $Y= -0,0359H + 89185$ .

Ipak, analiza homogenijih subperioda pokazuje da SDI utiču na rast BDP Bugarske i Rumunije, ali i da eksterni faktori (preljevanje finansijske krize iz SAD i dužnička kriza Evrozone) mogu usporiti investicije i rast. Pokazuje se da je moguće ostvariti brži rast, posebno kada se stabilizuje globalna ekonomija. Zaključci mogu biti korisni i za većinu zemalja Zapadnog Balkana.

## FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND GROWTH OF BULGARIA AND ROMANIA

### Abstract

*Bulgaria and Romania are the European Union member countries with lowest income per capita. These two countries accessed European Union on 1 January 2007, when the first problems emerged in the global economy. Instability quickly developed into the global crisis and, soon after, the debt crisis in the Eurozone began. The example of Bulgaria and Romania is particularly indicative for the Western Balkans countries. Most of these countries are in one of the pre-accession phases since they see economic development in the Euro-integrations. Faster growth is the strategic aim of Bulgaria and Romania as well as of all the Western Balkans countries.*

*Foreign direct investment are the imperative for a faster growth. The analysis studies the influence of the foreign direct investment to the growth or dynamics of the GDP trend. The work has established that there is an expressed correlation between the direct investments level and dynamics and GDP growth. The conclusion relates to the sub-period until the beginning of the crisis and accession to the EU (2004-2007) and sub-period from the accession to EU, crisis escalation and entering the post-crisis period (2007-2012) respectively. The total period analysis (2004-2012) shows that there is no relation between the observed*

*categories, since it is the case of a long and heterogenic period of raises and falls of the global economy, European Union and Euro-zone. However, the analysis of the observed sub-periods has shown that the foreign direct investment do influence the economic growth of Bulgaria and Romania.*

**Key words:** foreign direct investment, growth, Bulgaria, Romania, correlation.

## LITERATURA

Ćirović, M. (2000), *SDI: Trendovi i strategije, Strana ulaganja – poslovno – analitički pristup*, Univerzitet Braća Karić, Beograd.

Europe in Figures, Eurostat yearbook (2012), Foreign direct Investment, eurostat European Commission.

IMF Balance of Payments Manual, Fifth Edition; BPM5 OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition; i Manual on Statistics of International Trade in Services.

Michael C. Burda & Charles Wyplosz (2004), *Makroekonomija-evropski udžbenik*, CLDS, Beograd, str. 31.

Predrag Jovanović-Gavrilović (2004), *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd.

Todaro M.P., Smit S.C (2006), *Ekonomski razvoj*, TKD Šahinpašić, Deveto izdanje, Sarajevo.

Turner Paul (1993), *Modern macroeconomic analysis*, McGraw-Hill,

Vinski Ivo (1967), *Uvod u analizu nacionalnog dohotka i bogatstva*, Naprijed, Zagreb.

William McEachern (1994), *Macroeconomics*, College division South-Western Publishing Co., Cincinnati Ohio.



## REŠAVANJE PROBLEMA PREDUZEĆA U RESTRUKTURIRANJU I NEKI MOGUĆI MODALITETI RAZVOJNOG FINANSIRANJA U SRBIJI

**Predrag Vukadinović\***

E-mail: [pvukadinovic@singidunum.ac.rs](mailto:pvukadinovic@singidunum.ac.rs)

### **Rezime**

*Problem rešavanja nezaposlenosti kao globalni ekonomski problem, predmet je kontinuiranih pokušaja rešavanja ovog problema sa stanovišta uticaja različitih faktora. Globalne mere, izražene kroz ekonomsku politiku daju osnovne pravce rešavanja ovog problema, međutim, bilo koja ekonomска mera, bez konkretizacije u rešavanju problema ne daje željeni efekat. U ovom radu, učinjen je pokušaj da se daju konkretni predlozi, koji bi sa svim drugim sličnim predlozima učinili problem zapošljavanja rešivim na efikasan način. Srbija ima fenomen preduzeća u restrukturiranju koji sa stanovišta finansiranja predstavljaju danas ne mali teret državnog budžeta. Rešavanje ovog problema, oslobodilo bi značajna sredstva koja bi mogla biti usmerena u pravcu različitih podsticaja u stvaranju ambijenta za efikasnije smanjenje nezaposlenosti. Formiranje razvojne banke, koja bi pod povoljnijim uslovima od uslova komercijalnih banaka dugoročno finansirala razvojne projekte i projekte od opštег nacionalnog značaja kroz objedinjavanje svih postojećih i drugih potencijalnih državnih izvora razvojnog finansiranja mogao bi biti značajan faktor uticaja na rešavanje problema zapošljavanja. Takođe, formiranje banke kapitalom iz dijaspore uz osmišljen i jasan ambijent finansiranja može takođe biti uticajan faktor investiranja a povezano sa tim i zapošljavanja. U ovom kontekstu, nezaobilazne su i strane direktnе investicije koje imaju značajnu ulogu u oživljavanju proizvodnje i ekonomije, posebno u uslovima kada domaći investicioni potencijal nije dovoljan za značajnije pokretanje privrednog rasta. Ovaj rad će tretirati pomenute, moguće faktore uticaja na smanjenje nezaposlenosti u Srbiji sa naglaskom da ovo nisu jedini faktori i da ovaj rad otvara i brojna pitanja na koja tek treba dati odgovore.*

**Ključне reči:** zapošljavanje, nezaposlenost, preduzeća u restrukturiranju, razvojna banka, strane direktnе investicije, budžet;

---

\* Univerzitet Singidunum, Beograd, Danijelova 32.

## UVOD

Zaposlenost kao jedan od najznačajnijih ciljeva ekonomskog razvoja, razmatrana je sa različitih stanovišta kao i uticaja različitih faktora. Održivi razvoj Srbije zavisi od reindustrijalizacije. Reindustrijalizacija je posledica nove uloge države pri čemu se za iniciranje reindustrijalizacije koriste tri investicione inicijative.<sup>1</sup> Grubor M. ističe da od karakteristika privrednog sistema zemlje domaćina zavisi obim stranih direktnih investicija (SDI) koji će biti privučen u zemlju.<sup>2</sup> Lokalne samouprave, takođe imaju značajnu ulogu u privlačenju SDI, naročito putem osnivanja slobodnih industrijskih zona.<sup>3</sup> SDI se ističu kao faktor koji poseduje jak razvojni potencijal što je u direktnoj vezi sa smanjenjem nezaposlenosti, zatim pokreću novu privrednu aktivnost ili uvećavaju postojeću, u proizvodnom ili uslužnom sektoru i predstavljaju, jedan od najznačajnijih efekata prelivanja tehnologija, znanja i produktivnosti.<sup>4</sup> Istimajući dalje značaj SDI za razvoj ekonomije Nedeljković M., preporučuje donosiocima odluka u Srbiji, da SDI ne donose uvek dugoročne koristi za zemlju domaćina. Verovatno je da će se razvojni efekti SDI desiti tek kada se unaprede apsorpcione i adaptivne mogućnosti domaćih preduzeća i ukoliko se usvoji aktivna politika prema SDI.<sup>5</sup> Restrukturiranje privrede, a samim tim i restrukturiranje preduzeća je takođe jedan od faktora privrednog razvoja koji sa sobom donosi povećanje zaposlenosti. Cvetković N. ističe da prateći pozitivna i negativna iskustva zemalja u tranziciji, moguće je zaključiti da Srbija ne može unaprediti svoju privrednu na dugi rok bez temeljnijeg restrukturiranja i uključivanja u globalne ekonomske tokove. Preovladuje shvatanje da se uspešno sprovođenje procesa tranzicije ne može ostvariti bez priliva stranog kapitala, uspostavljanja odnosa sa međunarodnim finansijskim institucijama, kao i okončanja procesa privatizacije koji će dovesti do rasta trgovine hartija od vrednosti na finansijskim tržištima.<sup>6</sup> Pored SDI i restrukturiranja slobodne zone su sa stanovišta svetskog iskustva važan privredni činilac u funkciji povećanja zaposlenosti. Stoga cilj formiranja slobodnih zona je stvaranje prostora ubrzanog privrednog razvoja i zapošljavanja radne snage, pri čemu je osnovno za njegovo ostvarenje

<sup>1</sup> Đuričin D. (2011), str. 18.

<sup>2</sup> Grubor M. (2006), str. 53.

<sup>3</sup> Više o tome: Dedić P., Novaković D., Brnjaš Z. (2013), str. 43-56

<sup>4</sup> Više o tome: Antevski M., (2008), str. 61–92.

<sup>5</sup> Nedeljković M. (2003), str. 89.

<sup>6</sup> Cvetković N. (2006), str. 176.

postojanje liberalnog zakona o slobodnim zonama.<sup>7</sup> Pored navedenih faktora, i ulaganje u radnu snagu značajno može doprineti povećanju zaposlenosti. Ovaj stav ističe da savremena ekonomска teorija na ulaganje u ljudski kapital ne gleda kao na trošak već kao na investiciju. Obrazovana i kompetentna radna snaga obezbeđuje veću produktivnost i efikasnost rada.<sup>8</sup>

Preduzeća u restrukturiranju imaju posebna status u pravnom i ekonomskom smislu. Ukupan broj ovih preduzeća je 153 sa oko 51.000 zaposlenih. Njihov status, posebno u ekonomskom smislu predstavlja ne samo ekonomski problem sa stanovišta finansiranja već i sa stanovišta njihovog opstanka u novim tržišnim uslovima. Problem se produbljuje uspostavljenim sistemom finansiranja ovih preduzeća a bez sagledavanja krajnjih efekata ovog finansiranja. Rešavanje statusa ovih preduzeća, bi rasteretilo budžet Republike Srbije za oko 750 miliona dolara godišnje. Međutim ne može se tvrditi pouzdano bez detaljne analize da li sva ova preduzeća imaju poziciju koja više nagnije stečaju ili ne. Stoga je potrebna opsežna analiza kojom bi se ova preduzeća selektirala na ona koja su na putu stečaja i ona koja su na putu ozdravljenja. U radu je učinjen pokušaj predlaganja jednog modela rešavanja ovog problema ali kombinujući i druge faktore koji značajno mogu uticati na ova rešenja. Tu se pre svega misli na Razvojnu banku, Banku dijaspore i SDI. Ovaj model svakako nije bez nedostataka ali koji bi se konstruktivnom kritikom mogli otkloniti. On (model) takođe i otvara mnoga pitanja u radu nespomenuta ali cilj predloga i jeste da se model podvrgne kritici i otvore druga pitanja na koja treba tražiti odgovor.

## **1. PREDUZEĆA U RESTRUKTURIRANJU- MODEL MOGUĆEG REŠENJA**

Problem preduzeća u restrukturiranju nije samo finansijski. Subvencije iz budžeta za održanje poslovanja ovih preduzeća su značajne međutim problem ovih preduzeća je u njihovoј poziciji na tržištu, nepostojanju fleksibilnosti poslovanja u drugoj delatnosti, prezaduženost i vlasnička struktura pored ostalih brojnih, a ovde nepomenutih problema koji postoje u poslovanju ovih preduzeća. Teško je oceniti šta je najznačajniji problem, pa stoga i rešenje mora biti sveobuhvatno i efikasno uz što manje troškove države a sa krajnjim ciljem da država više ne finansira postojanje ovako koncipiranih preduzeća.

---

<sup>7</sup> Kostić D. (2006), str. 220.

<sup>8</sup> Obradović J., Arsić S (2013). str. 216.

Centralno pitanje je kako sa raspoloživim finansijskim potencijalom, koji nije veliki, zbog prezaduženosti i drugih finansijskih problema ovih preduzeća, biti maksimalno efikasan?

Predloženi model, na koji se naravno mogu staviti određene primedbe, predviđa osam (8) faza-postupaka koje bi trebalo sprovesti:

1. Potrebno je na osnovu finansijskih izveštaja a primenom određenih ekonomskih modela utvrditi poslovnu i finansijsku poziciju svakog preduzeća ponaosob. Za ovu aktivnost na raspolaganju je nekliko modela koji se koriste u svetu (Altman Z-score, Zmijevski, Klariček). Rezultat primene modela treba da bude klasifikacija preduzeća na dve grupe: a) preduzeća koja će biti u stečaju i b) preduzeća koja će moći da nastave poslovanje (na šemi obeleženo brojem 1);

2. U drugoj fazi nakon što se preduzeća klasifikuju, treba ponuditi poveriocima onih preduzeća koja će otići u stečaj da svoja potraživanja „presele“ na preduzeća koja će nastaviti sa poslovanjem, tako što će postati suvlasnici tih preduzeća za iznos svojih potraživanja. U ovoj fazi bi se izvršila konverzacija potraživanja u vlasništvo ali u preduzećima koja nastavljuju da posluju. Ovakav „manevar“ ima za cilj da se poveriocu motivišu da svoja potraživanja konvertuju u vlasništvo iz čega će proisteći i upravljačka prava. Na ovaj način poveriocu iz stečaja uzimaju u ruke sudbinu svojih nenaplaćenih potraživanja a ekonomski interes je da preduzeća dobro posluju kako bi se ostvario profit kao krajnji cilj poverilaca-novih vlasnika (na šemi obeleženo brojem 2);

3. Na osnovu prethodnog postupka buduća stečajna masa bi bila oslobođena-očišćena od potraživanja poverioca (obaveza **prema** poveriocima) i prodajom stečajne mase ostvario bi se novčani potencijal koji bi trebalo pridružiti osnivačkom kapitalu Razvojne banke, što bi sa već planiranim sredstvima povećalo finansijski potencijal ove banke (na šemi obeleženo brojem3);

4. Razvojna banka, strogo ekonomski i tržišno posmatrajući bi trebalo da bude nezavisna od državnog uticaja. Međutim u ovoj fazi potencijalnog ozdravljenja onih preduzeća koja bi se „kvalifikovala“ za dalje poslovanje, uticaj države bi trebao da bude prisutan iz dva razloga: a) država već planira da garantuje kredite u iznosu od 12 milijardi dinara, dakle državnim novcem a ne slobodnim bankarskim sredstvima i b) dodatni finansijski potencijal Razvojne banke se takođe formira prodajom državne imovine (preduzeća u stečaju). Kontrola ove banke je potrebna zbog toga što bi morala da se uvede „čelična“ disciplina kreditnog finansiranja na osnovu rentabilnih razvojnih projekata. Dakle upravljanje ovom bankom ne bi trebalo da bude van kontrole države, ali bi u upravljanju trebalo uvesti i poverioce iz stečaja koji će biti u funkciji budućih

vlasnika preduzeća koja nastavljaju da posluju. Ovo bi bio još jedan možda i ključni motiv za poverioce da prihvate konverziju potraživanja u vlasništvo jer bi zajedno sa državom kontrolisali tok kreditiranja. Time bi se subjektivnost odlučivanja svela na najmanju moguću meru a stepen kontrole namenskog trošenja kredita bi se znajno povećao. (na šemi obeleženo brojem 4)

5. Krediti bi trebali obavezno da budu dugoročni po diktiranim uslovima koji bi bili povoljniji od komercijalnih, obzirom da se oni ne bi odobravali samo iz sredstava banke već i iz depozita od prodaje stečajne mase što je *de facto* državni novac te prema tome država može da odredi uslove plasmana. Na ovaj način, subvencije države se smanjuju a preduzeća koja inače nisu u dobroj finansijskoj poziciji za dalja zaduživanja, praktično dobijaju dodatna dugoročna sredstva za konsolidaciju i nastavak poslovanja sa krajnjim ciljem ostvarenja profita (na šemi obeleženo brojem 5);

6. Tri ekonomska motiva poverilaca (vlasništvo i upravljanje dugoročnim kreditima i izvesnost profitnog poslovanja) mogli da budu stimulans, ukoliko preduzeća pređu u ekspanziju da i poverioci-budući vlasnici pored kredita finansiranih na osnovu potencijala Razvojne banke, uključe i svoje kreditne potencijale kao treći izvor finansiranja poslovanja i razvoja ovih preduzeća (na šemi obeleženo brojem 6);

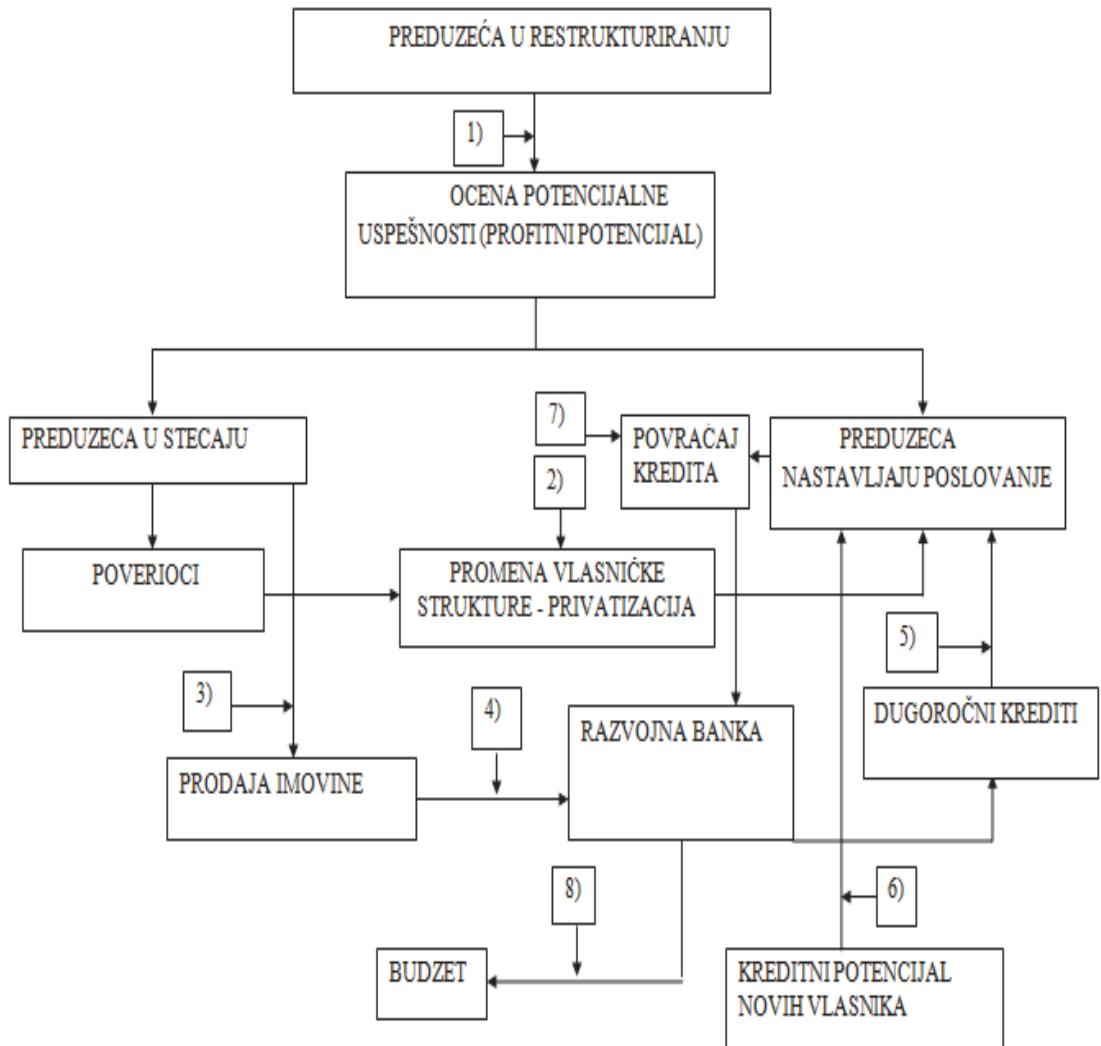
7. Preduzeća bi morala da vraćaju kredite u predviđenim rokovima što bi pratila i kontrolisala banka, bez obzira na to što bi to po definiciji radila i druga komercijalna banka preko koje bi se ova preduzeća kreditirala (na šemi obeleženo brojem 7);

8. Vraćena sredstva odobrenih kredita iz potencijala od prodaje stečajne mase bi se usmeravala u državni budžet, a banka bi gasila svoju funkciju prema ovim preduzećima povraćajem kredita, imajući u vidu da bi preduzeća posle sprovedenih aktivnosti bila sposobljena za samostalno poslovanje i kreditno zaduživanje. Faktički, materijalna i nematerijalna imovina formirana kroz stečajnu masu od čega bi se pošlo, prošla bi transformaciju u novčana sredstva koja bi završila u budžetu. (na šemi obeleženo brojem 8);

Pravna forma ovih preduzeća bi trebala da bude akcionarsko društvo zbog toga što bi se jačanjem preduzeća, akcije bolje kotirale, što je još jedan motiv da poverioci iz stečaja prihvate odricanje od potraživanja i prihvatanje konverzije u vlasništvo i time bi se dodatni kapital u daljem poslovanju mogao prikupiti emisijom akcija. To bi bio četvrti izvor pribavljanja kapitala i novčanih sredstava.

Model je iznet u najopštijim crtama bez ulaženja u detalje u objašnjavanju operacionalizacije-sprovođenja ovog modela. S tim u vezi, svakako se mogu

postaviti brojna pitanja. Pored ove teme, ozbiljno pitanje bi trebalo da bude koncipiranje investicione politike Srbije.



## 2. RAZVOJNA BANKA<sup>9</sup> i BANKA DIJASPORE<sup>10</sup>

Razvojno bankarstvo kao koncept i praksa nije novijeg datuma, ali potrebe ubrzanog razvoja nastale su u prvoj polovini prošlog veka.<sup>11</sup> Suština razvojnog bankarstva je u tome da se razvojnim finansiranjem pod povoljnijim uslovima od komercijalnih forsiraju projekti visokih sksternih efekata. Ovi projekti uključuju veći broj privrednih subjekata u realizaciju. Na taj način se direktno utiče na razvoj ekonomije a time i na smanjenje nezaposlenosti. Raširenost i značaj razvojnog bankarstva i razvojnog finansiranja definisana je i od strane Ujedinjenih Nacija po čijoj definiciji nacionalna razvojna banka je finansijska institucija koja generiše pozitivne eksterne efekte i koje privredni kreditori ne finansiraju u dovoljnoj meri.<sup>12</sup>

Svetska iskustva ukazuju na uspešnost i korisnost razvojnog bankarstva imajući u vidu i razvijene zemlje i zemlje u razvoju (Nemačka, Kina, Indija, Japan, Rusija, Brazil, Kanada itd.). U zemljama jugoistočne Evrope, razvojno bankarstvo je takođe značajno prisutno (Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Investiciono-razvojna banka Republike Srpske, Razvojna banka Federacije BiH, Bugarska razvojna banka, Razvojna banka Rumunije itd.)

Svetska ekonomska kriza je inicirala intezivnije oživljavanje razvojnog bankarstva pre svega sa ciljem da se otklone posledice krize razčitim načinima kreditiranja, imajući u vidu da su mnoge banke, osiguravajuće kompanije i kompanije iz materijalne proizvodnje došle u teškoće a neke od njih i u bankrot. Evropska Unija je ojačala fond za pomoć zemljama koje se nalaze u krizi kao i jedinstveni nadzor nad poslovanjem bankarskog sektora, Generalna skupština UN je donela odluku o formiranju međudržavne radne grupe za izradu ciljeva održivog razvoja posle 2015 godine, zemlje BRIK su pokrenule inicijativu da se deo državnih profita ujedini u zajedničku razvojnu banku sa početnim kapitalom od 100 milijardi dolara, Francuska je pokrenula inicijativu o formiranju investicione banke sa kapitalom od 30 milijardi dolara koja će biti u vlasništvu države i državne finansijske institucije (CDC).

Razvojno bankarstvo u domaćoj praksi prošlo je kroz više faza u zavisnosti od promena društveno-političkog sistema, odnosno od 1945. perioda nacionalizacije do 1990.godine perioda tržišne transformacije i transformacije u akcionarska društva. Ove promene su imale efekte u smislu

<sup>9</sup> Na osnovu: Vujović M., Vukadinović P., Čosović B. (2014), str. 541-489.

<sup>10</sup> Na osnovu: Vujović M. (2013),

<sup>11</sup> Više o tome: Živković B., Janković I. (2014), str. 114.

<sup>12</sup> Department of Economic and Social Affairs, UN (2005).

promene vlasničke strukture, organizacije, korporativnog upravljanja, internacionalizacije bankarstva itd.

Svetska iskustva mogla bi da ukažu u kom pravcu bi trebalo da se kreće razvojno bankarstvo u Srbiji ali i sopstvena ekonomsko-finansijska pozicija, takođe ukazuje na potrebu preuzimanja određenih mera kojima bi se disperzovana budžetska sredstva koncentrisala na jedno mesto, kako bi se ostvarilo bolje i efikasnije upravljanje, kontrola i transparentnost kao i konačni efekti upotrebe tako koncentrisanih sredstava. U ovom momentu, budžetska sredstva su dislocirana na više različitih agencija, fondova a pre svega na Fond za razvoj čija su inicijalna sredstva bila budžetska, Agencija za promociju i podsticanje izvoza, Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza. Objedinjavanje ovih sredstava bi omogućilo namensko, racionalno i transparentno korišćenje.

Javni i stručni stavovi po ovom pitanju nisu saglasni. Na jednoj strani izneti su stavovi koji podržavaju formiranje jedne ovakve finansijske institucije, kao entiteta sa osnovnim ciljevima kao što je delovanje u oblastima u kojima tržište ne funkcioniše i kreiranje tržišta na duži rok.<sup>13</sup> Zatim inicijativom privrednika, Privredna komora Srbije i Srpsko udruženje menadžera ističe opredelenje o potrebi osnivanja razvojne nacionalne banke. Uz pomoć eksperata nemačke KfW banke i Ministarstva finansija urađena je studija koja potvrđuje opravdanost osnivanja ovakve institucije.<sup>14</sup> Sačinjen je i Zakon o razvojnoj banci Srbije ali je on povučen iz skupštinske procedure. U Narodnoj banci Srbije<sup>15</sup> istaknuto je da bi za Srbiju bilo dobro da ima državnu razvojnu banku koja ne bi primala depozite, niti bi direktno radila sa klijentima, nego isključivo preko poslovnih banaka što podrazumeva da bi ta institucija morala da bude razvojna državna banka 21. a ne 19. veka koja deli pare iz budžeta. Pored podrške ideji o razvojnoj banci, ukazano je na potrebu i političke volje u društvu o tome<sup>16</sup>.

U stručnoj javnosti je istaknuto da je nacionalno razvojno bankarstvo često predmet kritike liberalnih mislioca, jer navodno dovodi do sistemskih rizika u finansijskom sistemu, promovisanja mekog budžetskog ograničenja, distorzije tržišta i istiskivanja komercijalnih banaka, odnosno domaća razvojna banka bi korigovala tržišne imperfekcije, koje nastaju usled informacione asimetrije i transakcionih troškova, te da je tržište danas nedostupno velikom broju učesnikai

<sup>13</sup> Studija: „Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011- 2020“, (2010), str. 124 i 126.

<sup>14</sup> Hartig P., et al. (2010).

<sup>15</sup> Radovan Jelašić, “Politika“. 2010.

<sup>16</sup> Šojić M., “Danas“, 2010. godine

i formiranje ovakve institucije bi upravo dovelo do kreiranja efikasnog tržišta na duži rok<sup>17</sup>. Takođe, ukazano je i na to da suština banke za razvoj nije da konkuriše poslovnim bankama već da popuni deo ponude dugoročnog finansiranja koji poslovne banke s obzirom na kratkoročne i skupe kredite ne mogu da pokriju.<sup>18</sup>

Na drugoj strani su mišljenja koja ističu da bi razvojna banka mogla proći kao Fond za razvoj, odnosno da će biti neprofitabilna institucija koja pomaže samo odabrane firme a ideja se smatra dodatno lošom jer se ističe da bi podršku mogle dobiti firme koje ne mogu da prođu tržišni test i dobiju kredit od neke komercijalne banke.<sup>19</sup> Istiće se, takođe, da u predlogu zakona nije jasno definisano upravljanje i kontrola sredstava<sup>20</sup>, te da li je opravdano osnivati razvojnu banku ako već postoji Fond za razvoj.<sup>21</sup>

Pored Razvojne banke, koja bi kako je već navedeno objedinila disperzovana dudžetska sredstva u jedan finansijski potencijal pokrenuta je i inicijativa o formiranju Banke dijaspore.

Procena je da u inostranstvu živi i radi oko tri miliona srba i da su u periodu od 200.1 do septembra 2013. godine izvršili transfer preko 30 milijardi evra. Ovaj finansijski potencijal nije bio korišćen za ulaganja u privrednu skтивност ili preduzetništvo već u formi lične štednje (čuvanja) novca van banaka. Ova banka treba da počiva pre svega na poverenju u državu, pravni i bankarski sistem. Nepoverenje može biti velika prepreka realizaciji ovoga projekta. Stoga je potrebno da bankom rukovode vlasnici kapitala a odnos u strukturi vlasništva treba da bude u korist ulagača iz dijaspore. Prednost jedne ovakve institucije jeste u tome, što bi poverenjem u ovu banku ljudi iz dijaspore, transfere vršili preko ove banke, primaoci doznaka bi štedeli u banci, dok bi vlasnici većeg kapitala bili spremni za ulaganja u preduzetništvo, pre svega radi otvaranja novih radnih mesta za svoju porodicu ili bližnje. Isto tako i ozbiljnije investicije bi bile moguće ukoliko bi postojala pravna i finansijska sigurnost ulagača. Ovo nisu naravno jedini uslovi. Ova banka bi bila osnovana pre svega kao akcionarsko društvo, što je moguće sprovesti na više načina: ulaganje kapitala u osnivanje nove banke, kupovinom većinskog paketa akcija u državnoj banci ili učešće akcionara iz dijaspore u kupovini cline banke na berzanskem tržištu. Ovakva finansijska institucija, banka, može znatno uticati na razvoj nerazvijenih područja imajući u vidu da jedan broj ljudi iz dijaspore potiče upravo iz tih područja. Međutim,

<sup>17</sup> Jovanović N., "Novi standard", 2010.

<sup>18</sup> Vujović D., "Politika", 2011.

<sup>19</sup> Prokopijević M., "Danas", 2012.

<sup>20</sup> Popović D., "Politika", 2012.

<sup>21</sup> Dugalić V., "Politika", 2011.

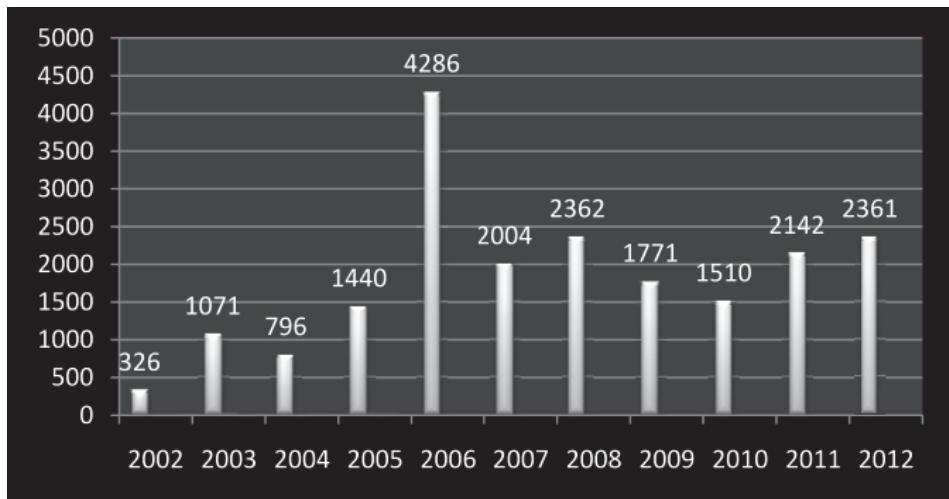
mora se ponovo naglasiti pravna i finansijska sigurnost kao uslov svih uslova za sticanje poverenja u državu i bankarski sistem a na osnovu stečenog poverenja donošenje poslovnih odluka bilo bi u velikoj meri olakšano. Dosadašnja iskustva, međutim, govore da će biti potrebno dosta vremena i napora pre svega od strane države da se poverenje stekne.

### 3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Globalizacija ekonomije je uobličila posleratni svet. Međutim, u novije vreme pored uticaja na promene u slobodnoj konkurenciji, i centri ekonomske moći kada su u pitanju strane direktnе investicije (u daljem tekstu SDI) pomeraju se od razvijenih zemalja u zemlje u razvoju. Prvi put u istoriji u 2013. godini, zemlje u razvoju su bile veći investitori nego razvijene zemlje.<sup>22</sup> Činjenice ukazuju na to da Rusija zajedno sa Indijom, Meksikom, Brazilom, Češkom Republikom, Turskom, postaju prisutna konkurenca na tržištu svakodnevno.<sup>23</sup>

Priliv SDI u Srbiji u period 2002-2012, iznosio je 20.069 miliona USD, ali se mora primetiti da ovaj priliv nije bio rastući već fluktuirajući što se može videti na sledećem grafikonu:

*Grafikon 1: Priliv SDI u Srbiji u period 2002-2012.g.u milionima USD*



Izvor: PKS- u milionima USD prema podacima NBS

<sup>22</sup> Više o tome: Vukadinović P., Knežević G., Mizdraković V. (2013), str. 57-63.

<sup>23</sup> Sirkin Harold L., et al. (2008), Pp 5.

Vidljivo je da je 2006. godina bila rekordna godina po prilivu SDI, ali treba imati na umu da su te godine izvršene četiri najveće privatizacije u poslednjih deset godina i to: Telenor 1.602 miliona evra, Stada 650 miliona evra, VIP mobile 633 miliona evra i National Bank of Grece 425 miliona evra. Karakteristično je da se ne radi o greenfield investicijama koje po svojim osnovnim karakteristikama otvaraju nova radna mesta. Ako se SDI analiziraju sa stanovišta delatnosti u koje su uložene, uočava se da je to pre svega delatnost bankarstva, osiguranja i finansija. Dakle ni po delatnostima to nisu greenfield investicije. Efekat ovakvog investiranja sa stanovišta zapošljavanja dakle nije spektakularan kao što su to iznosi investicija. I konačno analiza ovih investicija po vrstama ukazuje na to da je privatizacijom ostvaren priliv SDI u zbiru veći nego sve ostale SDI.<sup>24</sup> Efekti privatizacije na zapošljavanje su neznatni.

Nakon ovih analiza, potrebno je istaći da poseban akcenat treba staviti na reindustrijalizaciju privrede, jer se pokazalo da model industrijskog razvoja zasnovan na SDI i pasivnoj državi ne daje rezultate, niti se sa stranim investicijama može upravljati.<sup>25</sup> Ovakva konstatacija, naravno ne znači da treba odustati od koncepta agresivnijeg priliva SDI.

## ZAKLJUČAK

1) Problem preduzeća u restrukturiranju je moguće rešiti na taj način što će se odgovarajućim ekonomskim modelima odvojiti preduzeća koja bi trebala da idu u stečaj i ona koja bi mogla da uz pomoć dugoročnog i povoljnog finansiranja izadu na tržište i posluju profitabilno što bi ne samo zadržalo postojeća radna mesta već bi se otvorila mogućnost i za otvaranje novih.

2) Razvojna banka je neophodna jer se kroz nju mogu objediniti svi disperzovani noćani potencijali države i uspostaviti kontrola, transparentnost i usmeriti u odgovarajuće razvojne programe uključujući i preduzeća u restrukturiranju sa pozitivnim efektima na smanjenje nezaposlenosti.

3) Banka dijaspore, bi privukla znatan iznos doznaka iz inostranstva, koje, ako bi bile pretvorene u štednju, zajedno sa dodatnim kapitalom za ulaganje u domaću privredu trebala da bude značajan pokretač otvaranja novih radnih mesta.

4) Strane direktnе investicije su jedan od faktora koji utiču na otvaranje novih radnih mesta, posebno greenfield investicije ali Srbija se mora vratiti i

---

<sup>24</sup> Detaljnije o tome: NALED

<sup>25</sup> Petrović P., "Politika", 2013.

reindustrijalizaciji i stvarati uslove za razvijanje sopstvenih investicija, posebno u privatnom sektoru.

5) Razvojna i investiciona politika Srbije treba u budućnosti da bude koncipirana na osnovama ravnopravnosti stranih direktnih investicija i domaćih investicija, primenjujući sve podsticaje ravnopravno.

## **SOLVING PROBLEMS OF THE COMPANIES IN RESTRUCTURING AND SOME POSSIBLE MODELS OF FINANCING DEVELOPMENT IN SERBIA**

### **Abstract**

*Problem of solving unemployment as the global economic problem , is the case of the continued attempts to solve this problem from the point of impact of various factors . Global measures , expressed through economic policy give basic directions for solving this problem , however , any economic measure , without specifying the problem-solving does not provide the desired effect . In this paper, an attempt is made to provide concrete proposals , which would with any other similar proposals make employment problem solvable in an efficient manner . Serbia has the phenomenon of companies in restructuring which from the perspective of the financing is still presenting not a small burden the state budget . Solving this problem would free up significant resources that could be directed towards various incentives in creating an environment for efficient reduction of unemployment. The formation of a development bank , which would under more favorable conditions than conditions provide by commercial banks, finance long-term development projects and projects of national importance through overall integration of all existing and other potential state sources of development finance which could be an important factor of influence to solve the employment problem . Also , the formation of bank with the capital from the diaspora with designed and clear environment of financing may also be an influential factor in investment and associated with it , the employment . In this context , the inevitable are also direct foreign investments which have an important role in reviving the production and the economy and , especially at a time when domestic investment potential is not sufficient for the initiation of significant economic growth. This paper will address the aforementioned possible factors od influence on reducing*

*unemployment in Serbia, with the emphasis that these are not the only factors , and that this work opens many questions yet to be answered.*

**Key words:** employment, unemployment, companies in restructuring, development bank, foreign direct investment, budget.

## LITERATURA

Antevski M. (2008), "Strane direktnе investicije: karakteristike, obrasci i efekti" *Medunarodni problemi*, Vol. 60, Pp 61–92.

Cvetković N. (2006), "Resterukturiranje-ključ ozdravljenja preduzeća u uslovima nesavršene tržišne ekonomije" *Megatrend revija*, Vol. 3, Pp 175-189.

Department of Economic and Social Affairs, Expert Group Meeting Document, "Rethinking the Role of National Development Banks", UN, 2005.

Dugalić V., "Politika", 05. decembar 2011.

Đurićin D. (2011), "Anti-krizni program u 2011. i strategija održivog razvoja-Srbija 2020" *Ekonomika preduzeća*, Vol. 51, Pp 1-20.

Grubor M. (2006), „Determinante privrednog sistema za privlačenje stranih direktnih investicija u zemlje u tranziciji" *Industrija*, Vol. 34, Pp 53-64.

Hartig P., et al. (2010), "Development bank Serbia", Beograd, Frankfurt, 2010.

Jovanovic N., "Novi standard", 20.januar 2010.

Kostić D.(2006), "Slobodne zone-sredstvo za povećanje zaposlenosti privrede Srbije" *Megatrend revija*, Vol. 3, Pp 217-241.

### NALED

Nedeljković M., (2003) „Strane direktnе investicije i stvaranje preduslova za privredni razvoj – iskustvo zemalja u tranziciji" *Industrija*, Vol. 31, Pp 89-104

Novaković D., Dedeić P., Brnjaš Z. (2013), "Industrijska zona kao instrument lokalne samouprave u privlačenju direktnih investicija" *Pravne teme*, Godina 1, str. 43-56.

Obradović J., Arsić S. (2013), "Ulaganje u ljudske resurse-investicija ili trošak", Časopis za *ekonomiju i tržišne komunikacije*, Godina III, str. 216-230.

Petrović P., Politika, Beograd, 2013. str. 11

Popović D., "Politika", 18.januar 2012

Prokopijević M., "Danas", 12.januar 2012.

Radovan Jelašić, "Politika", 18.januar. 2010

Sirkin, Harold L., Hemerling, James W., Bhattacharya, Arindam K, with John Butman. (2008), GLOBALITY: Competing with Everyone from Everywhere for Everything, New York: Business Plus, Pp.5.

Studija: „Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020“, (2010), USAID, Ekonomski fakultet- Fond za razvoj ekonomske nauke i Ekonomski institut, MAT.

Šojić M., " Danas", 24.maj.2010. godine

Vujović D., "Politika", 09. mart 2011.

Vukadinović P., Knežević G., Mizdraković V. (2013) „Globalizacija i strane direktnе investicije u Srbiji“, Međunarodni naučni skup Sinergija 2013, Bijeljina, Republika Srpska, decembar 2013, zbornik radova, str. 57-63.

Vujović M., Vukadinović P., Čosović B., (2014) "Uloga razvojne banke" „Deindustrijalizacija u Srbiji, mogućnost revitalizacije industrijskog sektora”, zbornik radova, Pp 451-489

Vujović M. (2013), Elaborat:” Strategije za finansijsko povezivanje i ulaganje matice i dijaspore”, Poslovna konferencija Srbija i dijaspora, Kancelarija Vlade Republike Srbije za saradnju sa dijasporom i Srbima u region.

Živković B., Janković I.: (2010) „Mogućnosti i rizici formiranja nacionalne razvojne banke Srbije- Izazovi evropskih integracija”, "Sl. glasnik RS“.

## KADROVI U TURIZMU-SPECIFIČNOSTI OBRAZOVANJA KADROVA ZA TURIZAM

**Slavoljub Vujović\***

E-mail: kelovic1967@yahoo.com

**Jelena Premović\*\***

E-mail: jelena.premovic@gmail.com

**Branislav Grujić\*\*\***

E-mail: branislav.grujic@optikus-oculus.com

### **Rezime**

*Razvoj, podsticanje inovativnosti i postizanje adekvatnog nivoa kvaliteta razvijenosti, ne samo u turizmu, već u privredi i društvu uopšte, prvenstveno zavisi od znanja, nivoa vaspitanja i obrazovanja stanovništva.*

*U radu autori nastoje ukazati na ulogu i značaj stručnih i obrazovanih kadrova/humanog kapitala u turizmu, u svetu potrebe adekavatnog obrazovanja, osnivanjem ozbiljnih naučnih i visokoobrazovnih institucija, istovremeno apostrofirajući probleme kao posledice propusta i nedostataka uz preporuke odgovarajućih rešenja.*

**Ključne reči:** kadrovi, humani kapital, turizam, obrazovanje.

### **1. ZNAČAJ KADROVA U TURIZMU**

Kao u svim sferama života, privrede i vanprivrede, tako i u turizmu, ljudski rad sa određenim nivoom znanja ima prvorazrednu ulogu i značaj.

Nužnost da turizam stalno prati tehničko-tehnološke, kulturne i ostale promene, u cilju adekvatne i blagovremene spoznaje karakteristika turističke

\* Viši naučni saradnik, Beogradska poslovna škola-visoka škola strukovnih studija, Beograd

\*\* Doktorant, Ekonomski fakultet, Kragujevac

\*\*\* Doktorant, Pravni fakultet, Bijeljina

tražnje, istovremeno prilagođavajući turističku ponudu novonastalim potrebama turista, potvrđuje ulogu i značaj kadrova u turizmu.

Upravo su kadrovi prvi od tri osnovna elementa ili faktora razvoja turizma<sup>11</sup>:

- kadrovi,
- prostor i
- materijalna osnova.

U teoriji, u literaturi, prisutna su mišljenja (posebno geografa) da je prostor prvorazredni element razvoja turizma.

Međutim, realnost, da prostor bez prisustva čoveka ostaje samo prostor, izložen delovanju prirodnih procesa, osporava ovo mišljenje. Upravo određen prostor radom čoveka može se učiniti interesantnim za posete, može se organizovati određena turistička ponuda.

Dakle, mora se izgraditi infrastruktura kao jedan od osnovnih elemenata materijalne osnove. Znači, čovek, odnosno obrazovani i stručni kadrovi identifikuju i procenjuju prirodne i antropogene vrednosti prostora i grade u njemu infrastrukturne sisteme, stvaraju materijalnu osnovu turizma, organizujući kasnije određenu turističku ponudu.

U kontekstu uloge i značaja kadrova u turizmu, važno je napomenuti da se misli na adekvatno obrazovan i stručan kadar, tako da je, umesto kadrovi, bolje koristiti termin *humani kapital*<sup>22</sup>. Kadrovima se smatraju svi zaposleni, i portir ili ložač uglja, i finansijski direktor ili menadžer, ili generalni direktor, ili direktor informacionih tehnologija.

Značaj za preduzeće/instituciju svakog od njih svakako postoji, ali su razlike njihovog doprinosa preduzeću ogromne. Dok pojam ili termin „ljudski resursi“ u turizmu, takođe, stvara velike nedoumice. Ljudski resurs je i beba tek rođena, ili baka sa 90 godina života, ali i direktor hotela ili profesor turizmologije na fakultetu.

S aspekta rada, znanje i određena stručnost su svojstveni samo odrasloj, punoletnoj osobi/čoveku. Zdrava, vaspitana i adekvatno obrazovana (stručno sposobljena) osoba jeste *humanı kapital*, tako da je umesto pojma „kadrovi“ neophodno koristiti pojam ili termin „humanı kapital“. U širem kontekstu, humanı kapital obuhvata: kompetencije, znanja, iskustva, kreativnosti, i druge društvene i lične karakteristike pojedinaca, neophodne za rad i stvaranje novih vrednosti<sup>33</sup>.

<sup>1</sup> Vujović, S., (2008).

<sup>2</sup> Ristić, Ž. (2001).

<sup>3</sup> Becker, G. S. (1993).

U literaturi se, takođe, sreće i pojam *intelektualnog kapitala*. Ukratko definisano, intelektualni kapital je znanje koje donosi nove vrednosti. Nekadašnji urednik i direktor Harvard biznis revije (Business Review) Thomas A. Stewart, intelektualni kapital definiše kao: „*znanje, vještine i sposobnosti zaposlenih; od istraživačkog tima pa sve do manualnih radnika koji su razvili tisuću različitih načina za poboljšanje efikasnosti poduzeća. Intelektualni kapital je kolaboracija; zajedničko učenje poduzeća i njegovih klijenata, koja stvara čvrstu sponu između njih i koja osigurava njihovu dugoročno uspješnu poslovnu suradnju*“<sup>44</sup>.

Međutim, stvorene vrednosti trebalo bi da budu od koristi (manje ili više) ljudima, celokupnom čovečanstvu<sup>55</sup>, ali u praksi nije uvek tako, ove vrednosti mogu biti i štetne, tako da je najprikladniji termin *humani kapital*.

U svetu čuveni poznavaoци pitanja vezanih za nastanak, razvoj i funkcionalisanje društvenih zajednica, države i državnih instituta Žan-Žak Russo (Jean-Jacques Rousseau)<sup>66</sup> i Dejvid Hjum (David Hume)<sup>77</sup>, ističu da razvijenost i stanje u određenoj društvenoj zajednici ili državi zavise od stanja potreba njenog stanovništva. Shodno predhodnoj hipotezi, zatim, geografskom položaju i prirodnim resursima Srbije, ukupna privreda i turizam mogu biti mnogo razvijeniji i stanovništvo bi moglo bolje živeti.

## 1.1 Obrazovanje kadrova u turizmu

U Srbiji se primetno posljednjih godina investira u podizanje kvaliteta i izgradnju smeštajnih turističkih kapaciteta, međutim, nedovoljno se poklanja pažnje obrazovanju kadrova. Sredstva koja država izdvaja iz budžeta za nauku su jako skromna, daleko ispod 1% BDP, predviđenih strategijom naučno-tehnološkog razvoja. Kakav se značaj daje obrazovanju u Srbiji, objašnjava činjenica da je rebalansom budžeta za 2013. godinu izdvajanje za nauku smanjeno za 1.398.348.000 dinara, tako da nauci ostaje 13.666.983.000 dinara. Posle usvajanja Strategije naučno-tehnološkog razvoja 25. februara 2010. g. za period 2010-2015 godine, izdvajanja za nauku u 2011. i 2012. godini znatno su povećana (vidi Tabelu br. 1).

---

<sup>4</sup> Stewart, T. A. (1997).

<sup>5</sup> Alfred Nobel je izmislio dinamit da bi koristio ljudima u privredne svrhe, ne da ratuju (da se ubijaju).

<sup>6</sup> Russo, Ž. Ž. (2011).

<sup>7</sup> Hume, D. (1994).

*Tabela br. 1. Budžetsko izdvajanje za naučno-istraživački rad (MNTR)*

Godina	Budžetsko izdvajanje	BDP	%
2010	8.564.680.000	2.881.900.000.000	0,297
2011	18.316.372.000	3.175.000.000.000	0,576
2012	20.948.467.000	3.267.100.000.000	0,641
2013	15.065.331.000	/	/
Rebalans 2013	13.666.983.000		

Izvor: <https://www.google.rs/search>

Dalji razvoj, podsticanje inovativnosti i postizanje adekvatnog nivoa kvaliteta ne samo u turizmu, već u privredi i društvu uopšte, prvenstveno zavisi od obrazovanog kadra.

Kao osnovne predpostavke, da je razvoj turizma uslovjen kvalitetnim obrazovanjem kadrova za rad u turističkoj privredi, mogu se navesti sledeće:

- rast i razvoj turizma, kao što je već naglašeno, direktno zavisi od kvalifikacija i znanja zaposlenih u ovoj delatnosti;
- turizam je značajan generator novih radnih mesta i jedina delatnost sa pozitivnom stopom rasta i razvoja;
- poseban značaj kadrovi imaju kad je u pitanju implementacija novih tehnika i tehnologija neophodnih turizmu;
- intenzivnije i kompleksnije povezivanje turizma sa ostalim privrednim delatnostima (npr: poljoprivredom, podstičući razvoj celog agrokompleksa mogućnošću efikasnijeg plasmana proizvoda kroz turističku ponudu), doprinelo bi rastu i razvoju turizma;
- za pozitivan rast i razvoj turističke privrede u budućnosti, neophodno je usaglašavanje socio-ekonomskih i ekoloških principa. Izazov je i za ekonomiju kao nauku, kako pomiriti sopstvene interese i ciljeve, sa interesima i ciljevima prirodne i životne sredine. Rešenja su svakako u rukama stručnjaka profesionalaca.

Kao suštinska pitanja/izazovi razvoja turizma, mogu se navesti:

- kako razvojne aspekte turizma uskladiti sa potrebama životne sredine?
- kako obezbediti kvalitetne kadrove/humani kapital (adekvatno obrazovane i stručne), što je preduslov organizovanju kvalitetne turističke ponude?

- kako ugled profesije (posebno u ugostiteljstvu) i preduzetnika ovog sektora podići na veći nivo?

Ozbiljni problemi, kad je u pitanju razvoj turizma u Srbiji, generisani su sledećim aspektima:

- nedostatak operativnih i stručnih znanja posebno u uslužnom sektor, te nedostatak rukovodećih i upravljačkih kadrova adekvatno obrazovanih za potrebe turizma;
- nepostojanje dovoljnog broja srednjih turističkih škola, gde mlađi stiču znanja o opštim aspektima i značaju turizma i
- nedovoljnost i neadekvatan kvalitet strukovnih i akademskih obrazovnih programa za ovu delatnost, posebno nepostojanje ili improvizovanje stručne prakse, zatim, učenja stranih jezika kao i izučavanja kultura drugih naroda i država.

Preporuke za unapređenje obrazovanja kadrova i razvoja turizma su sledeće:

- davanje adekvatnog mesta i značaja turizmu kao privrednoj delatnosti na nivou države, od strane zakonodavne i izvršne vlasti;
- povećanje obima i podizanje kvaliteta obrazovanja kadrova za turizam, kroz odnos 50% teorija i 50% praksa;
- osnivanje akademija obrazovanja kadrova za turizam;
- uvođenje sistema kontinuiranog procesa edukacije kadrova zaposlenih u turističkoj privredi na svim nivoima;
- obrazovne programe permanentno unapređivati, posebno znanjima u oblasti informacionih tehnologija, u oblasti životne sredine, izučavanja kultura drugih naroda, međunarodne trgovine i znanja usmerenih na zdrastvene aspekte turizma;
- posebno bi trebalo posvetiti pažnju potrebi uvođenja multidisciplinarnih i transdisciplinarnih programa obrazovanja, s obzirom na multiplikativne efekte razvojnih aspekata turizma.

Kod značaja obrazovanja kadrova ne samo za rad u turističkoj privredi, već za sveukupan napredak i razvoj društva, nezaobilazan je značaj osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Kod osnovnog obrazovanja veoma je važan vaspitni deo, zbog čega se obavezno u kontekstu osnovnog obrazovanja poklanja pažnja i vaspitanju.

S obzirom da osnovno obrazovanje daje osnovu ili osnovna znanja o porodici, prirodi i društvu uopšte, znanja o osnovnim sistemima vrednosti, formiranju pogleda na svet mlađih ljudi, ono (osnovno obrazovanje) utiče na otkrivanje i usmeravanje njihovih skolonosti ka budućim radnim i životnim opredeljenjima. Kvalitet osnovnog obrazovanja direktno uslovljava, preko kvaliteta srednjeg obrazovanja, kvalitet visokog obrazovanja i dalji razvoj turizma i celokupne privrede i društva.

*Tabela br. 2. Kvalitet osnovnog obrazovanja u Srbiji i zemljama u okruženju*

Zemlja	Rang	Koeficijent	Zemlja	Rang	Koeficijent
Slovenija	33	4,7	Rumunija	62	4,0
Bosna i Hercegovina	41	4,5	Srbija	74	3,7
Hrvatska	43	4,5	Grčka	75	3,6
Albanija	49	4,4	Makedonija	81	3,6
Crna Gora	50	4,4	Bugarska	84	3,5
Mađarska	53	4,1	Turska	100	3,2

Izvor: *World Economic Forum-Global Competitiveness Report 2011-2012*

Zaključak na osnovu podataka u tabeli br. 2. prema kriterijumu kvaliteta osnovnog obrazovanja u Srbiji i u zemljama u okruženju, gde je Srbija na sredini liste, i s obzirom na sve političke i ekonomski krize u poslednjih dvadesetak godina, jeste da stanje u osnovnom obrazovanju u Srbiji u odnosu na posmatrane zemlje i nije mnogo loše, ali u svakom slučaju nije dobro. Neophodne su reforme osnovnog i srednjeg obrazovanja kao jednog od osnovnih preduslova uspostavljanja kvalitetnog visokog obrazovanja.

## 1.2 Socijalizacija, obuka i razvoj kadrova

Socijalizacija se može definisati kao kontinuirani proces upoznavanja zaposlenih sa dominantnim vrednostima, stavovima i normama ponašanja u preduzeću. Novoprimaljene kandidate je neophodno upoznati sa organizacijom, kodeksom ponašanja, sadržajem organizacione kulture, očekivanjima na poslu i obezbediti im obuku za posao koji će obavljati, što sve zajedno čini proces socijalizacije kadrova. Proces socijalizacije može započeti i pre prijema kandidata

u radni odnos, kada se kroz intervjue i odredene zahteve potencijalni kandidati upoznaju sa pravilima ponašanja u preduzeću i očekivanjima na poslu.

Učenje tokom celog života (life-long learning) je već postala neophodnost, ali i obaveza zaposlenih. Dakle, kontinuirane dokvalifikacije i prekvalifikacije zaposlenih su potrebne tokom celokupnog radnog veka. Obuka (trening) ima dvostruku funkciju:

- Razvojnu- povećava konkurentnost kako zaposlenog, tako i kompanije;
- Socijalnu- kroz dokvalifikaciju i prekvalifikaciju u situaciji restrukturiranja preduzeća i smanjenja radne snage, ublažava negativne posledice promena i postiže uključenost u ekonomski i društveni život.

Ne treba posebno naglašavati da su manje školovani i obrazovani kadrovi uvek gubitnici u procesu ekonomskih promena, globalizacije i sve jače konkurenциje, pa je cilj obuke pripremati zaposlene na višestruke promene u karijeri. Učenje tokom celog života, kroz razvijanje stavova i vrednosti neophodnih za uspeh u životu, omogućava zaposlenima da zadrže postojeći posao ili da lakše dođu do novog posla. Zaposleni moraju biti aktivni, prilagodljivi, upošljivi, mobilni i spremni da uče tokom celog života.

U literaturi, ali i u praksi govori se o razlici između edukacije i obuke (education and training), pri čemu edukacija ima viši status od obuke. U praksi, edukacija implicira više benefita od obuke, koja uglavnom podrazumeva veštinu manipulisanja opremom. U svrhu diseminacije znanja i boljeg razumevanja, edukacija na planetarnom nivou dobija sve više na značaju. U zemljama u razvoju edukacijom je formirano i efikasnije i kvalitetnije tržište rada, pa je čak postala jedan od prioriteta ekonomskog razvoja.

U želji za jačanjem stručne obuke, u Velikoj Britaniji je uveden razvoj kvalifikacija zasnovanih na postizanju kompetentnosti, usmerenih ka razvoju sposobnosti onih koji se obučavaju radi obavljanja poslova koje obavljaju, ili za koji se pripremaju i to u vidu sticanja nacionalnih stručnih kvalifikacija (National Vocational Qualification -NVQ).

Razvoj zaposlenih se često poistovećuje sa obukom zaposlenih. Međutim, kod razvoja, zaposleni se kroz tradicionalne obrazovne programe, procenu razvojnog potencijala, sticanje radnog iskustva i socijalne interakcije, pripremaju za buduće zahteve sadašnjih ili nekih budućih poslova. Dakle, razvoj zaposlenih predstavlja jedan kontinuiran proces, pa uključuje i učenje koje ne mora da bude ni u kakvoj vezi sa sadašnjim radnim mestom zaposlenog.

Obuka je obavezna za sve zaposlene, dok je razvoj uglavnom vezan za zaposlene koji imaju potencijal za menadžerske pozicije, pa je sastavni element razvoja zaposlenih upravljanje njihovom karijerom. Ipak, obuci se daje veći strategijski značaj u određenom preduzeću, pa je teže povući jasnu granicu između obuke i razvoja zaposlenih (Tabela br. 3).

*Tabela br. 3. Razlike između obuke i razvoja zaposlenih*

Karakteristike	Obuka zaposlenih	Razvoj zaposlenih
Vremenska orijentacija	Sadašnjost	Budućnost
Upotreba radnog iskustva	Niska	Visoka
Cilj	Priprema za sadašnji posao	Priprema za promene
Participacija zaposlenih	Obavezna	Dobrovoljna

Izvor: Dimitrijević, V. (2011).

U praksi, u privredi Srbije, razvoj zaposlenih tretira se više kao trošak, a ne kao investicija, mada se takvo shvatanje u mnogim evropskim privredama ubrzano menja. Zaposleni sve češće zahtevaju stručna usavršavanja, obuku i razvoj, dok se u pregovore o tome uključuju i sindikati.

## **2. SPECIFIČNOSTI OBRAZOVANJA/OBRAZOVANIH PROFILA ZA TURIZAM**

Jeste u programima obrazovanja kadrova za rad u turističkoj privredi prisutna interdisciplinarnost u svetlu ekonomskog i geografskog pristupa, odnosno, izučavanje turizma sa aspekta geografije i ekonomije, ali je jako malo multidisciplinarnosti i transdisciplinarnosti, što treba ozbiljno proširiti.

Osim multiplikativnih efekata, nevidljivog izvoza i međusektorskih direktnih i indirektnih uticaja i zavisnosti, postoje i druge specifičnosti koje impliciraju multidisciplinarnost i transdisciplinarnost u teoriji i praksi turizma.

Na primer, ozbiljnog razvoju turizma, potrebni su obrazovni profili ili znanja iz oblasti diplomacije, urbanizma, građevinarstva, bezbednosti, prostornog planiranja, poljoprivrede, međunarodne trgovine, informacionih tehnologija, bankarstva, medicine i sl.

Možda je teško uklopiti u jedan određeni obrazovni program znanja svih pomenutih disciplina ili nauka potrebnih turizmu, ali moguće je (potrebno je)

u obrazovne programe drugih profila, u polju društveno-humanističkih nauka uključiti određene module na nivou opštih aspekata i značaja turizma za ukupan društveno-ekonomski razvoj. U Srbiji, skoro da nema nijedne visokoškolske ustanove u polju društveno-humanističkih nauka da u nastavnim programima nema Sociologije i neke od Ekonomika.

Posebne teškoće i potrebu za posebnim, specifičnim programima obrazovanja kadrova za turizam, nameću specifičnosti turističke delatnosti:

- istovremeno prisustvo, i potrošača i prodavca, u praksi, kod pružanja turističkih usluga/proizvoda (kvalitet realizacije ponude, isključivo može da zavisi od profesionalnosti i ljubaznosti osoblja, što znači, da ljubaznost i stručnost osoblja mogu nadoknaditi niz ostalih nedostataka u lancu ponude);
- sezonski karakter rada (sezonsko angažovanje radne snage generiše niz nepremostivih problema);
- prostorna ili geografska ograničenost kod angažovanja, zapošljavanja osoblja.

Velika dilema je kako zadržati sjajne stručnjake, profesionalce u organizaciji/preduzeću. Faktor sezonalnost rada predstavlja poseban problem. Kako ulagati u obrazovanje i usavršavanje zaposlenih ako rade samo sezonski? Kako iste plaćati do sledeće sezone ili prepustiti ih konkurenciji i tržištu rada?

Prostorna ograničenost kod zapošljavanja novih lica je takođe veliki problem. Zapošljavanje profesionalaca ili lica usko specijalizovanih za određene poslove, iz drugih sredina ili inostranstva, zahteva dodatne troškove.

Većina trenutnih problema visokog obrazovanja u Srbiji uzrokovana je ne/reformom visokog obrazovanja, po modelu Bolonjske deklaracije. Bolonjska deklaracija (Bolonja, 19.06.1999.) kao pokušaj rešavanja niza problema (prosečna dužina studiranja, sporo prilagođavanje društvenim promenama, slabo poznavanje promena iniciranih tehničko-tehnološkim razvojem, nekompatibilnost nacionalnih obrazovnih sistema<sup>88</sup>, u obrazovanju zemljama EU, nije dala rezultate ni „kod kuće“, kao ni Lisabonska (Lisabon, 11.04.1997) i Sorbonska (Sorbona, 25.05.1998). Praksa je demantovala mogućnosti primene gotovih tudihi rešenja, rađenih za zemlje drugih kultura, tradicija i religija, posebno u obrazovanju. Možda je moguće primenjivati gotove modele Zapada kod automobila, ili kriminalizacije vlasti, ali reforme obrazovanja podrazumevaju dubinu respektovanja širokog spektra interesa i vrednosti domaće populacije: intelektualnih, psihosomatskih, tradicionalnih, socijalnih, ekonomskih, religijskih, i sl.

---

<sup>8</sup> Jovanović, V. (2001).

Svi obrazovni sistemi, manje ili više, imaju i dobre i loše strane, tako da ozbiljnim analizama treba uzimati dobra iskustva i rešenja od drugih, nikako nekritički uzimati gotova rešenja, bilo čija.

## ZAKLJUČAK

Kao što je na samom početku rada navedeno, podsticanje inovativnosti i postizanje adekvatnog nivoa kvaliteta razvoja, ne samo u turizmu, već u privredi i društvu uopšte, prvenstveno zavisi od kvaliteta obrazovanja stanovništva.

Shodno, u radu izloženim analizama, razvoj turizma je uslovjen: obrazovanjem i znanjem zaposlenih u ovoj delatnosti. Specifičan značaj zaposleni imaju kad je u pitanju implementacija novih tehnika i tehnologija neophodnih turizmu, posebno, kada je u pitanju intenzivnije i kompleksnije povezivanje turizma sa ostalim privrednim delatnostima (npr: poljoprivredom, podstičući razvoj celog agrokompleksa, plasmanom proizvoda ovog sektora kroz turističku ponudu), zdravstvom (podstičući razvoj banjskog turizma) i drugim delatnostima.

Odgovorni za razvoj turizma u državnoj upravi, zajedno sa zaposlenim u turističkim organizacijama od republičkog do lokalnog nivoa, treba da daju odgovor na suštinska pitanja razvoja turizma: kako razvojne aspekte turizma uskladiti sa potrebama životne sredine?, kako obezbediti kvalitetne kadrove/humani kapital (adekvatno obrazovane i stručne), što je preduslov organizovanju kvalitetne turističke ponude?, zatim, kako ugled profesije (posebno u ugostiteljstvu) i preduzetnika ovog sektora podijeti na veći nivo?

## STAFF IN TOURISM-SPECIFICS OF STAFF FOR TOURISM

### **Abstract**

*Development, fostering innovation and achieving adequate levels of quality development, not only in tourism, but also in the economy and society in general, depends primarily on the knowledge level of education of the population.*

*The authors attempt to point out the role and importance of skilled and educated personnel/human capital in the tourism industry, in light of the need for adequate education, establishing serious scientific and higher education institutions the same time emphasizing the problems in the shadow of mistakes and shortcomings of the recommendations of appropriate solutions.*

**Key words:** staff, human resources, tourism, education.

## LITERATURA

Becker, G. S. (1993), “*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*” Chicago, University of Chicago Press.

Dimitrijević, V. (2011), *Menadžment ljudskih resursa u javnim preduzećima*, Magistarski rad, Megatrend univerzitet, Beograd.

Hume, D. (1994), *Political Essays*, Published by the Press Syndicate of the University Press.

Jovanović, V. (2001), “*Bolonjska deklaracija i reforma visokog obrazovanja u Evropi*” u Zbornik rada: XIV kongres geografa Jugoslavije, Beograd, 2001.

Ristić, Ž. (2001), *Menadžment znanja*, Etiketa, Boleč.

Ruso, Ž. Ž. (2011), *Društveni ugovor: o poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima-rasprava o naukama i umetnosti*, Filip Višnjić, Beograd.

Stewart, T. A. (1997), “*Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*” [http://hr.wikipedia.org/wiki/Intelektualni\\_kapital](http://hr.wikipedia.org/wiki/Intelektualni_kapital) (08.09.2013).

Vujović, S. (2008), *Materijalna osnova turizma*, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.

<https://www.google.rs/search/bdp-izdvajanja-za-nauku-2/> (10.01.2014)

<http://www.unwto.org> (12.11.2013)

World Economic Forum-Global Competitiveness Report 2011-2012



## ANALIZA PROFITA PO ZAPOSLENOM U TRGOVINI SRBIJE

Radojko Lukić\*

E-mail: rlukic@ekof.bg.ac.rs

### Rezime

Kao što je poznato, razvijen je poseban sistem indikatora prilagođen samoj prirodi poslovanja za merenje efikasnosti, produktivnosti i performansi trgovine. U sklopu toga, u poslednje vreme sve se više naglašava značaj profita po zaposlenom kao savremene mere performansi trgovine. To je sasvim i razumljivo kada se ima u vidu visoko učešće živog rada u trgovini i mogućnosti supsitucije sa kapitalom. S obzirom na to, u ovom radu se analiziraju specifičnosti i faktori dinamike profita po zaposlenom u trgovini Srbije, kao i selektivnih globalnih maloprodajnih lanaca. Na osnovu dobijenih empirijskih rezultata analize profita po zaposlenom u trgovini Srbije i selektivnih zemalja, pre svega razvijene tržišne ekonomije, predlažu se odgovarajuće mere za povećanje profita po zaposlenom trgovine u Srbiji u budućnosti.

**Ključne reči:** prihodi, profit, zaposleni, prosečni troškovi zaposlenih, moderna tehnologija.

### UVOD

**Predmet istraživanja** u ovom radu su specifičnosti i komparativne prednosti profita po zaposlenom u odnosu na ostale indikatore performansi u trgovini.

**Cilj i svrha** ovog rada je da se što kompleksnije ukaže na značaj, kako u teoriji, tako i u praksi, analize profita po zaposlenom kao savremene mere performansi u trgovini, sa posebnim osvrtom na Srbiju. Poznavanje teorijske osnove i identifikovanje ključnih faktora je fundamentalna prepostavka za preduzimanje odgovarajućih mera u funkciji povećanja profita po zaposlenom u trgovini.

---

\* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Sve je bogatija **literatura** na Zapadu posvećena teorijskim i praktičnim aspektima analize profit-a po zaposlenom kao savremene mere (produktivnosti rada) performansi u trgovini<sup>1</sup>. Što se literature u Srbiji tiče, vrlo je nedovoljna pažnja posvećena istraživanju, kako u teoriji tako i u praksi, tretiranog problema u ovom radu, tj. specifičnosti i značaja analize profit-a po zaposlenom u trgovini<sup>2</sup>. U tome se, pored ostalog, ogleda značaj ovog rada, tj. **doprinos** unapređenju literature iz oblasti merenja performansi u trgovini, posebno u Srbiji. Drugim rečima, on treba, u skladu sa ciljem i svrhom, da pruži odgovarajuću teorijsko-metodološku i empirijsku osnovu za što efikasniju primenu koncepta profit-a po zaposlenom, kao savremene mere performansi, u maloprodajnim lancima Srbije.

S obzirom na značaj i složenost tretirane problematike, mogu se testirati različite hipoteze. U ovom radu se, nezavisno od toga, testiraju sledeće hipoteze: **H1** – produktivnost rada utiče na troškove zarada, **H2** – troškovi zarada kao faktor motivisanosti utiču na profit po zaposlenom, **H3** - kapital utiče na profit po zaposlenom, i **H4** – tehnička opremljenost i raspoloživost obrtnog kapitala, zaliha, utiče na profit po zaposlenom. Sve testirane hipoteze u ovom radu su potvrđene na primeru trgovine Srbije.

Produktivnost rada se iskazuje prihodima od prodaje po zaposlenom. Troškovi zarada se posmatraju kao prosečni personalni troškovi. Kapital se iskazuje kao dokučiva i nedokučiva aktiva. Uticaj talenta, znanja i motivacije - kao nematerijalne aktive - se sagledava kroz analizu profit-a po zaposlenom. S obzirom na značaj ljudskog faktora, i u uslovima visoke primene moderne tehnologije, merenje date nematerijalne aktive je vrlo značajno za trgovinu, tj. u tome je posebna vrednost profit-a po zaposlenom kao savremene mere performansi. Kroz date hipoteze se, dakle, istražuje uticaj sledećih faktora na profit po zaposlenom trgovine u Srbiji: prihodi od prodaje, broj zaposlenih, prosečni personalni troškovi i kapital. Njihovom adekvatnom kontrolom, kao i drugih uticajnih faktora, može se znatno uticati na povećanje profit-a po zaposlenom u trgovini Srbije u budućnosti, kao jedne od značajnijih savremenih mera performansi.

**Metodologija istraživanja** datih hipoteza je zasnovana na istraživanju kroz literaturu, teoriju, normativu, zatim na komparativnoj analizi, kao i na statističkoj analizi.

Potrebni **empirijski originalni podaci** za istraživanje testiranih hipoteza primenom date metodologije su prikupljeni iz relevantne literature, godišnjih

<sup>1</sup> McGoldrick (2002); Bryan (2007); Levy (2007); Berman (2010); Higón et. al. (2010); Lichtenstein et al. (2010); Ilić (2012); Gauri (2013); Teng (2014).

<sup>2</sup> Lukic (2011a,b); Lukic (2012); Lukic (2013a,b,c); Lukic (2014).

izveštaja analiziranih globalnih maloprodajnih lanaca, Statističkog godišnjaka Republike Srbije, kao i od Agencije za privredne registre i sa veb sajtova odgovarajućih konsultanskih kuća.

## **1. TEORIJSKE DIMENZIJE MERE PERFORMANSI: PROFIT PO ZAPOSLENOM**

U teoriji i praksi se sve više zagovara, kao mera performansi, maksimiziranje prinosa od zaposlenih – profit po zaposlenom<sup>3</sup>. Profit po zaposlenom - kao mera performansi - ima znate prednosti u odnosu na druge, kao što su: tržišna kapitalizacija i prinos od kapitala.

On je dobra aproksimacija zarade od nedokučive aktive, talenta, znanja, motivacije zaposlenih. Lako se može izračunati, s obzirom na to da su raspoloživi podaci o neto profitu i broju zaposlenih u svim kompanijama, uključujući i trgovinske. Uz to, ne zahteva usklađivanje sa računovodstvenim konvencijama, kao što je slučaj sa tržišnom kapitalizacijom i prinosom od kapitala.

Ukupan profit je jednak proizvodu profita po zaposlenom i broja zaposlenih. Sa povećanjem profita povećava se tržišna kapitalizacija. Tržišna kapitalizacija, takođe, utiče na iznos profita. Što je veći profit veći je i prinos od kapitala. Sve ovo samo po sebi pokazuje da su, direktno ili indirektno, u međusobnoj korelacionoj vezi sve tri mere finansijskih performansi.

Profit po zaposlenom je, po našem mišljenju, vrlo značajna mera performansi maloprodajnih lanaca. To je sasvim i razumljivo kada se ima u vidu visoko učešće troškova rada u ukupnim operativnim troškovima. On je, s obzirom na to, dobra mera efikasnosti menadžmenta (na svim organizacionim nivoima) maloprodajnih lanaca, posebno kvaliteta sistema upravljanja ljudskih resursa.

Profit po zaposlenom pokazuje koliko svaki zaposleni u maloprodajnom lancu generira profit. Može se povećati, pri istom profitu, sa «optimiziranjem» broja zaposlenih. U maloprodaji broj zaposlenih se može «optimizirati» sa povećanjem produktivnosti rada, zapošljavanjem sa skraćenim radnim vremenom (naročito za vreme znatno povećane prodaje, kao što je slučaj uoči Uskršnjih i Novogodišnjih praznika), kao i sa primenom moderne tehnologije (tj. supstitucijom ljudskog rada kapitalom). Fluktuacija zaposlenih se na odgovarajući način odražava na performanse maloprodajnih lanaca<sup>4</sup>.

---

<sup>3</sup> Bryan (2007).

<sup>4</sup> Ton (2009); Ton and Huckman (2008).

Povećanje efikasnosti ljudskog rada u prodavnici doprinosi povećanju nivoa i kvaliteta usluga, produktivnosti rada i sniženju trškova rada. Ono je, ne samo osnova za što efikasnije upravljanje troškovima rada, već i način ostvarenja strategijskih ciljeva. Ključni elementi efikasnosti ljudskog rada su: tok robe, oprema prodajnih oblasti i rutina, planiranje i upravljački sistem<sup>5</sup>.

Značajno je učešće troškova rada u prihodima od prodaje. Tako, na primer, procentualno učešće troškova rada u prihodima od prodaje iznosi kod: distributivne trgovine – 7,8%, trgovine na veliko – 6,2%, trgovine na malo – 11,6%, trgovine na malo prehrambenim proizvodima – 9,7% i trgovine na malo neprehrambenim proizvodima – 12,7%<sup>6</sup>.

Polazna tačka u analizi efikasnosti ljudskog rada u prodavnici je: sagledavanje uticaja personalnih troškova (troškova rada) na ukupne operativne troškove. Ono je vrlo značajno. Tako, na primer, personalni troškovi velikih maloprodavaca prehrambenih proizvoda u zapadnoj Evropi (iskazani u procentima od prodaje) iznose jednu polovinu ukupnih operativnih troškova: personalni troškovi prodavnice – 10%, ostali troškovi prodavnice – 3%, logistički troškovi – 4%, generalni i ostali administrativni troškovi – 4%, i ukupni operativni troškovi – 20%<sup>7</sup>.

Poboljšanjem odnosa između prodaje i troškova mogu se ostvariti značajne troškovne uštede i time povećati profit po zaposlenom. To se postiže sa što efikasnijim upravljanjem prodajom i, posebno, troškovima primenom novih modela poslovanja i moderne tehnologije (tj. supstitucijom ljudskog rada kapitalom).

Istraživanjem je utvrđeno da kompanije Wal-Mart i Kroger po produktivnosti (rada) spadaju u najefikasnije globalne maloprodajne lance. One permanentno analiziraju mogućnosti redukcije inputa (kao što su prodajna oblast, broj kasira, broj zaposlenih i karakteristika prodavnice) bez uticaja na smanjenje profita (tj. sa držanjem outputa na istom nivou)<sup>8</sup> i kvaliteta pruženih usluga potrošačima (bez kojih nema ni profita).

Obračun troškova po baznim aktivnostima spada u značajne instrumente efikasnog upravljanja profitom po zaposlenom u maloprodaji. Istraživanjem je utvrđeno da primena koncepta obračuna troškova po baznim aktivnostima

5 Retail/Workforce efficiency: Improve your service level and productivity while reducing costs, Bearingpoint – Management & technology Consultants.

6 Structural Features Of Distributive Trades And Their Impact On Prices In The Euro Area, 2011.

7 Prema: Retail/Workforce efficiency: Improve your service level and productivity while reducing costs, *White paper*, Bearingpoint – Management & technology Consultants.

8 Gauri (2013).

može redicirati troškove 3-5%. Povećanje marže i rast prodaje proizvoda, kao i orijentacija ka boljim tržištima doprinosi povećanju profita 5-15%. Za te potrebe, potrebno je bolje razumevanje troškova servisiranja (operativnih troškova) i kako oni variraju po proizvodima, kanalima, lancima snabdevanja, dobavljačima i kupčevim segmentima<sup>9</sup>.

## **2. PROFIT PO ZAPOSLENOM SELEKTIVNIH GLOBALNIH MALOPRODAVACA**

U cilju međunarodne komparacije profita po zaposlenom prikazaćemo profit po zaposlenom u trgovini selektivnih zemalja i globalnih maloprodajnih lanaca. U Tabeli 1 je, sledstveno tome, prikazan promet i profit po zaposlenom, kao i prosečni troškovi zaposlenih u trgovini Evropske unije.

*Tabela 1. Promet i profit po zaposlenom i prosečni personalni troškovi u trgovini Evropske unije (EU-27), 2010.*

	Broj zaposlenih (u hiljadama)	Promet (u milionima EUR)	Bruto profit (u milionima EUR)	Promet po zaposlenom (u hiljadama EUR)*	Profit po zaposlenom (u hiljadama EUR)*	Prosečni troškovi zaposlenih (u hiljadama EUR po zaposlenom)
Distribuciona trgovina	32.791	8.870.098	442.596	270.540	13.497	25.9
Trgovina motornim vozilima i delovima	3.796	1.020.376	47.228	268.802	12.441	28.4
Trgovina na malo, bez motornih vozila i delova	18.562	2.592.034	160.245	139.642	8.632	19.4
Trgovina na veliko	10.434	5.257.689	235.123	503.899	22.534	36.0

Napomena: \*Autorovo kalkulisanje.

Izvor: Eurostat.

9 Walker (2008).

Broj zaposlenih i promet su značajan faktor profita po zaposlenom. U Evropskoj uniji broj zaposlenih u 2010. je iznosio (iskazano u hiljadama) kod: distribucione trgovine 32.791, trgovine motornim vozilima i delovima 3.796, trgovine na malo bez motornih vozila i delova 18.562, i trgovine na veliko 10.434. Najveća zaposlenost je dakle kod trgovine na malo bez motornih vozila i delova (56,60%).

Promet po zaposlenom spada u vrlo značajne pokazatelje profitabilnosti rada u trgovini. On pokazuje koliko svaki zaposleni doprinosi generiranju prometa. Promet po zaposlenom u Evropskoj uniji u 2010. je iznosio (iskazano u hiljadama EUR) kod: distribucione trgovine 270.540, trgovine motornim vozilima i delovima 268.802, trgovine na malo bez motornih vozila i delova 139.642, i trgovine na veliko 503. 899. Najveći je, dakle, kod trgovine na veliko, a najmanji je kod trgovine na malo bez motornih vozila i delova, što je u skladu sa prirodnom poslovanja pojedinih sektora trgovine.

U Evropskoj uniji (EU-27) profit po zaposlenom, kao savremena mera performansi, u 2010. je iznosio (iskazano u hiljadama EUR) kod: distribucione trgovine 13.497, trgovine motornim vozilima i delovima 12.495, trgovine na malo bez motornih vozila i delova 8.632 i trgovine na veliko 22.534. Najveći je dakle (s obzirom na njen karakter) kod trgovine na veliko.

Prosečni troškovi zaposlenih su, pored prometa i broja zaposlenih, značajan faktor profita po zaposlenom u trgovini. Oni su u trgovini Evropske unije u 2010. iznosiли (iskazano u hiljadama EUR po zaposlenom) kod: distribucione trgovine 25.9, trgovine motornim vozilima i delovima 28.4, trgovine na malo bez motornih vozila i delova 19.4, i trgovine na veliko 36.0. S obzirom na karakter poslovanja pojedinih sektora trgovine, najveći su dakle kod trgovine na veliko.

U Tabeli 2 su, u cilju komparativne analize trgovinskih lanaca Srbije sa ostalim zemljama, prikazani prihodi i profit po zaposlenom za selektivne globalne maloprodavce.

*Tabela 2. Prihodi i profit po zaposlenom selektivnih maloprodavaca*

Kompanija	Prihodi po zaposlenom \$	Profit po zaposlenom \$
Wal-Mart Stores, Inc.	216,603	7,589
Amazon Com, Inc.	842,229	3,088
Costco Wholesale Corpora-tion	586,375	10,815

Dillards, Inc.	172,026	8,321
Home Depot, Inc.	215,923	14,753
Ross Stores, Inc.	177,919	14,562
Red Bath&Beyond Inc.	243,794	22,143
Target Corporation	204,452	6,679
Macys Inc.	159,812	7,997
Family Dollar Stores, Inc.	190,354	8,024
Kohls Corporation	142,770	6,911
Fastenal Company	219,617	29,623
Sears	330,013	-
Lowes Companies, Inc.	153,882	14,175
Kroger Co.	289,863	5,328
Safeway Inc.	142,778	2,556
Big Lots, Inc	240,231	3,359
Best Buy Co., Inc.	257,648	3,255
Staples, Inc.	475,989	9,711
J.C.Penney Company, Inc.	103,112	-
Supervalu Inc.	485,943	-
Prosek	244,313	6,507

Izvor: Wal-mart Stores Inc s Competition Data by Company – SCIMarket; <http://scimarket.com/dstocks/competitionNO4.php?code=WM> 4/5/2014 11:35 Am

Prihodi po zaposlenom, kao izraz produktivnosti rada, su različiti pod uticajem različitih kontrolisanih i nekontrolisanih faktora kod pojedinih maloprodavaca. Oni se kreću u rasponu od \$103,112 (J.C.Penney Company, Inc.) do \$1003,112.

Profit po zaposlenom je, takođe, različit kod pojedinih globalnih maloprodavaca. On se kreće u rasponu od \$2,556 (Big Lots, Inc) do \$29,623 (Fastenal Company). Profit po zaposlenom (kao dve često uporedive kompanije u literaturi) iznosi kod Wal-Mart \$7,589, a kod Costco \$10,815. Veći je, dakle, kod kompanije Costco nego Wal-Mart. Te razlike su posledica, pored broja zaposlenih, razlika u strategijama upravljanja prihodima, troškovim, maržama i profitom. U cilju poboljšanja svoje tržišno-finansijske pozicije (u odnosu na kompaniju Costco i ostale) kompanija Wal-Mart nastoji da sa povećanjem efikasnosti, primenom specifičnih strategija i novih modela poslovanja, što više poveća profit po zaposlenom.

### 3. PROFIT PO ZAPOSLENOM U TRGOVINI SRBIJE

Na profit po zaposlenom u trgovini Srbije uticali su brojni faktori kontrolisane i nekontrolisane prirode. Tipični su: niska kupovna moć stanovništva, visoka nezaposlenost, poremećena tržišna struktura, visoki bankarski troškovi, negativne kursne razlike, prisustvo izvesnog «monopola» na maloprodajnom tržištu, visoka siva ekonomija, sporo uvođenje novih modela poslovanja u maloprodaji, nisko učešće privatne robne marke, nisko učešće diskontnih maloprodajnih lanaca u strukturi maloprodajnih formata (prodavnica), nedovoljno prisustvo stranih maloprodajnih lanaca na maloprodajnom tržištu, niska primena moderne tehnologije, i drugi faktori.

U Tabeli 3 su prikazani poslovni prihodi i neto dobitak (neto profit) po zaposlenom u trgovini Srbije za period 2008 - 2013.

*Tabela 3. Poslovni prihodi i neto dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije, 2008-2013.*

	Broj zaposlenih	Poslovni prihodi (u 000 dinara)	Neto dobitak (u 000 dinara)	Poslovni prihodi po zaposlenom u (000 dinara)*	Neto dobitak po zaposlenom (u 000 dinara)*
2008	215.540	2.364.978.872	84.995.251	10.972	394
2009	207.325	2.291.803.287	75.376.369	11.054	363
2010	197.677	2.431.409.522	79.198.098	12.299	400
2011	200.801	2.704.315.839	91.822.735	13.467	457
2012	193.954	2.979.785.183	93.687.650	15.363	483
2013	191.653	2.876.251.582	89.440.797	15.007	466

Napomena: \* Autorovo kalkulisanje.

Izvor: Agencija za privredne registre.

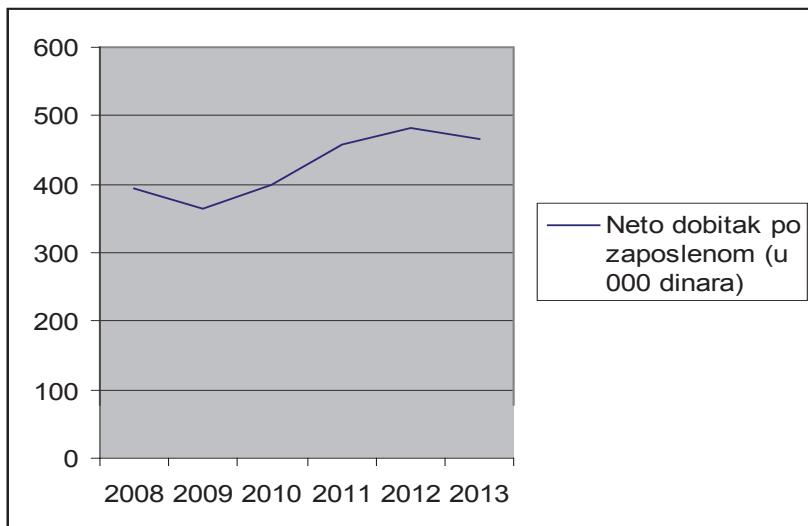
Poslovni prihodi po zaposlenom, kao mera produktivnosti rada, u trgovini Srbije u posmatranom vremenskom periodu su se povećavali iz godine u godinu, izuzev 2013. kada su bili nešto manji u odnosu na 2012. To se pozitivno odrazilo na kretanje neto dobitka po zaposlenom.

U posmatranom vremenskom periodu neto dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije se kretao u rasponu od 363.000 (2009) do 483.000 dinara (2012). U proseku je iznosio 427.167 dinara (Tabela 4), odnosno 4.067 evra. To znači da je znatno niži dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije nego u Evropskoj uniji (videti: Tabelu 1).

*Tabela 4. Deskriptivna statistika*

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Neto dobitak po zaposlenom	6	363.00	483.00	427.1667	47.89746
Valid N (listwise)	6				

Neto dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije u posmatranom vremenskom periodu je do 2012. rastao; u 2013. je neznatno opao u odnosu na prethodnu godinu (Slika 1). Dinamika je dakle slična kao i kod kretanja poslovnih prihoda po zaposlenom.

*Slika 1. Neto dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije*

Napomena: Autorova slika

Izvor: Tabela 3

Produktivnost rada, pored ostalih faktora, u značajnoj meri utiče na profit po zaposlenom u trgovini. On je, generalno rečeno, vrlo značajan.

U značajne faktore profita po zaposlenom u trgovini, pored produktivnosti rada, spada i raspoloživa stalna i obrtna imovina. Oni su «nužan» kapital za obavljanje trgovinskih poslova. U Tabeli 5 je prikazana stalna i obrtna imovina po zaposlenom u trgovini Srbije za period 2008-2013.

Tabela 5. Stalna i obrtna imovina po zaposlenom trgovine Srbije, 2008-2013.

	Stalna imovina (u 000 dinara)	Obrtna imovina (u 000 dinara)	Broj zaposlenih	Stalna imovina po zaposlenom (u 000 dinara)*	Obrtna imovina po zaposlenom (u 000 dinara)*	Poslovni prihodi po zaposlenom u (000 dinara)*	Neto dobitak po zaposlenom (u 000 dinara)*
2008	982.366.954	1.051.969.418	215.540	4.557	4.880	10.972	394
2009	1.009.583.847	1.107.234.193	207.325	4.869	5.340	11.054	363
2010	735.991.172	1.202.100.608	197.677	3.723	6.081	12.299	400
2011	754.145.195	1.235.889.841	200.801	3.755	6.154	13.467	457
2012	777.748.387	1.335.716.476	193.954	4.009	6.886	15.363	483
2013	792.256.974	1.350.409.493	191.653	4.133	7.046	15.007	466

Napomena: Autorovo kalkulisanje.

Izvor: Agencija za privredne registre.

Karakteristično je za trgovinu Srbije da je u posmatranom vremenskom periodu stalna imovina po zaposlenom opadala, a obrtna rasla. To znači da su bila nezadovoljavajuća ulaganja u modernu tehnologiju kao ključnog faktora profita po zaposlenom. U Tabeli 6 je prikazan uticaj stalne i obrtnе imovine po zaposlenom na poslovni prihod i neto dobitak po zaposlenom, odnosno poslovnog prihoda po zaposlenom na neto dobitak po zaposlenom u trgovini Srbije.

Tabela 6. Korelacija

	S t a l n a imovina po zaposle-nom	O b r t n a imovina po zapo-slenom	Poslovni prihodi po zaposle-nom	N e t o dobitak po zaposle-nom
Stalna imov- ina po zapo- selenom	Pearson Correlation	1	-.612	-.571
	Sig. (2-tailed)	.197	.237	.183
	N	6	6	6
Obртна имо- вина по запо- сленом	Pearson Correlation	-.612	1	.961(**)
	Sig. (2-tailed)	.197	.002	.032
	N	6	6	6
Poslovni pri- hodi по за- poslenom	Pearson Correlation	-.571	.961(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.237	.002	.003
	N	6	6	6
Neto dobitak по зaposle- nom	Pearson Correlation	-.627	.849(*)	.952(**)
	Sig. (2-tailed)	.183	.032	.003
	N	6	6	6

\*\* Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

\* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

U trgovini Srbije postoji umerena negativna korelacija između stalne imovine po zaposlenom i poslovnog prihoda i neto dobitka po zaposlenom. Jaka je pozitivna korelacija između obrtne imovine po zaposlenom i poslovnog prihoda i neto dobitka po zaposlenom. Visoka je, takođe, pozitivna korelacija između poslovnih prihoda po zaposlenom i neto dobitka po zaposlenom.

Značajan uticaj na profit po zaposlenom u trgovini imaju prosečni troškovi zaposlenih, tretirani kao motivacioni faktor. U Tabeli 7 su prikazani prosečni troškovi zaposlenih u trgovini Srbije za period 2008-2011. godina.

*Tabela 7. Prosečni troškovi zaposlenih u trgovini Srbije, 2008-2011.  
(u hiljadama dinara po zaposlenom)*

	2008	2009	2010	2011
Republika Srbije	639	679	729	794
Trgovina na veliko i malo i popravka	572	597	637	671

Izvor: Statistički godišnjak Republike Srbije, 2010, 2011, 2012, 2013.

Poznato je da su prosečni troškovi zaposlenih, generalno rečeno, niži u Srbiji (u privredi i po sektorima) u odnosu na druge zemlje i: spadaju u vrlo značajne faktore privlačenja stranih direktnih investicija. To je slučaj i sa prosečnim troškovima zaposlenih u trgovini Srbije. Tako, na primer, oni su znatno niži (preračunato u evrima) u odnosu na prosečne troškove zaposlenih u distribucionoj trgovini Evropske unije (približno iskazano brojčano – 6.4 Srbija : 26.5 Evropska unija) (Tabela 8).

*Tabela 8. Prosečni troškovi zaposlenih u distribucionoj trgovini selektivnih zemalja članica Evropske unije, 2011.*

	Prosečni troškovi zaposlenih (u 000 EUR po zaposlenom)
EU-28	26.5
Nemačka	28.6
Francuska	41.3
Italija	32.6
Hrvatska	11.0
Holandija	31.0
Slovenija	20.9
Ujedinjeno Kraljestvo	22.3

Izvor. Eurostat.

U cilju što kompleksnije obrade tretirane problematike u ovom radu, u Tabeli 9 su prikazani poslovni prihodi i profit po zaposlenom selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji za 2013. godinu.

*Tabela 9. Poslovni prihodi i profit po zaposlenom selektivnih trgovinskih kompanija u Srbiji, 2013.*

	Broj zaposlenih	Poslovni prihodi (u 000 dinara)	Neto dobitak (u 000 dinara)	Poslovni prihod po zaposlenom (u 000 dinara)*	Neto dobitak (u 000 dinara)*
Delhaize Serbia	7.413	76.836.096	4.094.120	10.365	552
Mercator-S	4.701	63.393.962	518.542	13.485	110
IDEA	3.949	55.300.760	(2.237.097)	14.003	(566)
Knez Petrol	520	37.602.982	222.120	72.313	427
OMV Srbija	42	31.075.305	(545.967)	739.888	(12.999)
Lukoil Srbija	176	30.347.465	(3.195.070)	172.428	(18.153)

Napomena: Autorovo kalkulisanje.

Izvor: Agencija za privredni registar

Najveći pozitivan neto dobitak po zaposlenom je ostvarila, dakle, kompanija Delhaize Srbija. On je, međutim, iskazan u dolarima (6.494), znatno niži u odnosu na Wal-Mart i druge globalne maloprodavce (videti: Tabelu 2). Na to je uticalo, generalno rečeno, nepovoljno poslovno okruženje u Srbiji.

## ZAKLJUČAK

Profit po zaposlenom spada u savremene mere performansi svih kompanija, što znači i trgovinskih. Njegova posebna vrednost je u tome što, pored ostalog, meri uticaj «nematerijalne aktive» na performanse kompanije. To je posebno značajno za trgovinske kompanije, s obzirom na visoko učešće ljudskog rada u vršenju trgovinskih poslova, i u uslovima visoke primene moderne tehnologije.

U trgovini Srbije profit po zaposlenom je znatno niži, kako na nivou cele trgovine, tako i po pojedinačnim kompanijama, u odnosu na trgovinu zemalja razvijene tržišne ekonomije, Evropske unije i globalnih maloprodajnih lanaca. U cilju povećanja profita po zaposlenom u trgovini Srbije u budućnosti neophodno je što efikasnije kontrolisati kritične faktore poslovnog uspeha.

To se posebno odnosi na što veću primenu savremenih koncepata upravljanja troškovima (pre svega, obračun troškova po baznim aktivnostima), novih modela poslovanja, koncepta upravljanja odnosima sa kupcima, Tojotinih principa poslovanja i moderne tehnologije. Razvoj privatne robne marke, takođe, spada u značajne kritične faktore poslovnog uspeha, merenog profitom po zaposlenom. Efekti svega toga su povećanje prihoda od prodaje, znatno sniženje ukupnih troškova (troškova prodatih roba i posebno operativnih troškova) i povećanje ukupnog profita i profita po zaposlenom u trgovini Srbije.

## ANALYSIS OF PROFIT PER EMPLOYEE IN TRADE SERBIAN

### Abstract

*As is well known, developed a special system of indicators adapted to the nature of the business to measure the efficiency, productivity, performance trade. As part of this, in recent years more and more emphasizes the importance of profit per employee as contemporary measures of performance trade. It is quite understandable when one takes into account the high share of labor in trade and opportunities substitution the capital. Considering that, this paper analyzes the specifics and the factors dynamics profits per employee in trade Serbia, as well as selective global retail chains. Based on the empirical results of the analysis of profit per employee in trade Serbia and selective countries, especially the developed market economies, proposed appropriate measures to increase profit per employee in trade Serbia in the future.*

**Key words:** revenue, profit, employment, average staff costs, modern technologies.

## LITERATURA

- Berman, E. and Evans, J. L. (2010), *Retail Management*, Prentice Hall, Boston.
- Bryan, L. L. (2007), "The new metrics of corporate performance: Profit per employee", *The McKinsey Quarterly*, Number 1, pp. 57-65.
- Gauri, D. K. (2013), "Benchmarking Retail Productivity Considering Retail Pricing and Format Strategy", *Journal of retailing*, 89 (1), pp. 1-14.
- Higón, D. A. et. al. (2010), "The Determinants of Retail Productivity: A Critical review of the Evidence", *International Journal of Management reviews*, 12 (2) pp. 201-217.
- Ilić, G. et al. (2012), "Analiza odnosa izmedu kompenzacionih praksi i poslovnih rezultata", *Acta Economica*, pp. 31-50.
- Levy, M. and Weitz, B. A. (2007), *Retailing Management*, McGraw-Hill, Irwin, Boston.
- Lichtenstein, D. R. et al. (2010), "The Relationships Among Manager-, Employee-, and Customer-Company Identification: Implications For Retail Store Financial Performance", *Journal of Retailing*, 86 (1), pp. 85-93.
- Lukić, R. (2011a), *Evaluacija poslovnih performansi u maloprodaji*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Lukic, R. (2011b), «Estimates of economic performance of organic food retail trade», *Economic research*, (24), pp. 157-169.
- Lukic, R. (2012), «Sustainable Development of Retail in Serbia», *Review of International Comparative Management*, Volume 13, Issue 4, pp. 574-586.
- Lukić, R. (2013a), *Računovodstvo trgovinskih preduzeća*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Lukic, R. (2013b), «Sustainable Cost Management in Retail», *Review of International Comparative Management*, Volume 14, Issue 2, pp. 268-280.
- Lukic, R. (2013c), "The Influence of Working Assets Efficiency Management on the Profitability of Trade in Serbia", *Review of International Comparative Management*, Volume 14, Issue 5, pp. 731-745.
- Lukic, R. (2014), "The profitability of trade in Serbia", *Asian journal of Management Research*, Volumen 4, No 3, pp. 485-500.
- McGoldrick, P. J. (2002), *Retail Marketing*, The McGraw-Hill Companies, London.

Retail/Workforce efficiency: Improve your service level and productivity while reducing costs, *Whitepaper*, Bearing point – Management & technology Consultants, pp. 1-12.

Statistički godišnjak Republike Srbije, 2010, 2011, 2012, 2013.

Structural Features Of Distributive Trades And Their Impact On Prices In The Euro Area, 2011, European Central Bank- Eurosystem, pp. 1-146.

Teng, H.S.S. (2014), “Qualitative productivity analysis: does a non-financial measurement model exist?”, *International Journal of Productivity and Performance Management*, Vol.63, No. 2, pp. 250-256.

Ton, Z. (2009), «The Effect of Labor on Profitability: The Role of Quality», *Harvard Business School, Working Paper* 09-040, pp. 1-33.

Ton, Z. and Huckman, R. S. (2008), «Managing the Impact of Employee Turnover on Performance: The Role of Process Conformance», *Organization Science*, Vol. 19, No. 1, pp. 56-68.

Walker, D. (2008), «Improving Profitabilitz and Reducing Cost in Retilers, Using Activity-Based Costing», *White Paper*, WP3111-A,Business Objects an SAP Company, pp-1-32.

Wal-mart Stores Inc s Competition Data by Company – SCIMarket; <http://scimarket.com/dstocks/competitionNO4.php?code=WM> 4/5/2014 11:35 Am.

## 130 GODINA NARODNE BANKE SRBIJE 1884-2014

Milan Šožić\*

E mail: milan.sojic@nbs.rs

### Rezime

*Narodna banka Srbije, kao jedna od najznačajnijih državnih institucija u Republici Srbiji, ove godine slavi veliki jubilej, 130 godina od početka rada. Naša centralna banka je osnovana kao 16 centralna banka u svetu, a osnovan je domaćim akcijskim kapitalom. Banka je otpočela sa radom 2. jula 1884. godine, na osnovu Zakona o Privilegovanoj Narodnoj banci Kraljevine Srbije, koji je donet 6. januara 1883. godine, a objavljen je 19. januara iste godine u „Novinama Serpskim,,. Pre toga, novčani sistem je u Srbiji uređen Zakonom o kovanju srebrnog novca, koji je donet 1873. godine i kojim je uređeno da dinar bude jedino zakonsko sredstvo plaćanja.*

Inače, „srpski dinar, se prvi put pominje krajem 1214. godine, u vreme vladavine Stefana Prvovenčanog. Kovanje novca su nastavili skoro svi vladari srpske srednjovekovne države, uključujući cara Dušana (1331–1355), u kovnicama koje su se nalazile u blizini rudnika srebra: Brskovo, Rudnik, Novo Brdo, Srebrnica, Trepča i drugi.

Zakonom o Privilegovanoj Narodnoj banci Kraljevine Srbije iz 1883. godine, njena uloga je definisana na sledeći način:... „U cilju da se jeftinim kapitalima i dobro uređenim kreditom, trgovina i radinost u Kraljevini Srbiji unapredi, Kraljevska se Vlada ovlašćuje da na osnovima koji su ovim zakonom propisani, ustvari Narodnu banku.“ Početna kamatna stopa Narodne banke za eskontovanje menica je bila niska i stabilna i iznosila je 5,5%, a za zajmove na zaloge (lombardna stopa) 6,5% godišnje i te stope su sve do 1941. godine bile relativno stabilne i najčešće su varirale u rasponu 6-8% na godišnjem nivou.

Za vreme prvog svetskog rata, Narodna banka je evakuisana u Marsej, a za vreme drugog svetskog rata je imala predstavništvo u Londonu.

U proteklih 130 godina, Narodnom bankom je rukovodilo 28 guvernera, a prvi guverner je bio Alekса Spasić, pri čemu su tri guvernera birana u dva mandata.

---

\* Narodna banka Srbije-Direktorat za ekonomska istraživanja i statistiku.

*Narodna banka je više puta promenila svoj naziv, u skladu sa promenama naziva države i državnog uređenja i poslovala je u različitim ekonomskim, društvenim i međunarodnim prilikama, uključujući ratne događaje, trgovinske, ekonomске i finansijske sankcije, hiperinflaciju i različite unutrašnje i međunarodne političke prilike.*

*Jedan od većih problema u novoosnovanoj Kraljevini SHS je bila zamena austrougarskih krune za dinare, 1920. godine, čiji je iznos u prisajedinjenim krajevima novoformirane države bio procenjen na oko 8-10 milijardi krune. Država se zadužila da bi otkupila deo tih kruna, što je dovelo do povećanja inflacije. Tek je od 1923. godine dinar faktički stabilizovan, što je trajalo sve do 1931. godine, kada je uvedena i zakonska (de jure) stabilizacija dinara, donošenjem novog Zakona o Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije i Zakona o novcu.*

*Danas je Narodna banka Srbije organizovana kao savremena centralna banka, shodno ciljevima i principima koji se primenjuju u evropskim i vanevropskim zemljama i ima 27 glavnih organizacionih delova. Njena zakonska uloga je vođenje monetarne i devizne politike u cilju održavanja niske i stabilne inflacije, a zatim i očuvanje finansijske stabilnosti u Republici Srbiji.*

**Ključne reči:** Narodna banka, Srbija, Jugoslavija, jubilej, 130. godišnjica, Zakon o Privilegovanoj Narodnoj banci Kraljevine Srbije, 28 guvernera, monetarna politika, devizna politika, niska inflacija, finansijska stabilnost.

## 1. OSNIVANJE I RAD NARODNE BANKE

Narodna banka, koja spada u red najznačajnijih državnih institucija u Srbiji, ove godine slavi veliki jubilej, 130 godina od početka rada. Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije je zvanično otpočela sa radom 2. jula 1884. godine. Inače, Zakon o Narodnoj banci je, ukazom kralja Milana Obrenovića, donet 6. januara 1883, a obavljen je u „Novinama Srpskim“ 19. januara 1883. godine.

U vreme formiranja najznačajnijih nacionalnih institucija u Srbiji, novčani sistem je karakterisalo šarenilo raznih valuta i odsustvo nacionalnog novca. U upotrebi su bile najmanje 43 vrste novca drugih zemalja, od čega 10 vrsta zlatnog novca, 28 srebrnog i 5 vrsta bakarnog novca. Prva pisana informacija o potrebi osnivanja Narodne banke je objavljena u «Novinama Srbskim», u članku «Današnja novčana kriza», koji je objavljen 1854. godine.

Pre osnivanja Narodne banke, prvi kovani novac u oslobođenoj Srbiji emitovan je 1868. godine, sa likom vladara Mihaila Obrenovića. Novčani sistem je u Srbiji uređen Zakonom o kovanju srebrnog novca, koji je donet 1873. godine. Ovim zakonom je uređeno da dinar bude jedino zakonsko sredstvo plaćanja. Novi srebrni srpski dinar je kovan prema pravilima Latinske novčane unije, finoće srebra 835/1000. Srebrni dinar je kovan u apoenima od 2,1, i pola dinara, težine 10, 5 i 2,5 grama, a pušten je u opticaj 1875. godine u ukupnom iznosu od 6 miliona srebrnih dinara.

Inače, prvi pomen „srpskih dinara“, nalazi se u arhivskim dokumentima krajem 1214. godine, u vreme vladavine Stefana Prvovenčanog, a kralj Radoslav (1227–1234) se smatra prvim srpskim vladarom koji je kovao novac.

Kovanje novca su nastavili skoro svi srpski vladari srpske srednjovekovne države, uključujući cara Dušana (1331–1355), u kovnicama koje su se nalazile u blizini rudnika srebra: Brskovo, Rudnik, Novo Brdo, Srebrnica, Trepča i drugi.

Prvi zlatni novac u Srbiji iskovan je 1879. godine u nominalnoj vrednosti od 20 dinara. Povodom proglašenja kneza Milana za kralja Srbije 6. marta 1882, kovan je zlatni novac od 10 i 20 dinara. Prva novčanica izdata u Srbiji emitovana je povodom početka rada Privilegovane Narodne banke Kraljevine Srbije 2. jula 1884. godine, u apoenu od 100 dinara, plative u zlatu, izrađene po klišeu od 100 franaka Narodne banke Belgije.

Novoformirana Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije je organizovana po ugledu na Belgijsku narodnu banku, koja je u to vreme važila za jednu od najbolje organizovanih centralnih banaka u Evropi. Znatnu početnu pomoć u organizaciji Narodne banke je pružila belgijska vlada i centralna banka, upućivanjem Šarla Bošmana u našu novoosnovanu centralnu banku.

Naša Narodna banka je osnovana kao privilegovana privatna akcionarska organizacija, pri čemu se poslovanje Banke odvijalo pod stalnom kontrolom države. Narodna banka je osnovana domaćim privatnim kapitalom, sa sedištem u Beogradu.

Na Majskoj konferenciji, povodom osnivanja Narodne banke je u 1883. godini učestvovalo oko 150 najuglednijih preduzetnika i trgovaca. Ta konferencija je dala veoma dobre rezultate i to iznad svih očekivanja. Tada je odlučeno da se Narodna banka osnuje domaćim kapitalom. Na osnivačkoj skupštini Narodne banke u 1884. godini je učestvovao 1.371 akcionar i upis akcija je bio sasvim uspešan.

U prvom članu zakona po kome je osnovna, uloga Privilegovane Narodne banke je definisana na sledeći način:... „U cilju da se jeftinim kapitalima i dobro uređenim kreditom, trgovina i radinost u Kraljevini Srbiji unapredi, Kraljevska

se Vlada ovlašćuje da na osnovima koji su ovim zakonom propisani, ustanovi Narodnu banku.“

Predviđeno je osam osnovnih funkcija Narodne banke i to: eskontovanje i kupovina menica, kupovina i prodaja zlata i srebra, davanje zajmova za zalogu zlata i državnih obveznica, primanje novca i drugih vrednosti u depozit, posredovanje za ostvarivanje zajmova za potrebe države i preduzeća, isplate i uplate za državne i privatne korisnike, davanje zajmova na bazi poljoprivrednih (zemaljskih) proizvoda i primanje štednih uloga.

Posebno ističemo da je, prema, prema istraživanjima koja smo obavili, Privilegovana Narodna banka Srbije bila osnovana kao 16. centralna banka u svetu.

Zakonom o Narodnoj banci je bilo predviđeno da osnivački kapital iznosi 20 miliona dinara i to putem 40.000 akcija, pojedinačne vrednosti od 500 dinara, s tim da Banka može početi sa radom kada bude upisano 20.000 akcija u vrednosti od 10 miliona dinara.

Zakonom je bilo predviđeno da 5 akcija daje 1 glas, 15 akcija 2 glasa, 35 akcija 4 glasa, 50 akcija 5 glasova, 75 akcija 6 glasova i 100 akcija 7 glasova, a svakih 20 akcija iznad 100 akcija, još po 1 glas. Predviđeno je da na glavnom zboru akcionara mogu učestvovati oni akcionari koji imaju najmanje 5 akcija i da niko pojedinačno ne može imati više od 30 glasova pri odlučivanju na zboru akcionara.

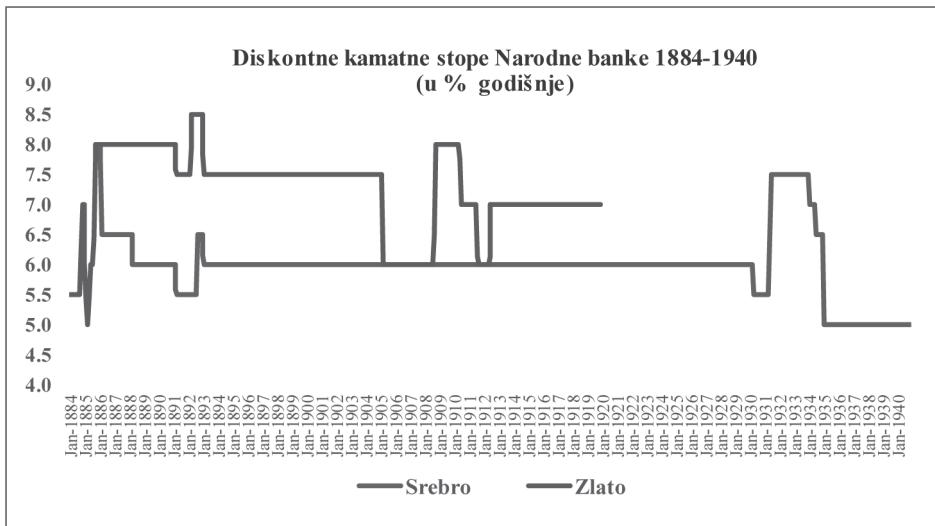
Upravni odbor banke je mogao da ima 6 do najviše 12 članova. Pri izboru guvernera Narodne banke, Upravni odbor je predlagao tri istaknute osobe koji su državljeni Srbije i koji su proveli najmanje 7 godina u Srbiji. Od ta tri kandidata, kralj je vršio konačan izbor i kraljevskim ukazom potvrđivao izbor guvernera.

Zakonom je izričito bilo predviđeno visoko pokriće novčane emisije u tzv., „zvečećem novcu“ u visini od najmanje 40% u zlatu, a pri tome, zlato može biti zamjenjeno srebrom najviše do jedne četvrtine.

U cilju podsticanja privredne aktivnosti, početna kamatna stopa Narodne banke za eskontovanje menica je bila niska i stabilna i iznosila je 5,5%, a za zajmove na zaloge (lombardna stopa) 6,5% godišnje. Kasnije, sve do početka 1920. godine, te stope su bile relativno stabilne i najčešće su varirale u rasponu 6-8% na godišnjem nivou. Inače, do osnivanja i početka rada Narodne banke, kamate su u Srbiji bile visoke i prelazile su nivo od 12% godišnje, a kretale su se i do 50% godišnje.

Na narednom grafikonu su prikazana kretanja kamatne stope Narodne banke od osnivanja 1884. do drugog svetskog rata, na osnovu čega se uočava relativna stabilnost kamatnih stopa.

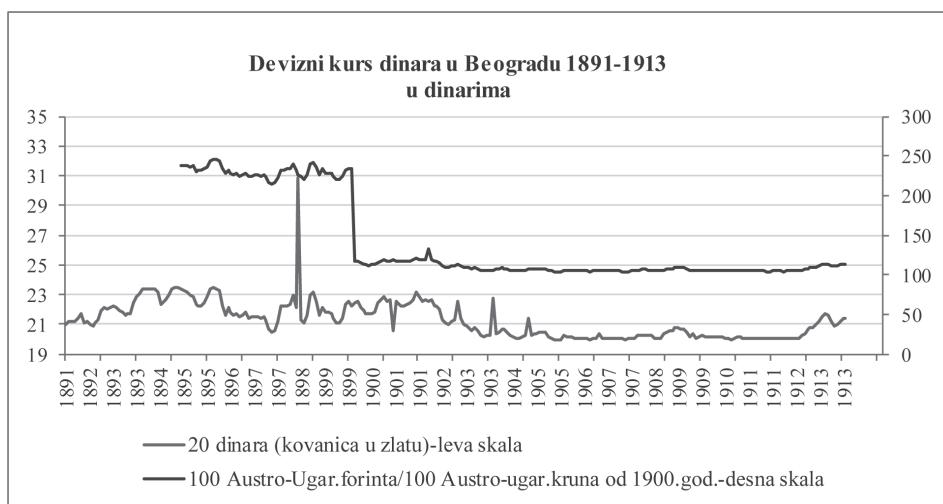
Grafikon 1. Diskontne stope Narodne banke 1884-1940



Izvor: NBS-Direktorat za ekonomska istraživanja i statistiku

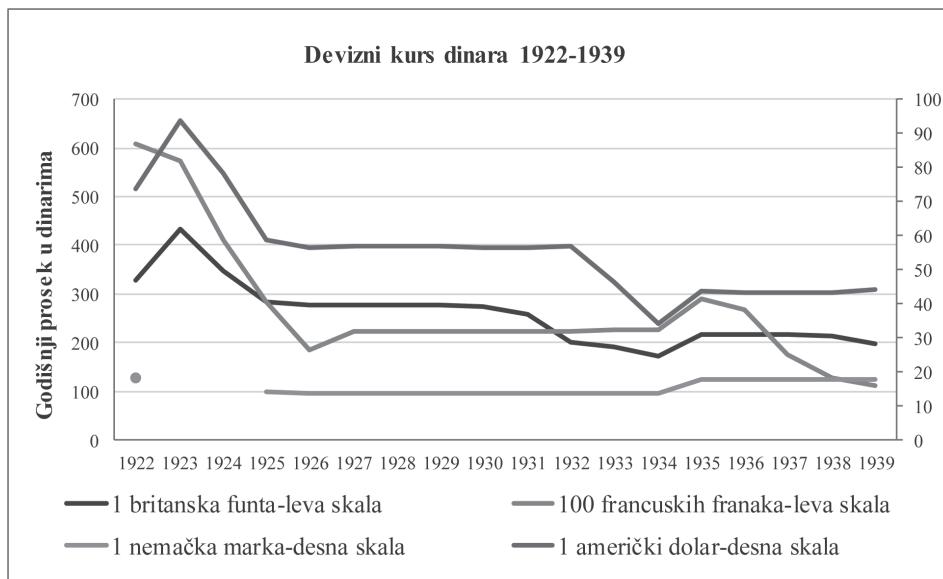
I devizni kursevi dinara su, i pored povremenih oscilacija, bili relativno stabilni do prvog svetskog rata, a nešto nestabilniji između dva svetska rata.

Grafikon 2. Devizni kurs dinara 1891-1913



Izvor: NBS-Direktorat za ekonomska istraživanja i statistiku.

Grafikon 3. Devizni kurs dinara 1922-1939



Izvor: NBS-Direktorat za ekonomска istraživanja i statistiku

Od svog osnivanja, Narodna banka je, sa manjim izuzecima, uspešno poslovala. Osnovna dividenda na uložene akcije je, prema zakonu iznosila 6%, a nakon podmirenja svih drugih zakonom predviđenih obaveza, kao što su izdavanja u rezervni fond Banke i sl., mogla se raspodeliti akcionarima i dodatna dividenda.

Projekat zgrade Narodne banke, za osnovni i dograđeni deo, izradio je Konstantin Jovanović, poznati bečki arhitekta srpskog porekla. Za ovo vrlo uspešno arhitektonsko delo, autor projekta, arhitekta Jovanović, je 1890. godine dobio Orden svetog Save III reda.

Narodnom bankom je, u proteklih 130 godina, rukovodilo 28 guvernera, pri čemu su tri guvernera birana u dva mandata. Prvi guverner Narodne banke je bio Alekse Spasića. U široj javnosti su posebno isticani guverneri iz ranijeg perioda: industrijalac Đorđe Vajfert i Dragoslav Avramović, koji je kao tvorac Programa Monetarne rekonstrukcije odigrao vrlo važnu ulogu u eliminisanju hiperinflacije u nas u januaru 1994. godine.

Danas je Narodna banka Srbije moderno organizovana centralna banka i ima 27 glavnih organizacionih delova. Njen položaj, organizacija, ovlašćenja i funkcije, kao i odnos prema organima Republike Srbije i međunarodnim

organizacijama i institucijama, uređeni su Ustavom Republike Srbije i Zakonom o Narodnoj banci Srbije. Sada su organi Narodne banke Srbije: Izvršni odbor, guverner i Savet guvernera.

Narodna banka Srbije je sada definisana kao samostalna i nezavisna u obavljanju svojih funkcija, a za svoj rad je odgovorna Narodnoj skupštini Republike Srbije. Sada, kao i u drugim evropskim centralnim bankama i Evropskoj centralnoj banci, zakonom definisan osnovni cilj Narodne banke Srbije je postizanje i očuvanje cenovne stabilnosti, a zatim, ne dovodeći u pitanje ostvarivanje tog osnovnog cilja, Narodna banka Srbije doprinosi očuvanju i jačanju stabilnosti finansijskog sistema. U ostvarivanju zakonski definisanih ciljeva, Narodna banka obavlja koordinaciju sa Vladom Republike Srbije na fiskalnom planu i drugim područjima makroekonomске politike.

U nas je sada u primeni monetarni režim ciljanja inflacije (inflaciono targetiranje), a devizni kurs dinara je u režimu rukovođenog fluktuiranja. Na osnovu mera koje je preduzela Narodna banka, u saradnju sa vladom, u poslednjem kvartalu 2013. i u proteklom periodu 2014.godine, u nas je postignuta niska inflacija i po tom kriterijumu smo se znatno približili nizu zemalja Evrozone i EU-28.

Narodna banka sada ima 27 glavnih organizacionih delova, među kojima su sektori za: monetarne operacije, za devizne poslove, za finansijsku stabilnost, za kontrolu poslovanja banaka, za nadzor nad obavljanjem delatnosti osiguranja, za poslove sa gotovinom, za međunarodnu saradnju, za platni sistem, za informacione tehnologije, ljudski resursi, Direkcija za zakonodavno-pravne poslove, interna revizija, Zavod za izradu novčanica i kovanog novca, Direktorat za ekonomska istraživanja i statistiku i dr. Narodna banka ima 5 filijala i to: u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Niši i Užicu.

U skladu sa promenama naziva države i njenog uređenja, Narodna banka je više puta promenila svoj naziv. U svojoj dugoj istoriji, Narodna banka je poslovala u različitim ekonomskim, društvenim i međunarodnim prilikama, uključujući ratne događaje, trgovinske, ekonomske i finansijske sankcije, hiperinflaciju (u 1993.godini do 24. januara 1994.godine) i različite unutrašnje i međunarodne političke prilike.

Privilegovana Narodna banka Srbije je na početku Prvog svetskog rata, 13. juna 1914.godine, evakuisana iz Beograda , preko Soluna u Francusku u Marsej, gde je bila sve do završetka rata, kada je ponovo vraćena u Beograd 16.februara 1919. Pri tome je gotovo u potpunosti očuvana imovina NBS, a posebno zlato i srebro, kao podloga za nacionalnu valutu- dinar.

Nakon Prvog svetskog rata, na osnovu Zakona o Narodnoj banci, 26. januara 1920. godine je osnovana Narodna banka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je predstavljala kontinuitet Privilegovane Narodne banke Kraljevine Srbije.

Jedan od većih problema u novoosnovanoj Kraljevini SHS je bila zamena austrougarskih kruna za dinare. U prisajedinjenim krajevima novoformirane države, bila je velika količina austrougarskih kruna, koja je procenjena čak na oko 8-10 milijardi kruna, te se država zadužila da bi otkupila deo tih kruna. Obavljenom zamenom austrougarskih kruna, povećana je količina novca u opticaju u Kraljevini SHS, što je dovelo do povećanja inflacije.

Tek je od 1923. godine dinar faktički stabilizovan, a inflacija redukovana. Faktička stabilizacija dinara je trajala sve do 1931. godine, kada je uvedena i zakonska (*de jure*) stabilizacija dinara, donošenjem novog Zakona o Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije i Zakona o novcu. Zakonska stabilizacija dinara je kratko trajala (101 dan), kako bi se sprečio odliv zlatnih rezervi.

Narodna banka je, naročito nakon prvog svetskog rata, redovno pratila privredne prilike u zemlji i svetu i već tada je raspolagala sa brojnim najznačajnijim podacima o privredi Kraljevine SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije, kao i kretanjima na međunarodnim berzama i u privredama najznačajnijih zemalja Evrope, Amerike i drugih zemalja, pogotovo u vreme Velike ekonomске depresije 1929-1934 godine.

Do 1931. godine, Narodna banka je bila prevashodno kreditna ustanova, a od 1931. godine je njena prvenstvena uloga bila monetarna politika, a zatim i kreditna politika.

Za vreme Drugog svetskog rata (od aprila 1941. do oktobra 1944), Narodna banka obavljala je poslove iz svog predstavnštva u Londonu.

Posle drugog svetskog rata, Narodna banka je nacionalizovana. Počev od 15. januara 1946. godine, izmenjen je naziv naše centralne banke u Narodnu banku Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a zatim 1963., kao i 2003. godine, u Narodnu banku Jugoslavije.

Zakonom, koji je stupio na snagu 19. jula 2003. godine, naša centralna banka funkcioniše pod nazivom Narodna banka Srbije.

## 130 YEARS OF THE NATIONAL BANK OF SERBIA 1884-2014

### Abstract

*The National Bank of Serbia, one of the most important state institutions of the Republic of Serbia, will be celebrating its grand jubilee this year. The event will mark 130 years since the Bank was established as the 16<sup>th</sup> central bank in the world. It was funded by share capital from domestic sources. The Bank started its operations on 2 July 1884 pursuant to the Law on the Privileged National Bank of the Kingdom of Serbia of 6 January 1883 published in "Novine Serbske" on 19 January of the same year. Prior to the adoption of this Law, Serbian monetary system was regulated by the Law on Minting Silver Coins, enacted in 1873, which set up the dinar as the sole legal tender in Serbia.*

*The first mention of the Serbian dinar dates back to 1214 during the reign of Stefan the First-Crowned. Almost all Serbian rulers, including Emperor Dušan (1331 - 1355), minted coins during the Middle Ages in mints located close to the silver mines of Brskovo, Rudnik, Novo Brdo, Srebrnica, Trepča and others.*

*The role of the Bank was defined by the Law on the Privileged National Bank of the Kingdom of Serbia enacted in 1883, and was as follows:*

*"In order to improve trade and crafts in the Kingdom of Serbia using cheap capital and well- designed credit, the Royal Government is empowered to establish the National Bank in accordance with legal provisions of this Law." The initial discount rate was low and stable at 5.5% and the Lombard rate was 6.5%. In the years to 1941 these rates were relatively stable and usually varied between 6-8% on an annual level".*

*During World War I, the National Bank was evacuated to Marseilles, while holding a representative office in London during World War II.*

*During the 130 years of its operation, the National Bank was run by 28 governors of which the first was Aleksa Spasić and three of which served two terms in office.*

*The National Bank changed its name several times to reflect the change in the name of the state and its organisation and operated in different economic, social and international environments, including times of war, trade, economic and financial sanctions, hyperinflation and different internal and external conditions.*

One of the major challenges in the newly founded Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was the exchange of the Austro-Hungarian kronen for the dinar. The amount of kronen circulating at the time in the territories which were integrated into the Kingdom was estimated at around 8-10 billion. To help resolve the problem the government took out a loan to purchase a portion of that amount which resulted in an inflationary surge. The dinar was first stabilised in 1923 and remained stable until 1931 when the stabilisation was effected *de jure* by the enactment of the new Law on the National Bank of the Kingdom of Yugoslavia and the Law on Money.

Nowadays the National Bank of Serbia is organised as a modern central bank pursuant to the objectives and principles applied in the countries of Europe and beyond and consists of 27 main organisational units. Its legal mandate is the implementation of monetary and foreign exchange policies with the objective of maintaining low and stable inflation and preserving financial stability in the Republic of Serbia.

**Key words:** National Bank, Serbia, Yugoslavia, Jubilee, 130 year anniversary, the law of the Privileged National Bank of the Kingdom of Serbia, 28 governors, monetary policy, foreign exchange policy, low inflation, financial stability.

## LITERATURA

Dugalić Veroljub, Andrej Mitrović, Dragan Gnijatović, Gordana Hofman, Ile Kovačević (2004), *Narodna banka 1884-2004*, izdavač: Jugoslovenski pregleđ; Beograd, 2004. godine.

Dugalić Veroljub (2004): *Narodna banka 1884-1941*, Jugoslovenski pregleđ, Beograd, 2004.

Gnijatović, Dragana. (2006), ‘*The Introduction of Limping Gold Standard in the Principality of Serbia*’, in: Monetary and Fiscal Policies in South-Eastern Europe: Historical and Comparative Perspectives (Conference proceedings of the 1st meeting of the South-Eastern European Monetary History Network), ed. R. Avramov and S. Pamuk, Sofia: Balgarska Banka Narodna, pp. 45–56.

Hinic Branko, Milan Šojic, Ljiljana Djurdjevic (2009), ‘*Monetary Conditions in the Kingdom of Serbia 1884–1914*’, in Economic and Financial Stability in SE Europe in a Historical and Comparative Perspective (Conference proceedings of the 4th meeting of the South-Eastern European Monetary History Network), Belgrade: National Bank of Serbia, 27–28 March 2009, pp. 9–31.

Hinić Branko, Milan Šojić, Ljiljana Đurđević (2010), ‘*Monetary Policy*

*in the Kingdom of Yugoslavia during the Great Depression (1929–1934)*, in Monetary Policy during Economic Crises: a Comparative and Historical Perspective, The Fifth Annual South-Eastern European Monetary History Network (SEEMHN), Conference, Istanbul, 16 April 2010.

Internet sajt Narodne banke Srbije

Jovan Hadži-Pešić (1995), *Novac Srbije 1868-1918*, Beograd, 1995.  
Godine

Jovan Hadži-Pešić (1995), *Novac Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Beograd, 1995. Godine.

Kosier, LJ. (1924): *Narodna Banka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1884-1924*, Hrvatski štamparski zavod, Zagreb, 1924.

Miodrag Ugričić (2000), *Novac u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata*, izdavač: Jugoslovenski pregled, Beograd, 2000. godine,

Narodna banka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, *Godišnji izveštaj*, različita izdanja.

Narodna banka Kraljevine Jugoslavije, *Godišnji izveštaj*, različita izdanja.

Narodna banka Srbije, *Godišnji izveštaj, različita izdanja*.

Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije (1885), *Godišnji izveštaj za 1884*, 29 marta 1885, Beograd.

Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije (1909), *Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije 1884-1909*, Beograd, Štamparija Davidović.

Radovanovic, Bojan. (1998), ‘*Osnivanje i početak rada Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije*’ 110 godina Narodne banke, 1884-1994, Beograd, Narodna banka Jugoslavije.

Republički zavod za statistiku Srbije (2008), *Dva veka razvoja Srbije–Statistička revija*, Beograd, 2008.

Savezni zavod za statistiku, *Jugoslavija 1918–1988*, Statistički godišnjak, Beograd, 1989.

Šozić Milan and Ljiljana Djurdjević (2006), ‘*National Bank of Serbia 1884–2006 - Establishment and Beginning of Operation*’, in: Monetary and Fiscal Policies in South-Eastern Europe: Historical and Comparative Perspectives (Conference proceedings of the 1st meeting of the South-Eastern European Monetary History Network), ed. R. Avramov and S. Pamuk, Sofia: Balgarska Banka Narodna, pp. 141–155.

Šozić Milan and Ljiljana Djurdjević (2007), ‘*Dinar Exchange Rate in the*

*Kingdom of Serbia 1882–1914', in The Experience of Exchange Rate Regimes in South-eastern Europe in a Historical and Comparative Perspective (Conference proceedings of the 2nd meeting of the South-Eastern European Monetary History Network), ed. P. Mooslechner and E. Gnan, Vienna: Oesterreichische Nationalbank, pp. 303–329.*

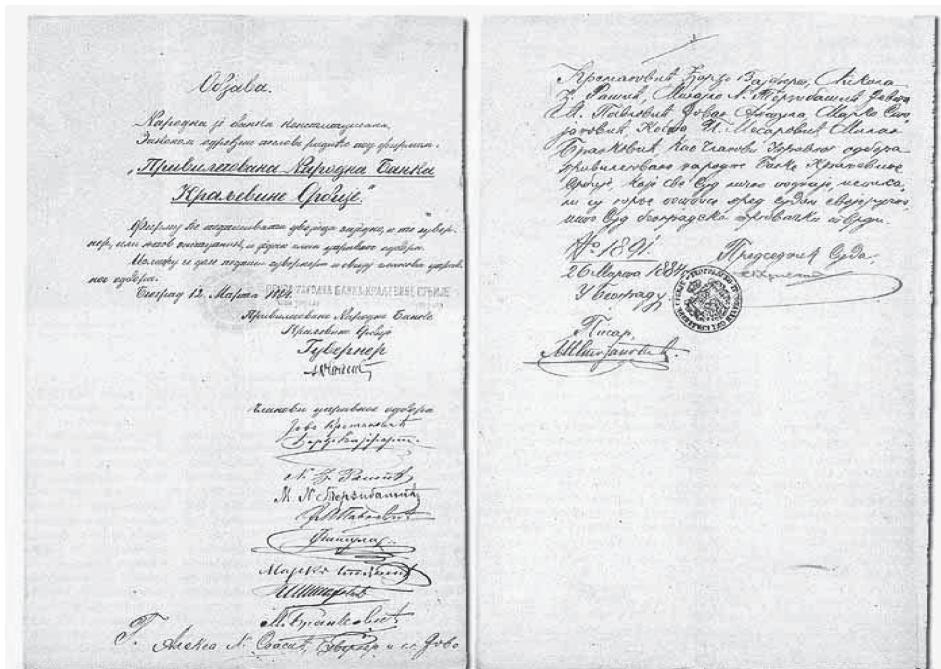
The League of Nations, *Statistical Yearbook*, various issues 1929–1938.

Zakon o Narodnoj banci Srbije 1883, *Novine Serpske*, 19 januar 1883, Beograd.

Zavod za izradu novčanica Topčider (1935), *Narodna banka 1884-1934*, Beograd.

## Prilog:

### Objava o osnivanju Privilegovane Narodne banke Kraljevine Srbije



## ULAZAK REPUBLIKE SRBIJE U EVROPSKU UNIJU ILI RIZIČNO PUTOVANJE PREMA EVROPSKOJ PERIFERIJI

**Totić Ibrahim\***

E mail: ibrahimtotic@yahoo.com

**Totic Mirza\*\***

E mail: mirzatotic@yahoo.com

### Rezime

*U ovom radu autori se bave naporima Republike Srbije da ostane dosledna svom cilju i da postane članica Evropske unije. Rad istražuje da li velika ekonomска kriza koja je zahvatila većinu država članica ometa povlačenje mudrih poteza. Autori će pokušati da odgovore na pitanje, zašto Republika Srbija decenijama egzistira na limesu Evrope, zašto je daleko od razvijenog evropskog centra i na koji način može da mu se približi. Ciljne tačke istraživaja su antagonizam pristalica ulaska u Evropsku uniju i evroskeptika koji se tome protive i žele da se ona raspadne. Poseban prostor posvećen je koristima koje se očekuju nakon članstva i negativnostima koje bi usledile u slučaju da se prekinu odnosi sa Evropskom unijom.*

*Autori su dali ocenu o političkim i privrednim kapacitetima Republike Srbije koji joj omogućavaju članstvo i o spremnosti Evropske unije na novo proširenje. U radu je analiziran loš ekonomski status Republike Srbije, visok javni dug, pad industrijske proizvodnje i promašaj u izvoznoj orientaciji. Autori su učinili napor da rad bude podrška stavovima koji glorifikuju pozitivne tokove vezane za članstvo ali i pristajanje na opravdane kritike kada one mogu biti iskorišćene kao mehanizam za ubrzavanje evrointegraciju.*

**Ključne reči:** Evropska unija, Republika Srbija, pristalice, evroskeptici, javni dug, proširenje.

---

\* Državni univerzitet u Novom Pazaru, departman za Pravo i departman za Ekonomiju.

\*\* Doktorant, Univerzitet u Ljubljani, Pravni fakultet.

## UVOD

Za sada na svetu ne postoji slično uređen prostor u kome su države članice odlučile da deo svog suvereniteta svojevoljno prenesu na viši, nadnacionalni nivo kao što je Evropska unija. Želju da pripada tom prostoru, Republika Srbija je proglašila za nacionalni cilj u čemu nema ničeg neobičnog jer je pripadanje samo po sebi poželjna solucija i univerzalna kategorija.<sup>1</sup> Da bi pripadanje imalo smisla i da se ne bi pretvorilo u apstrakciju Republika Srbija je utvrdila okvirnu orijentaciju i odredila uporišne tačke. Evropska orijentacija je podrazumevala usvajanje bitnih dokumenata, spremnost na okončanje političke i ekonomske izolacije i uključivanje u evrointegracione procese.<sup>2</sup> Oprezni analitičari se pitaju, da li je pravi trenutak kada mnoge ekonomije u Evropskoj uniji (Grčka, Bugarska Kipar, Portugalija, Rumunija,) podrhtavaju od žestokih udara ekonomske krize, da Republika Srbija korača dugim diplomatskim korakom kako bi obzbedila mesto među njima.

Potpisani dokumenti konkretizuju opredeljenje opšte javnosti Republike Srbije za pripadanje Evropskoj uniji i predpostavljaju značajnije poboljšanje njenog budućeg statusa. Preovladava mišljenje da su svi dosadašnji potezi u vezi sa poštovanjem propisa i standarda ponašanja koji važe u Evropskoj uniji ispravno povučeni. Doslednost u angažovanju na pripremi platforme za ulazak u Evropsku uniju pozitivno je ocenjena, i u skladu je sa strogim kriterijumima koji su postavljeni u Kopenhagenu 1993. godine.<sup>3</sup> Kriterijumi su političke, ekonomske i zakonodavne (pravna) prirode i vrlo su jasni i zahtevni. Poslovno, institucije i organi Evropske unije svakoj državi kandidatu svoje pozicije i pravne tekovine-*Acquis Communautaire* predstavljaju oštro i koncizno tako da Republika Srbija mora disciplinovano da primenjuje sve što sa njima dogovori.<sup>4</sup> Ubuduće mora biti potpuno posvećena otvaranju poglavlja 23-pravosuđe i osnovna prava, 24-pravda, sloboda i bezbednost i 35-zalaganje u dijalogu vezanom za status Kosova.<sup>5</sup>

Predstavnici vlade i članovi pregovaračkih timova Republike Srbije su shvatili da je pridruživanje proces kroz koji treba strpljivo prolaziti i da je satkan od dugih, na momente teških i isrpljujućih pregovora. Učešće u njima zahteva znanje, nadljudsku upornost, diplomatske veste i čvrsto verovanje u sopstvene snage. Republika Srbija pre ulaska u Evropsku uniju, mora da reši niz unutrašnjih

<sup>1</sup> Bođe, Đ. (1999), str. 168.

<sup>2</sup> Međak, V. (2008), str. 7.

<sup>3</sup> Fonten, P. (2006), str. 11.

<sup>4</sup> Guidelines to the *Acquis Communautaire*, pp. 1-29.

<sup>5</sup> Đurić, I. (2013), str. 59.

problema nastalih u tranzicijonoj krizi; da popravi svoju ekonomsku sliku, da se obračuna sa korupcijom, da se izbori sa siromaštvom i da smanji stopu zaduženosti. Time bi evroskepticima izbila adute iz ruku da obraćanje javnosti koriste za agitaciju, da je članstvo u Evropskoj uniji samo rezervisanje mesta na njenoj periferiji i da građani nisu svesni kakve probleme donosi članstvo. Na drugoj strani pristalice članstva smatraju da ne postoje tri čvršća stuba od stuba mira, stabilnosti i blagostanja na koje se naslanja Evropska unija sinonim za slobodu, bezbednost i pravdu.

## 2. ČLANSTVO U EVROPSKOJ UNIJI KAO OPŠTI CILJ

Evropsku uniju koja je posebna tvorevina i sa kojom u istoriji nema poredenja danas čine 28 država članica. Od polovine XX i početkom XXI veka, ostvarila je mirno ono što mnogim vojskovođama ratujući nije pošlo za rukom, postala je superdržava ili postmoderno carstvo kome su temelji udareni u Maastrichtu (Holandija) 1993. godine. Ako u Članu 2 Ugovora o Evropskoj uniji (vrednosti Unije), stoji da se unija zasniva na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava uključujući i prava nacionalnih manjina, onda on obavezuje i Republiku Srbiju da gradi demokratiju, poštuje ljudska prava, slobode i vladavinu zakona.<sup>6</sup> Kvalitet ovog Ugovora je što pod ljudskim pravima koja su skup normi i principa smatra univerzalnu i neotuđivu vrednost koja štiti čovekovu ličnost i dostojanstvo i utiče na njegov univerzalni razvoj. Njihovo nepoštovanje je povreda ljudskog integriteta, uz nemiravanje i devastacija socijalne sredine i atak na institucije prava.<sup>7</sup>

Republika Srbija je ulazak u Evropsku uniju formulisala kao strateško opredeljenje i vrlo zahtevan cilj zasnovan na širokom političkom i socijalnom konsenzusu. Protagonisti njene zvanične politike su hteli da pokažu da će joj realizacija ovog cilja obezbediti mesto u modernijem društvu u kome vlada stabilna demokratija, razvijena tržišna ekonomija i uređen zakonodavni sistem. Ali ne misle svi tako, te je došlo do otpora prema Evropskoj uniji čime je povučena veoma oštra linija koja razdvaja javnost Republike Srbije na dva suprostavljenata bora. U prvom su pristalice članstva koje veruju da će ono doneti višestruke koristi, a u drugom su evroskeptici koji o članstvu misle negativno. Prvi smatraju da je većina zahteva koje Evropska unija stavlja ispred Republike Srbije

---

<sup>6</sup> Borhart, K.-D. (2013), str. 18.

<sup>7</sup> Najman, N. V. (1985), str. 5.

realna, kompatibilna sa jasnim pretpostavkama za uspešnu političku, socijalnu, zakonodavnu i ekonomsku transformaciju. Drugi smatraju da Evropa još uvek na Republiku Srbiju gleda kao na slabu i disfunkcionalnu državu, doživljava je kao izvor nestabilnosti na Balkanu, negira njen identitet i pored svega zahteva od nje ispunjavanje nemogućih uslova. Nikako ne prihvataju formulaciju članstva u Evropskoj uniji u smislu, cilj bez alternative. Na njega gledaju sa nipodaštavanjem i doživljavaju ga kao nepotrebnu, srljajuću i globalističku avanturu.

## 2.1. Koristi koje se očekuju od članstva u Evropskoj uniji

Prednosti na koje Republika Srbija računa ulaskom u Evropsku uniju su mnogostrukе i sa aspekta onih koji podržavaju članstvo izgledaju lako ostvarive, iako im je poznato da se rezultati uvek sumiraju na samom kraju.

Prva prednost na koju se računa je ponovno objedinjavanje raspuklog prostora (region) što bi doprinelo njegovoj stabilizaciji i daljoj saradnji među državama u svim oblastima. Od korektnе saradnje koristi bi imale pored Republike Srbije i druge države u okruženju. Za Republiku Srbiju bi to značilo ispravljanje krive slike koja je o njoj formirana u državama članicama tvrde linije Evropske unije (Nemačka, Holandija, Švedska, Austrija), u čemu je potrebno njenо aktivno učešće. To bi ubrzalo priključivanje Evropskoj uniji i stvorilo bi mogućnosti za izgradnju institucija za negovanje i sprovodenje demokratije i za utemeljenje svih oblika sigurnosti (politička, ekonomskiа, pravna). Pored ove, sigurno najveća korist bila bi od priliva stranih direktnih investicija (SDI) s tim što Republika Srbija mora da sugeriše i preporuči privredne grane sa konkurentskim prednostima, da uredi zakonodavstvo, da smanji rizike, da eliminiše administrativne barijere i da učini efektnim druge operativnosti.<sup>8</sup>

U vezi sa stranim direktnim investicijama (SDI) treba imati u vidu da se međunarodna finansijska scena iz temelja promenila. Donedavno su njome vladale uglavnom privatne kompanije sa snažnim uticajem na države ali i na multilateralne finansijske organizacije (Evropska investiciona banka-*EIB*, Evropska banka za obnovu i razvoj-*EBRD*, Evropska centralna banka-*CEB*). Ali su i oni nakon drugog

<sup>8</sup> Prema podacima UNCTAD, godišnjak "World Investment Report 2013", priliv stranih direktnih investicija (SDI) u 2012. godini iznosio je 1.351 milijardi \$US. U odnosu na 2011. godinu, priliv je smanjen skoro za petinu ili za -18,2%. Republika Srbija je na 127. mestu sa 352 miliona \$ US, i ovo je njen najgori rang u prethodnih 12 godina. Ispred nje su Hrvatska (1.251 milion \$ US), Albanija (957 miliona \$ US), Bosna i Hercegovina (633 miliona \$ US) i Crna Gora (609 \$ US). [http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=08&dd=17&nav\\_id=743685](http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=08&dd=17&nav_id=743685). [Pristup: 09/08/14].

udara finansijske krize koji je znatno reducirao vrednost njihove finansijske aktive, postali vrlo restriktivni u plasiraju slobodnih sredstava. Šta to znači za Republiku Srbiju? Znači, ako želi da privuče strane investitore mora da izade i iz Evrope jer su na svetsko finansijsko tržište istrcali novi finansijski asovi (države Bliskog i Dalekog Istoka, Ruska federacija, Japan). Fondovi za strana ulaganja u ovim državama raspolažu sa blizu 4 hiljade milijardi \$ US, od čega Republika Srbija ne može da ima veće koristi. Ona ne može računati na velike kredite na primer, za izgradnju infrastrukture (elektromreža, saobraćajnice, železnica), ali može na kredite za održavanje makroekonomске stabilnosti, za restrukturiranje privrednih grana i za reformisanje javnih delatnosti.

Uprkos tome, njena vlada smatra da će članstvom obezbediti različite subvencije za razvoj pre svega poljoprivrede, a uporedo sa njom i drugih privrednih i neprivrednih grana. Računa se da će subvencije podržati modernizaciju postojeće privredne strukture kako bi postala okosnica buduće industrijske proizvodnje. Modernizacija privrede moguća je jedino uz podršku sredstava iz strukturalnih, kohezionih i predpristupnih fondova pod uslovom, da postoje održivi projekti sa jasnim strateškim ciljevima i prioritetima. Ciljevi i prioriteti su benchmarks i na osnovu njih se definišu operativni i pojedinačni razvojni planovi i programi. Vlada Republike Srbije računa na pomoć iz strukturalnih fondova; Evropski fond za regionalni razvoj (*European regional development fund-ERDF*), Evropski fond za poljoprivrednu i ruralni razvoj (*European Agricultural fund for rural development-EAFRD*) i Evropski socijalni fond (*European Social Fund-ESF*). Budući da je u statusu države kandidata za članstvo u Evropskoj uniji ona ima pravo na deo sredstava koja se plasiraju kroz različite eksterne finansijske instrumente, programe ili fondove.<sup>9</sup> Sredstva finansijskih instrumenata predviđa budžet Evropske unije kao na primer, predpristupni instrument (*Instrument for Pre-Accession-IPA*), koji je nova generacija i zamena za ranije programe (CARDS, PHARE, ISPA i SAPARD).<sup>10</sup>

Više uspešnih kompanija iz Republike Srbije očekuje nesmetan pristup na jedinstveno tržište, snabdeveno raznovrsnim i kvalitetnim robama i uslugama sa relativno niskim cenama. One računaju na snagu zdrave konkurenkcije koja treba da reducira neuspešnu proizvodnju i inicira njeno gašenje u nekonkuretnim i neprofitabilnim privrednim subjektima. Pomoć za finansiranje programa takođe očekuju i institucije iz oblasti kulture, obrazovanja, nauke, tehnologije i naročito pravosuđa.

---

<sup>9</sup> Lazović, M. i dr. (2007), str. 11.

<sup>10</sup> Vasiljević, D. i Kronja, J. (2006), str. 13.

## 2.2. Skepticizam vs članstvo u Evropskoj uniji

Evroskeptici (pojedinici, grupe i/ili organizacije) nerasoloženi prema članstvu drugačije vide Evropsku uniju. Ona za njih nije demokratija već perfidan oblik diktature i zajednica država poput Sjedinjenih američkih država koje su uz prolivanje indijanske krvi formirali engleski iseljenici pomognuti Meksikancima, Holandanima, Kinezima i Ircima.<sup>11</sup> Oni ne žele da veruju, da su države članice Evropske unije do sada najviše ulagale u razvoj privrede Republike Srbije iako znaju da za to postoje čvrsti argumenti. Zanimljivo je da ne misle, da bi izostanak stranih direktnih investicija (SDI) iz Evropske unije uticao na pad stope privrednog rasta, životnog standarda i na silazni trend zaposlenosti. Ne uzimaju u obzir podatak da su samo u 2006. godini, (privatizacija i *green field* investicije), dostigle nivo doznaka etnike koji se tokom tranzicionog perioda kretao između 2 i 4 milijarde €.<sup>12</sup> Struka zna da je priliv stranih direktnih investicija (SDI) u Republici Srbiji od 2005-2012. godine, dostigao 12,5 milijardi € odnosno, blizu 20 milijardi € u prvoj deceniji i po XXI veka, i obezbedio skoro 100 hiljada novih radnih mesta. Oko 57% stranih direktnih investicija (SDI) stiglo je upravo iz država članica Evropske unije.<sup>13</sup> Tvrđnje da strane direktnе investicije (SDI) dolaze i iz drugih razvijenih država naročito sa Dalekog i Bliskog Istoka (Kina, Japan, Ujedinjeni arapski emirati, Turska, Azerbejdžan) i Ruske federacije, dakle, izvan Evropske unije, ne mogu se negirati. Danas kada je priliv stranih direktnih investicija (SDI) u silaznjoj putanji (u 2012. godini, smao 230 miliona €), a industrijska proizvodnja i izvoz doživljavaju pad i narušavaju ukupni poslovni ambijent, njihova razmišljanja nemaju utemeljenje.

Ukoliko u nerednom periodu ne dođe do većeg priliva stranih direktnih investicija (SDI), Republika Srbija će posrnuti na putu prema Evropskoj uniji što bi ličilo na javno priznavanje da definitivno nije spremna za uređivanje poslovnog i finansijskog prostora. Tada bi nastali dodatni problemi; pad kreditnog rejtinga, rast deficit-a i javnog duga i dodatni rast stope nezaposlenosti.<sup>14</sup> Kritizeri

<sup>11</sup> Sjedinjene američke države su osnovane 4. jula 1776. godine, usvajanjem Deklaracije o nezavisnosti, posle trijumfa snaga 13 kolonija sa obala Atlantika nad trupama Velike Britanije. To je prva podeda kolonije nad kolonizatorom u istoriji savremenog sveta. [https://www.youtube.com/watch?v=QrOx\\_wplD2k](https://www.youtube.com/watch?v=QrOx_wplD2k). [Pristup: 02/08/14].

<sup>12</sup> Hunya, G. (2014), pp. 7.

<sup>13</sup> Begović, B. i dr. (2008), pp. 99.

<sup>14</sup> Evropska komisija za 2014. godinu, predviđa da se stopa nezaposlenosti u Republici Srbiji dostići 22,6 %. Nezaposlenost će 2014. godine, porasti sa 22,1% iz 2013. godine, na 22,6%, da bi u 2015. godini, bio zabeležen blagi pad na 22,5%.

evropskog puta bi svaki neuspeh Republike Srbije doživeli kao novi vetar u jedra uz čiju bi pomoć kidisali na političke zvaničnike. Elite došle niodkuda koristile bi svaku priliku za arogantno interpretiranje nepostojećih vrednosti, da je Republika Srbija ekonomski kazamat za svoje gradane i država sa malim šansama za napuštanje evropske periferije. Zagovornice su teze, da Evropska unija koristi velike mogućnosti koje su joj nepotrebno prepuštene i da lagano ali sigurno, politikom tesnog proširenja podiže kapacitet svog uticaja u regionu. Kao deo demokratskog društva svoju supstancialnu energiju crpe iz višestranačkih izbora i kompetencija stečenih sumnjivim obrazovanjem i možda talentom, ali sigurno ne i znanjem. Ova neprimetno postala aristokratija ne dozvoljava da se iz njenog razmišljanja izbjige narcizam i zacementirana lažna istorijsko-patriotska uobraženost.<sup>15</sup>

Zagovara se teza da Evropska unija decenijama vrši presiju na pojedine države ili na grupe država potencijalnih kandidata, i da na taj način diktira uslove priključivanja, kako bi održala konstantan spoljni uticaj.<sup>16</sup> Njihova istupanja podgrevaju izjave zvaničnika pojedinih država članica Evropske unije koje se ne slažu sa njenom politikom i radikalizuju inicijative za prekidanje veza sa njom.<sup>17</sup> Nemisleći ljudi, ovakav pristup ne mogu da objasne ali mogu da na platou ispred neke javne institucije stravstveno demonstriraju fanatični patriotizam. Takvi postupci su okuke, crne tačke koje prete Republici Srbiji od „ispadnja iz šina“, prete joj da ugrozi i poslednju priliku za poboljšanje ekonomске i političke pozicije.

Konačno postoje mesta gde se opredeljeni za članstvo slažu sa mišljenima evroskeptika. U pitanju su zajednički problemi. Privreda je u kolapsu a društvene delatnosti od posebnog društvenog interesa, posebno zdravstvo i obrazovnje, jedva funkcionišu i bez korenitih reformi nemaju budućnost. O zajedničkom problemu obe struje jednakom misle i istovetno govore, mada manje o zdravstvenoj delatnosti izuzev prisutne korupcije, dok se o obrazovanju (posebno visokom), čuje jedan glas u koji je stopljeno više njih. Nije priyatno slušati kada se operiše sa podacima da u Republici Srbiji postoji visok postotak nepismenog stanovništva i/ili kada se govorи o hiperprodukciji doktora svih nauka sa ciljem da se obezvredi stručni kadar odnosno, humani kapital. Međutim, teška je ali istovremeno i zanimljiva istina da je najviše odbranjenih doktorskih disertacija na Medicinskim i njima srodnim fakultetima, i da pored toga zdravstveni sistem Republike Srbije dve zadnje godine zaredom zauzima ubedljivu 35-tu poziciju

<sup>15</sup> Young, M. (1996), str. 43.

<sup>16</sup> Grzegorz, E. et al. (2007), pp. 1-24.

<sup>17</sup> Spendzharova, A. and Vachudova, M. A., (2012), pp. 39-58.

u Evropi.<sup>18</sup> Dakle, odbranjene disertacije *en masse* bez istraživačkih vrednosti, adekvatnog kvaliteta, bez rezultata i potrebnog naučnog doprinosa najmrskiji su primeri skrnavljenja znanja i nauke.<sup>19</sup> Osim toga najteža su državna rana, veća i od korupcije koja je iznutra izluštila pored obrazovanja i zdravstva i policiju, sudstvo, poresku administraciju odnosno, sve društvene pore. U njima su najčešća gnezda sa pologom korupcije, a šta će tek biti kada se iz pologa izlegnu prinove? Zanimljivo je da mnogi misle da korupcija ne postoji! Naime, postoji samo strah da nešto neće biti završeno i moć da se nešto završi ali izvan okvira regularnosti. A pomenuta moć je delo politike prljavih ruku, cena koju čiste ruke plaćaju prljavim da im završe posao koji u tom trenutku predstavlja njihov prioritet, ali od tog trenutka i čiste ruke postaju prljave.<sup>20</sup>

### **3. REPUBLIKA SRBIJA I EVROPSKA UNIJA-SPREMNOST NA ČLANSTVO I NA PROŠIRENJE**

Skoro pola veka Evropska unija sprovodi politiku proširenja što je rezultiralo da sukcesivnim prijemima umesto nekadašnjih šest država članica danas u punom sastavu bude dvadesetosam. Evropska unija je od Europe razvaline, uspela da stvori politički, ekonomski i kulturni prostor za divljenje. Danas je to kolosalna građevina u kojoj stanuju Evropljani nikada jači i nikada svesniji da je ono što ih spaja neuporedivo vrednije od onoga što ih razdvaja. Stvoren je novi dinamičan internacionalni folklor u kome zajedno igraju raznolikost i harmonija.

Zvanična politika Republike Srbije priprema državu za ulazak u Evropsku uniju do 2020 godine. To je za sada najrealnije postavljeni vremenski okvir koji, međutim, može biti revidiran njenim postupcima ali i zahtevima Evropske unije. Rok se može činiti dugim, budući da je datum za otpočinjanje pregovora već ranije određen (14 januar 2014), ali ako se dublje analizira scenario o članstvu i vođenju pregovora ne bi bilo iznenadeњe ako se on i produži. To zavisi od efekata dijaloga u vezi sa statusom Kosova. Za fascinantnu političku laboratoriju

<sup>18</sup> Totić, I. (2014), str. 69.

<sup>19</sup> Prema relevantnoj evidenciji samo u toku 2012. godine, na univerzitetima u Republici Srbiji doktorat je steklo 770 lica. Najviše ih je iz oblasti medicinskih nauka 221, zatim iz tehničkih-mašinstvo 58, ekonomskih 40, hemijskih 38, pravnih 37, poljoprivrednih 35, matematičkih nauka 22 i sl. (Izvor: Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, saopštenje broj 112, godina LXIV, 30 april 2014, str. 8).

<sup>20</sup> Walzer, M. (1973), pp. 162-163.

koja stvara novi evropski poredak i nove međunarodne odnose, veći je uspeh sedenje za istim stolom pregovarača iz Republike Srbije i sa Kosova nego ulazak neke nove države u članstvo.

### **3.1. Privredna i politička spremnost za članstvo u Evropskoj uniji**

Proširenje Evropske unije predstavlja ključno pitanje jer od njega zavisi budućnost aktuelnih država članica i onih koje to nisu a kucaju na njena vrata. Zvanično su svi aspekti proširenja pojedinačno važni; politički jer on širi prostor mira i stabilnosti i uvećava stepen bezbednosti i kulture, efektno uklanja nepotrebne barijere i daje ljudima priliku da razmenjuju ideje, da prihvataju različitosti i da se u svemu bolje razumeju. Međutim, ekonomski aspekt ima blagu prednost. Svojim proširenjem Evropska unija stvara prostranije jedinstveno tržište sa velikim izborom roba i usluga, sa ogromnim potencijalima i velikom kupovnom moći, koju demonstrira preko 500 miliona potrošača.

Ovaj aspekt je za Republiku Srbiju posebno važan zbog istupanja i što dužeg opstajanja njenih kompanija na jedinstvenom tržištu. U tom pravcu sve dosadašnje vlasti su računale da će poljoprivreda popraviti njen ekonomski ambijent, kvalifikovati je za članstvo u Evropskoj uniji i obezbediti mesto na jedinstvenom tržištu. Nije trebalo dugo čekati na dokaze koji pokazuju, da eksperti koji su je proglašili granom sa komparativnim prednostima i antiuvoznim ciljevima nisu bili u pravu. *Prima facie* su zanemarili činjenicu da je i pored toga Republika Srbija više od dve decenije među većim uvoznicima hrane i prehrambenih proizvoda. Sve su prilike, da u vezi sa ovim nisu konsultovani ekonomisti od znanja koji ne mašu čarobnim štapićem, već činjenicama i argumentima. To ih drastično razlikuje od političara iako i među političarima ima „ekonomista“. Ekonomска struka zna da država koja u poljoprivredi vidi komparativnu snagu ne sme da uvozi hranu, posebno onu sumnjivog kvaliteta i da to veštim manipulacijama sakriva od potrošača. Takođe ne sme da dozvoli, da se po osnovu uvoza hrane odlivaju enormna sredstava prema inostranim dobavljačima.

Ako su konsultovani, ekonomisti su sigurno ukazali na mogućnosti nastajanja praznina u svakoj privrednoj grani, na odsustvo adekvatnih tržišnih (ekonomski) podsticaja i na naglašeno političko participiranje u odlučivanju. Za njih su samo dobra strategija, taktika i različite veštine garancija za skladano vođenje privrede, racionalnu upotrebu ekonomskih potencijala, obezbeđenje potrebne slobode i očuvanje nezavisnosti.<sup>21</sup> Politička elita Republike Srbije se

---

<sup>21</sup> Fiskalni savet Republike Srbije, (2013), str. 1-74.

uspaničila zbog brzog rasta dugova i opasnosti zapadanja u dužničku krizu, svesna da ekonomija beleži loše rezultate; niska ulaganja, visoku stopu nezaposlenosti i inflacije i hronično visok „deficit blizanaca“ (deficit tekućeg računa i budžetski deficit). Javni dug Republike Srbije je od 2008. godine, do polovine 2014. godine, porastao za čitavih 217%, odnosno sa 29,20% na 63,50%.<sup>22</sup> Premašio je evropski limit od 60% (odluka iz Maastrichta), i domaći limit od 45% bruto domaćeg proizvoda (BDP).<sup>23</sup> Na prvi pogled deluje, da uporeden sa javnim dugom država članica Evropske unije nije naročito visok, ali treba znati da u Republici Srbiji vlada potpuno drugačija ekonomska klima od njihove.

### **3.2. Raspoloženje Evropske unije za dalje proširenje**

Stiče se utisak da Evropska unija, budući da ima opekatine od ranijih proširenja (Bugarska, Kipar, Rumunija) ne pridaje novim prijemima pažnju kao ranije. Postala je strpljivija, nepoverljiva i začuđujuće zahtevna što je karakteriše kao ozbiljan i nezavisan kolektivitet. I kada se dublje analizira paleta uslova koji Evropska unija stavlja ispred zvaničnih predstavnika Republike Srbije sve je bliži zaključak, da vuče taktički mudre poteze i sve više odugovlači priključenje kako bi skrenula pažnju na ozbiljnost poštovanja pravila koje karakteriše njene države članice. Ovu konstataciju podupire nedavno izrečeni oštar stav predstavnika Narodne evropske partije, da je kapacitet za prijem novih država u članstvo ograničen i da je na snazi „ne“ novim prijemima u Evropsku uniju, dok traje mandat ovog saziva Evropskog parlamenta, dakle, do 2019. godine.<sup>24</sup> Najpre se planira stvaranje unutrašnjih uslova za kasnija proširenja, nakon čega sledi utvrđivanje strateških prioriteta za narednih pet godina.

Izjava zvuči poznato i predstavlja oblik demonstriranja discipline i slanje poruke, da u okviru Evropske unije sve besprekorno funkcioniše. Međutim, postoje mišljenja da verzirani analitičari ovu poruku razumeju i kao nedovoljnu spremnost Evropske unije, da pod svoje okrilje prihvati sve zaintresovane države.<sup>25</sup> S obzirom da imaju u vidu loša iskustva sa proširenjem iz ranijih perioda, njima ova oštra izjava najpre liči na opasnost od novih država članica. Prema nekim mišljenjima nove države članice naročito za vreme glasanja odnosno, kod donošenja bitnih odluka, mogu delovati kao blok koji nije dovoljno jak da odluci,

<sup>22</sup> Prokopijević, M. (2014).

<sup>23</sup> Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije, („Službeni glasnik RS“), br. 101/10.

<sup>24</sup> <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/413541/>. [Pristup: 22/08/14].

<sup>25</sup> Levitz, Ph. and Pop-Eleches, G. (2010), pp. 457- 485.

ali nije ni bezazlen da ne utiče na konačan ishod. Kada je reč o svršishodnosti proširenja i interesa da se ono dogodi, ne sme se zanemariti podatak, da je mala verovatnoća da će sve članice uvek i revnosno podržati države koje velikim korakom hitaju u Evropsku uniju. To znači da su i pored svega njihovi unutrašnji interesi suprostavljeni zajedništvu.

O tome najbolje govori prijem Rumunije i Bugarske. One su radile u korist svog članstva samo onoliko koliko ih je zanimalo šta mogu dobiti od Evropske unije (Šengenski režima, Evropska monetarna unija-EMU), dok su prema drugim projektima bile skoro indiferentne.<sup>26</sup> Za razliku od njih Republika Srbija zbog neslavnog nasleda danas zazire od Evropske komisije i od izveštaja koje joj podnose zvaničnici Evropske unije. Stalna strepnja podstiče evroskepticizam koji doprinosi padu raspoloženja najpre prema Severnoatlanskom paktu (*North Atlantic Treaty Organization-NATO*), a zatim i prema Evropskoj uniji. Za većinu onih koji ne podržavaju Evropsku uniju, teče vreme „otresanja zabluda“, da je Evropa cilj bez alternative. Stranački lideri antievropejci smatraju da članstvo podržavaju samo slepi zaljubljenici u Evropsku uniju i nacionalne manjine čije su matične države već u članstvu kome one teže. Otkazivanjem naklonosti Evropskoj uniji mnogi su prekinuli san o evropskoj bajci u koju je nekada verovalo skoro 73% građana.

Međutim, stvari se svakodnevno menjaju i u slučaju da se održi referendum na kome bi se proverilo raspoloženje građana Republike Srbije za njen ulazak u Evropsku uniju, 46% bi glasalo za, dok bi samo 19% glasalo protiv. Oko 20% uopšte ne bi glasalo, a oko 15% ima dilemu i ne zna kako bi se opredelilo.<sup>27</sup> Ovo je rezultat poslednjeg istraživanja javnog mnenja „Evropska orijentacija građana Srbije-trendovi“, koje je sprovedeno juna 2014. godine od strane Kancelarija za evropske integracije. U odnosu na istraživanje sprovedeno u decembru 2013. godine, podrška ali i procenat onih koji se protive članstvu beleže pad što objašnjava redovne oscilacije koje sejavljaju od početka sprovođenja istraživanja, odnosno od 2002. godine. Pomenute oscilacije najvećim delom proizvode događaji na međunarodnoj političkoj sceni i zavisno od nivoa njihovog uticaja zavisi i raspoloženje građana Republike Srbije prema članstvu u Evropskoj uniji.

---

<sup>26</sup> Ganev, V. (2013), pp. 26-44.

<sup>27</sup> <http://www.seio.gov.rs/pocetna.102.html>. [Pristup:26/10/14].

## ZAKLJUČAK

Od otpočinjanja tranzisionih procesa građani Republike Srbije ne znaju u kakvom sistemu žive. Nekima je to demokratski kapitalizam, drugima je prosvećeni apsolutizam, neki čak žive i u državi blagostanja, ali konačno svi žive u tranzisionizmu. Republika Srbija od 5-oktobarskih promena 2000. godine, deli sudbinu malih i nejakačih država. Nema iskrenih prijatelja, zavisna je od tude zaštite, iako poseduje zavidne ekonomske potencijale. Međutim, još slabijom je čini politička elita koja nema načina da probudi uspavane resurse, da ih stavi u funkciju i da ubedi mladost da za nju ima života na njenom prostoru. Umesto da se bavi pitanjima od nacionalnog značaja, politička elita se bavi pitanjima koja postavljuju i na koje odgovaraju svetske velesile.

Nametnulo se pitanje njene pravilne orijentacije od kada su Svet i Evropska unija uveli oštре sankcije Ruskoj federaciji, te postoji opravdan strah da će da zaglibi između dve sukobljene strane. Ako se zbog članstva odluči za proevropsku orijentaciju, to znači institucionalnu saglasnost sa Evropskom unijom, ali i povredu druge strane i gubljenje važnog strategijskog partnera i tradicionalnog zaštitnika u Ruskoj federaciji. Opet okretanje prema njoj znači odustajanje od prvobitnog kursa i balansiranje do momenta zameranja. Bilo kako da se odredi, mora biti načisto da joj nijedna strana neće tolerisati sedenje na dve političke stolice, koje su mora se priznati vrlo klimave. To je sudbina koju je nasledila od prethodnih federacija i zbog tog nasleđa je doživela da je tranzicija vratila na periferiju evropskog feudalizma. Sada je problem kako naći pravo mesto a da traganje ne bude avantura. Može se naći ali samo promenama koje su jedino izvesne ma koja vlast imala obavezu da ih sprovodi.

Svaka promena bila ona korisna ili ne kako u politici tako i u ekonomiji je bolna i teška. U suštini promene nisu spontan proces i kao takve se ne dešavaju ni u državama sa mnogo većim kumulantom od onog sa kojim raspolaze Republika Srbija. Ali to ne znači da sa njima ne treba računati i da ih ne treba inicirati. Naravno da treba i to po savetu ekonomista koji prilikom njihovog predlaganja računaju na demokratske mehanizme. Da li će politčari slušati predloge struke to nije pitanje za ekonomiste. Njihov zadat�ak je da stalno ukazuju na pogubno sklanjanje činjenica sa stola za kojim sede oni koji donose odluke.

## ACCESSION OF THE REPUBLIC OF SERBIA THE EUROPEAN UNION OR AN RISKY VOYAGE TOWARDS THE EUROPEAN PERIPHERY

### Abstract

*In this paper the authors deal Republic of Serbia efforts to remain consistent with its goal and become the European Union member. Paper examines whether the great economic crisis that has gripped most of the Member States could impede the withdrawal of wise move. The authors will try to answer the questions, why Republic of Serbia stays for decades on the limes of Europe and so far from developed European center; and how the state could get closer to EU membership. The target points of exploration are the antagonism of supporters for joining the European Union, and the other side - Euro-skeptics, who oppose to that idea and want EU to get apart. Special area is dedicated to the expected benefits that will follow the membership and negatives that might appear in the case of relations break with the European Union.*

*The authors have made the assessments about Republic of Serbia political and economic capacities that allow the membership, and about the EU readiness for the new extension. This paper analyzes the poor economic status of the Republic of Serbia, high public debt, decline in industrial production and export orientation failure. The authors have done all the work as a support for the attitudes that glorify the positive trends related to membership, but also as the acceptance of justified criticism when it could be used as a mechanism for the acceleration towards the EU.*

**Key words:** Republic of Serbia, European Union, supporters, Eurosceptics, public debt expansion.

### LITERATURA

Begović, B., Mijatović, B., Paunović, M. and Popović, D. (2008), *Greenfield Foreign Direct Investments in Serbia*, Center for Liberal-Democratic Studies, Published by: Center for Liberal-Democratic Studies.

Borhart, K.-D. (2013), *Abeceda prava*, Evropske unije, Evropska komisija, Kancelarija za publikacije Evropske unije, Luksemburg.

Bofe, Đ. (1999), *Poslednja iluzija*, Prosveta, Niš.

Durić, I. (2013), *Pregovaračka poglavlja 23 i 24 : o čemu pregovaramo? :* [vodič za novinare] / [Đurić, I., Mrvaljević-Nišavić, S.]. GIZ Projekat za pravnu reformu u Srbiji, Beograd.

Fiskalni savet Republike Srbije, (2013), Ocena fiskalne strategije 2014-2016. godine i predloga budžeta za 2014. godinu, Beograd, *PDF fajl*, str. 1-74.

Fonten, P. (2006), *Evropa u 12 lekcija*, Evropska komisija, Kancelarija za službene publikacije evropskih zajednica Luksemburg.

Ganev, V. (2013), „Post-Accession Hooliganism: Democratic Governance in Bulgaria and Romania After 2007“, *East European Politics & Societies*, Vol. 27, No. 1. pp. 26-44.

Grzegorz, E., Kubik, J. and Vachudova, M. A. (2007), “Democracy in the Postcommunist World: An Unending Quest,” *East European Politics and Societies*, Vol. 21, No. 1. pp. 1-24.

Guidelines to the *Acquis Communautaire*, Regional Research Paper under the Specific Grant Agreement RELEX I-2 190202 REG 4-14. Support to promotion of reciprocal understanding between the European Union and the Western Balkans, November 2004. Pp. 1-29.

Hunya, G. (2014), *Regional Policy and FDI Location – an Overview of the Larger New EU Member States*, The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw), Vienna.

[https://www.youtube.com/watch?v=QrOx\\_wplD2k](https://www.youtube.com/watch?v=QrOx_wplD2k). [Pristup: 02/08/14].

[http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.p?yyyy=2013&mm=08&dd=17&n av\\_id=743685](http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.p?yyyy=2013&mm=08&dd=17&n av_id=743685). [Pristup: 09/08/14].

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/413541/>. [Pristup: 22/08/14].

<http://www.seio.gov.rs/pocetna.102.html>. [Pristup: 26/10/14].

Lazović, M., Knežević, I., Mirić, O. i Pejović, A. (2007), *Vodič kroz Instrument za pretpriistupnu pomoć Evropske unije 2007-2013*, Beograd, str. 11.

Levitz, Ph. and Pop-Eleches, G. (2010). “Why no backsliding? The European Union’s impact on democracy and governance before and after accession,” *Comparative Political Studies*, Vol. 43, No. 4. pp. 457-485.

Međak, V. (2008), *Ekonomsko/privredni vodič kroz sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* / [autorski tim: Međak, V., Todorović, B., Davidović, M. i Sretić, Z.], Beograd : ISAC fond.

Najman, N. V. (1985), *Zagađivači socijalne sredine*, Zavod za organizaciju poslovanja i obrazovanje kadrova, Beograd.

Prokopijević, M. (2014), Može li Srbija izbeći dužničku krizu?, *Pešćanik net*, 14 april 2014.

Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, saopštenje broj 112, godina LXIV, 30 april 2014.

Spendzharova, A. and Vachudova, M. A. (2012), “Catching Up? Consolidating Liberal Democracy After EU Accession,” *West European Politics*, Vol.35, No. 1. pp. 39-58.

Totić, I. (2014), *Ekonomika zdravstva*, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.

Vasiljević, D. i Kronja, J. (2006), *Evropski program za lokalne zajednice*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd.

Walzer, M. (1973), „Political Action: The Problem of Dirty Hands”, *Politics and Public Affairs* no. 1/1973. pp. 162-163.

Young, M. (1996), *Rise of the Meritocracy*, prema: Kristofer Laš, Pobuna elita, Svetovi, Novi Sad.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetu Republike Srbije, („*Službeni glasnik RS*“), br. 101/10.



## ANTIMONOPOLSKA POLITIKA REPUBLIKE SRBIJE

**Milan Petković\***

E-mail: ntvmilan2000@yahoo.co.uk

**Ljubomir Kostić\*\***

E-mail: bankrot.nis@gmail.com

### **Rezime**

*Slobodna trgovina i zaštita konkurenциje na tržištu donose malu korist velikom broju ljudi, a monopolizovano tržište obezbeđuje veliku korist pojedincima. Ova rečenica u najkraćem odslikava važnost zaštite konkurenциje. Bez slobodne konkurenциje nema tržišta. Godinama je u Srbiji postojala praznina u pogledu odgovarajućeg stručnog znanja iz ove materije, nedostatak u pogledu upravne i sudske prakse. Ipak donošenjem Zakona o zaštiti konkurenциje 2009. godine naša zemlja je počela ozbiljniju borbu protiv monopola. U ovom radu upravo će biti reči o efektima novog antimonopolskog zakonodavstva na srpskom tržištu.*

**Ključne reči:** pravo konkurenциje, antimonopolска politika, Komisija za zaštitu konkurenциje, zloupotreba dominantnog položaja, restriktivni sporazumi, koncentracije

### **UVOD**

Pravom konkurenциje kao sistemom pravnih normi uređuje se ponašanje privrednih subjekata u slobodnoj utakmici na jedinstvenom tržištu. Antimonopolsko pravo je samo deo prava konkurenциje. Antimonopolskim pravom uređuje se ponašanje privrednih subjekata – konkurenata jednih prema drugima na tržištu.<sup>3</sup> Država svojim postupcima utiče na stvaranje monopolja. Ako država putem carina napravi veliku zaštitu domaćih proizvoda, onaj ko ostane

\* Profesor Visoke škole strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost, zamenik glavnog i odgovornog urednika Niške televizije.

\*\* Stečajni upravnik

<sup>1</sup> Milenović (1996), str. 135 - 145.

u zemlji biće monopolista. Ima i mnogo skrivenih metoda. Jedan od njih je srečavanje dolaska nekog investitora koji bi bio konkurent već dobro pozicioniranom i moćnom monopolistu. Takav slučaj imali smo u Srbiji, u oblasti trgovine. Srbija ne može da se izbori sa monopolima i kartelima zato što se država i sama ponekad ponaša kao monopolista i podstiče kartele. U tom kontekstu mogu se pomenuti EPS, PTT, Železnice Srbije, Srbijagas. Postoje i bankarski karteli zbog kojih građani Srbije uzimaju kredite pod nepovoljnijim uslovima u odnosu na građane drugih zemalja u kojima rade te iste banke.

Cilj svakog ozbiljnog proizvođača, privrednika iz oblasti usluga ili trgovca je da postane monopolista. Njihova želja je da istisnu konkurenate, da ih unište i da onda budu sami na relevantnom tržištu koje pokrivaju i da uživaju blagodeti monopolskog profita. Dominantan položaj na tržištu je izuzetno značajan, zato što on stvara podsticaje tržišnom činiocu koji bi da sve druge eliminiše, da bude inovativan, da bude bolji od drugih. Mora se priznati da je zahvaljujući tehnološkim inovacijama, od monopolista tog tipa bilo i značajnih benefita.

Monopol izaziva brojne negativne efekte, poput alokativne neefikasnosti, formiranja viših ravnotežnih cena, manjih ravnotežnih količina i time dolazi do proizvodne neefikasnosti. Monopoli nastaju, pre svega, zaštitom domaćih tržišta. Monopol se stvara direktno odlukama vlasti, izvršne i zakonodavne. Kod nas ogroman broj preduzeća ima pravni monopol. Kad ne postoji monopol, konkurenti se, umesto da se bave inovacijama i sličnim načinima da eliminišu svoje konkurenate, udruže u kartele i restriktivnim sporazumima dogovore da ne konkurišu jedni drugima. Monopol se stvara i javnim nabavkama, verovatno najranjivijim delom odnosa privatnog sektora i države.

## **1. ANTIMONOPOLSKO PRAVO SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE**

U okviru stvaranja nove zakonske regulative u uslovima tržišnog privređivanja u SRJ, 26. juna 1996. godine donet je po prvi put Antimonopolski zakon koji je uredio materiju antimonopolskog prava.<sup>2</sup> Zakon je regulisao zloupotrebu monopolskog, odnosno dominantnog položaja i zaključivanje monopolističkih sporazuma. Po prvi put je formirana i Antimonopolska komisija koja je bila u sastavu Saveznog ministarstva za unutrašnju trgovinu SRJ. Sproveđenje tog zakona počelo je 1999. godine, jer je tek tada formirana

<sup>2</sup> Službeni list SRJ 29/1996.

Antimonopolska komisija. Ali, navedeni savezni zakon nije sadržao odredbe o kontroli koncentracija.<sup>3</sup>

Takođe, njegov veliki nedostatak je činjenica da je telo zaduženo za sproveđenje zakona bilo pod direktnom kontrolom izvršne vlasti, iako je Antimonopolska komisija trebalo da bude nezavisan organ.<sup>4</sup> Članovi komisije "treba da budu ugledni privrednici", predviđali su tada važeći podzakonski akti, što je očigledno bio direktan sukob interesa, jer su mnogi od njih bili zainteresovani da u oblastima u kojima rade suzbiju konkurenčiju.<sup>5</sup> Prema odredbama Antimonopolskog zakona, Antimonopolska komisija je bila nadležna da donosi odluke o zloupotrebi monopolskog, odnosno dominantnog položaja privrednih subjekata, da utvrđuje postojanje monopolističkih sporazuma, kao i da podnosi krivične prijave i zahteve za pokretanje prekršajnog postupka. Komisija je imala i stručnu službu koja je vršila inspekcijski nadzor, utvrđivala činjenice, prikupljala dokaze i predlagala Komisiji donošenje odgovarajućih rešenja.<sup>6</sup> Iako se pokazalo, čak i u slučaju naše zemlje, da sloboda ulaska i izlaska predstavlja ključnu pretpostavku za uspostavljanje konkurentnih tržišnih struktura, sprečavanje tih ulazaka nije sankcionisano tadašnjim zakonom.<sup>7</sup>

Nedostaci ovog Zakona bili su uočljivi i u njegovoj primeni, a najbolji primer kako je sve izgledalo u praksi je slučaj iz novembra 2002. godine. Naime, rešavajući u drugostepenom postupku, koji je Visnet d.o.o. pokrenuo protiv državnog preduzeća Telekom Srbija a.d. zbog zloupotrebe monopolskog položaja, Savezno ministarstvo privrede i unutrašnje trgovine poništilo je prvostepeno rešenje Antimonopolske komisije.<sup>8</sup>

Prvobitnim rešenjem, koje je poništeno, Antimonopolska komisija je novembra 2002. godine "de facto" dala za pravo kompaniji Telekom Srbija da svoj problematični monopol nad fiksnom telefonijom proširi i na oblast Interneta.<sup>9</sup> Tim rešenjem, tadašnja Antimonopolska komisija je delovala suprotno osnovnim načelima svog postojanja, jer je opravdavala pokušaj uspostavljanja monopolja u oblasti u kojoj ga do tada nije bilo.

---

<sup>3</sup> Marković - Bajalović (2000), str. 70.

<sup>4</sup> <http://www.internodium.org/node/1075>

<sup>5</sup> Uredba o obrazovanju Antimonopolske komisije, Službeni list SRJ, br. 44/1997.

<sup>6</sup> Vukadinović (2006), str. 14.

<sup>7</sup> Carić (1996), str. 97 – 116.

<sup>8</sup> <http://www.internodium.org/node/1837>

<sup>9</sup> <http://www.elitesecurity.org/t16616-Beogradski-Visnet-ugrozio-pravo-Telekoma-Srbija-Telekom-pravu>.

Ipak u poslednjih osam godina u Srbiji su se u oblasti zaštite konkurenčije dogodili pozitivni pomaci. O tome svedoči upravo primer Telekoma Srbije, jer je početkom 2010. godine ostao bez monopolskog položaja i u oblasti fiksne telefonije. Na tenderu, po ceni od 1,05 miliona evra, licencu za drugog operatera fiksne telefonije u Srbiji dobila je kompanija Telenor iz Norveške. Treba istaći, da je Srbija bila poslednja zemlja u Evropi koja je imala potpuni monopol Telekoma u oblasti fiksne telefonije.<sup>10</sup> Telekom je ostao bez monopola i u mobilnoj telefoniji, jer pored domaće kompanije na srpskom tržištu posluju norveški Telenor i austrijski Vip.

## **2. HARMONIZACIJA PRAVA KONKURENCIJE REPUBLIKE SRBIJE I EVROPSKE UNIJE**

Savremeniji pristup problemu prava konkurenčije u Srbiji je definisan usvajanjem Zakona o zaštiti konkurenčije iz 2005. godine.<sup>11</sup> U njemu su preuzeta najvažnija pravila konkurenčije iz prava Evropske unije i to ona koja se odnose na suzbijanje restriktivnih sporazuma, zloupotrebe dominantnog položaja, i po prvi put u našem zakonodavstvu, kontrolu koncentracija.<sup>12</sup> Ako su u ranijem periodu u Srbiji postojala koncepcija razmimoilaženja u pogledu pristupa problemu zaštite konkurenčije, 2005. godine je ova dilema razrešena i naš pravni okvir usaglašen je sa evropskom praksom. To je bio prvi i suštinski korak kojim su uvedena savremena materijalna pravila konkurenčije u domaći pravni poredak. U međuvremenu, definisanje sistema zaštite konkurenčije u našoj zemlji u skladu sa pravilima iz Osnivačkog ugovora EU, postalo je imperativnog karaktera u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno Prelaznim sporazumom o trgovini i trgovinskim pitanjima.<sup>13</sup>

I pored značajnog napretka u odnosu na prethodna zakonska rešenja, određene odredbe Zakona iz 2005. godine nisu bile u skladu sa potrebama srpskog tržišta. Zakonom je formirana Komisija za zaštitu konkurenčije. Aktivnost Komisije je po Zakonu o zaštiti konkurenčije iz 2005. godine bila najintenzivnija na polju kontrole koncentracija. Razlog za to su niski pragovi ukupnog prihoda za prijavu koncentracije, koji su uticali da Komisiji svake godine bude podneto više od sto zahteva za odobrenje koncentracija. To je značajno opteretilo ionako

<sup>10</sup> <http://www.emg.rs/zines/ekonomist/111110.html>

<sup>11</sup> [http://www.taboomagazine.org/upload/documents/separat\\_9.pdf](http://www.taboomagazine.org/upload/documents/separat_9.pdf)

<sup>12</sup> Vukadinović (2006), str. 39.

<sup>13</sup> Priručnik: Poslovati sa EU (2012), str. 100 – 104.

slab, administrativni kapacitet Komisije.<sup>14</sup> Upravo su nisko određeni pragovi za prijavu koncentracija i ograničena ovlašćenja Komisije za zaštitu konkurenčije bile glavne manjkavosti Zakona o zaštiti konkurenčije donetog 2005. godine, koje su imale negativne efekte i u njegovom sprovodenju. Komisija je mogla da pruži mnogo veći doprinos povećanju konkurentnosti na srpskom tržištu da je bila aktivnija na polju otkrivanja najtežih povreda konkurenčije: dogovora o cenama i drugim uslovima poslovanja. U zemlji u kojoj su restriktivni sporazumi kojima se ograničava konkurenčija veoma rasprostranjeni, u mnogim slučajevima praktično su javni dokumenti, i u kojoj se konkurenti ponose time što su se dogovorili, Komisija se u najvećoj meri bavila kontrolom koncentracija. To je za sprovodenje politike konkurenčije, odnosno sa stanovišta društvenog interesa bio loš izbor, i to iz najmanje tri razloga. Prvo pitanje koje se postavlja jeste šta koncentracije mogu da donešu. Usled delovanja ekonomije obima (troškovi po jedinici proizvoda opadaju sa povećanjem obima proizvodnje) i ekonomije opsega (proizvode se različiti proizvodi čija proizvodnja ima neke zajedničke troškove), koncentracijama se uvećava proizvodna efikasnost. Iz istog razloga veća (koncentrisana) preduzeća mogu da se upuste u istraživanje i razvoj u najširem smislu reči, pa mogu da ponude inovacije koje će dalje uvećati ekonomsku efikasnost i konkurentnost na inostranim tržištima. Isto tako, strah od preuzimanja (vrsta koncentracije) predstavlja jedan od velikih podsticaja menadžerima kompanija da bolje rade, čime se značajno utiče na poboljšanje korporativnog upravljanja. Konačno, i za Srbiju možda i najbitnije, koncentracije predstavljaju značajan mehanizam restrukturiranja privrede, pre svega njenog realnog sektora.<sup>15</sup> Koncentracije, odnosno spajanja, pripajanja i preuzimanja, ne samo u procesu privatizacije, ali i u njemu, od ključne su važnosti za podizanje ekonomске efikasnosti našeg realnog sektora.

Kontrola koncentracija je najkontroverzniji deo politike zaštite konkurenčije, upravo zbog toga što ona umanjuje broj konkurenata, pa zagovornici takve kontrole tvrde da može da dovede do umanjenja konkurenčije. Štaviše, kontrola koncentracija jeste najkontroverznija stavka svakog zakona o zaštiti konkurenčije, budući da se ona, odnosno onaj koji primenjuje taj zakon, bavi budućnošću: do čega će dovesti određena koncentracija, odnosno da li će njeni pozitivni efekti po konkurenčiju, odnosno koristi za potrošače, biti veći od negativnih? Zato je izuzetno teško da ona institucija koja primenjuje zakon, mudro i nepristrasno odluči da li da se koncentracija odobri ili ne. Kontrola koncentracija je, administrativno posmatrano, veoma zahtevna. Onaj ko želi da

---

<sup>14</sup> Godišnji izveštaj o radu komisije za zaštitu konkurenčije za 2006. godinu.

<sup>15</sup> Begović (2009), str. 20 – 27.

bude odlučan u realizaciji kontrole koncentracija, treba da pribavi sve resurse potrebne za realizaciju. Komisija za zaštitu konkurenčije je, kada je formirana 2006. godine, raspolagala veoma malim brojem ljudi, relativno malog iskustva, što je sasvim prirodno, budući da je taj postupak uveden tek Zakonom iz 2005. godine, a u prethodnom nije ni postojao. Takođe, ovakva kontrola je ometala, odnosno sprečavala privatizaciju (slučaj Duvanske industrije Bujanovac, na primer) ili je predupredila neke od koncentracija, pre svega preuzimanja, kojima bi se svakako uvećala ekonomska efikasnost i povećao nivo investicija u zemlji.<sup>16</sup>

Nedostaci zakona iz 2005. godine bili su uočljivi u brojnim primerima, a jedan od njih je i slučaj vezan za uljare na srpskom tržištu. Ministarstvo trgovine i usluga Republike Srbije podnelo je Komisiji za zaštitu konkurenčije zahtev za pokretanje postupka ispitivanja povrede konkurenčije protiv proizvođača jestivog suncokretovog ulja. Komisija nije utvrdila da li su se domaći proizvođači ulja dogovarali o ceni, jer nije mogla da pribavi dokaze. Zbog nedostatka ovlašćenja po Zakonu o zaštiti konkurenčije iz 2005. godine, Komisija nije mogla da utvrdi postojanje zabranjenog sporazuma između proizvođača ulja. Proizvođači su negirali postojanje sporazuma, a samo na osnovu tržišnih kretanja nije mogao da se izvede zaključak da li je takav sporazum postojao ili nije.

### 3. ZAKON O ZAŠТИTI KONKURENCIJE

Novembra 2009. godine stupio je na snagu novi Zakon o zaštiti konkurenčije, koji Komisiji daje ovlašćenja da vrši uviđaj, uđe u službene prostorije učesnika na tržištu, izvrši pregled, traži na uvid potrebnu dokumentaciju, što prethodnim zakonom nije bilo moguće. Njime se istovremeno čini jedan značajan zaokret jer su novim rešenjima otklonjeni nedostaci u sprovođenju Zakona iz 2005. godine. Naime, za četiri godine važenja zakona iz 2005. godine nismo imali nijednu izvršenu sankciju (finansijsku kaznu) zbog povrede konkurenčije, nijedan akt Komisije za zaštitu konkurenčije koji je potvrđen u postupku sudske kontrole zakonitosti. Imajući u vidu probleme u primeni zakona iz 2005. godine i nedostatke efikasnog uticaja Komisije za zaštitu konkurenčije, novim zakonom su bitno ojačani upravo mehanizmi primene tih pravila. Najznačajnije primedbe na zakon iz 2005. godine su nedovoljna procesna ovlašćenja Komisiji i neodgovarajuća saradnja sa drugim državnim organima u pogledu prikupljanja relevantnih podataka i drugih dokaza i dualitet postupaka utvrđivanja povrede konkurenčije s jedne strane i prekršajnog sankcionisanja iste, pred mesno nadležnim organom za prekršaje, s druge strane.<sup>17</sup>

<sup>16</sup> Begović (2009), str. 23.

<sup>17</sup> Petković (2010), str. 93.

Cilj donošenja Zakona o zaštiti konkurencije 2009. godine bio je da se otklone nedostaci prethodnog. Nakon nekoliko godina njegovog sprovođenja, može se reći da se u tome uglavnom uspelo. Procesna ovlašćenja Komisije su sad izuzetno široka i uključuju posebna ovlašćenja kod sprovodenja uvidaja i obaveznu saradnju drugih državnih organa i organizacija sa Komisijom u sprovodenju dokaznog postupka. Kao sankcija za izostanak takve saradnje predviđene su i specifične mere, kao što su "pritužba" nadzornom organu i tzv. javna opomena drugom državnom organu. Jasno je da iza upravne mere zaštite konkurencije stoji sankcija koja istovremeno omogućava efikasnost izricanja, delotvornost mere u pogledu kako specijalne, tako i generalne prevencije, s obzirom na njenu težinu i uticaj na poslovanje učesnika na tržištu, kao i sprečavanje otvaranja paralelnog sudskog prekršajnog postupka. Naravno, sudska pravna zaštita stranke obezbedena je u upravnom sporu u kom se ispituju zakonitost odluke o utvrđivanju postojanja povrede konkurencije, ali i zakonitost odmerene mere zaštite konkurencije i njenog novčanog iznosa.<sup>18</sup> Ono što jeste sigurno, a to je da pravni okvir više nije i ne može biti alibi za nepostupanje i nesankcionisanje povrede prava konkurencije od strane nadležnog organa. Nedavnim usvajanjem preostalih podzakonskih akata predviđenih važećim zakonom i poslednje eventualne primedbe u pogledu celovitosti tog pravnog okvira su otklonjene. Ipak, treba reći da se još uvek nalazimo se u ranoj fazi razvoja zakonodavstva iz ove oblasti.

#### **4. KOMISIJA ZA ZAŠTITU KONKURENCIJE**

Komisija za zaštitu konkurencije je u obavezi da obezbedi punu primenu člana 73. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Srbije i Evropske unije i država članica (član 38. Prelaznog trgovinskog sporazuma), i u tom smislu, prilikom izrade podzakonskih akata vrši se usklađivanje propisa sa zakonodavstvom i praksom EU.<sup>19</sup> Takođe, prilikom odlučivanja u postupku pred Komisijom, moraju se primeniti kriterijumi koji proističu iz primene pravila konkurencije koja se primenjuju u Evropskoj uniji, što podrazumeva primarno i sekundarno zakonodavstvo EU, praksu institucija EU, kao i presude Suda pravde (European Court of Justice) i Suda opšte nadležnosti (General Court).<sup>20</sup>

Prethodnih godina težište aktivnosti na planu zaštite konkurencije bilo je u razvoju zakonodavstva. U ovom momentu, fokusna tačka jeste Komisija za zaštitu

---

<sup>18</sup> <http://www.politiciforum.org>

<sup>19</sup> Todorić, Jovanović (2011) str. 90-126.

<sup>20</sup> Godišnji izveštaj o radu komisije za zaštitu konkurencije za 2011. godinu, str. 3.

konkurenčije i njen organizacioni i stručni kapacitet za punu implementaciju propisanih pravila.

Moramo da konstatujemo da nam nedostaju znanja iz ove oblasti, dosadašnja praksa je gotovo zanemarljiva, postoji nedostatak stručnih i naučnih radova iz oblasti prava konkurenčije. Sve to otežava i delovanje punim kapacitetom nadležne institucije, Komisije za zaštitu konkurenčije. Takođe, potrebno je razlikovati ono što su nadležnosti Komisije za zaštitu konkurenčije i ono što je u nadležnosti drugih državnih organa.

U periodu između početka primene novog zakona i okončanja važenja starog zakona, desilo se nešto vrlo neobično. Naime, učesnici na tržištu, verovatno savetovani od strane svojih pravih savetnika da bi dobili povlastice koje im je davao stari zakon, odnosno mogućnost da prođu nekažnjeno, su prijavili Komisiji veliki broj sporazuma u oblasti trgovine i proizvodnje i prodaje, pre svega prehrambenih proizvoda. U Srbiji veći deo prehrambene industrije funkcioniše kao jedan veliki kartel. Proizvođači hrane diktiraju cene trgovcima na malo, trgovci na to pristaju, jedino što im je bitno jeste da sačuvaju nominalni iznos marže. Imate saradnju na jednom vertikalnom nivou u odnosima proizvođač - trgovac, što otvara sumnju u postojanje saradnje i na horizontalnom nivou, odnosno između proizvođača, odnosno između trgovaca. Međutim, to je mnogo teže dokazivo. Sasvim je sigurno da ovakav oblik saradnje povećava transparentnost tržišta i omogućuje da se cene formiraju na višem nivou.

U drugim zemljama u tranziciji, institut svedoka saradnika, odnosno mogućnost oslobođanja učesnika kartela koji prijavi njegovo postojanje i donese dokaze, nisu dali dovoljno dobre rezultate u takvim zemljama, jer kada imate malo tržište, imate mali broj poslovnih ljudi, oni se svi međusobno poznaju i ne žele da prijavljuju jedni druge. Prosto, oni smatraju da je to suprotno poslovnom moralu. Verovatno će takva praksa biti i kod nas. Mnogi stručnjaci tvrde da je kartel jako opasna stvar za naše tržište, mnogo opasnija nego zloupotreba dominantnog položaja, jer kod mnogih monopolista postoji inicijativa, želja za podizanjem efikasnosti. Kod kartela toga po pravilu nema. Uvek postoji opasnost da se kartel formira. Dobra je stvar što je tržišno neodrživ, ali može da bude loša stvar ako država svojom politikom omogući duži opstanak tom kartelu nego što bi on inače trajao. Jedanaest francuskih banaka, uključujući i dve koje posluju na srpskom tržištu, Kredi Agrikol i Sosijete Ženeral, morale su da plate kaznu od 384 miliona evra, jer su se svojevremeno dogovorili o zajedničkoj ceni po kojoj će obračunavati čekove koje izdaju njihovi komitenti.

Komisija za zaštitu konkurenčije Republike Srbije je prvi put u 2011. godini koristila svoje zakonsko ovlašćenje da samostalno izriče sankcije za učinjene povrede konkurenčije odnosno mere zaštite konkurenčije u obliku obaveze plaćanja novčanog iznosa u visini najviše 10% od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u godini koja prethodi učinjenoj povredi. Naplata novčanog iznosa određene upravne mere vrši se u korist budžeta Republike Srbije. Ukupan novčani iznos svih izrečenih mera zaštite konkurenčije iznosi 1.872.190.859,00 dinara, a u 2011 godini naplaćeno je 310.074.025,00 dinara. U slučajevima kada se utvrди povreda konkurenčije, Komisija je uvek izricala i meru ponašanja, kojom se postiže otklanjanje povrede, kao i sprečavanje nastanka takve ili slične povrede u budućnosti, davanjem naloga za preduzimanje određenog ponašanja ili zabrane određenog ponašanja. Komisija za zaštitu konkurenčije usvojila jedinstvenu proceduru u ocenjivanju slučajeva, što potvrđuje činjenica da je tokom 2011. Upravni sud potvrdio 17 rešenja Komisije dok su samo tri rešenja poništена i vraćena na ponovno odlučivanje.<sup>21</sup>

Najviše pažnje javnosti privukao je slučaj kažnjavanja mlekara u sastavu kompanije "Danube Foods Group". Rešenjem Komisije za zaštitu konkurenčije koje je potvrdio i Upravni sud određena je mera zaštite konkurenčije Akcionarskom društvu „Mlekara“ iz Subotice u visini od 1,92% od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u 2006. godini, što iznosi 51.262.576,00 dinara. Istim rešenjem određena je mera zaštite konkurenčije i Akcionarskom društvu Industrija mleka i mlečnih proizvoda „Imlek“ iz Beograda u visini od 1,92% od ukupnog godišnjeg prihoda ostvarenog u 2006. godini, i to 254.885.759,00 dinara.<sup>22</sup> Mera zaštite je izrečena zbog pravosnažno utvrđene zloupotrebe dominantnog položaja ovih mlekara, na tržištu otkupa sirovog mleka na teritoriji Republike Srbije, nametanjem nepravednih uslova poslovanja primarnim poljoprivrednim proizvodačima i primenom nejednakih uslova poslovanja na iste poslove sa različitim učesnicima na tržištu.<sup>23</sup> Povreda je trajala najmanje tri godine, odnosno nesumnjivo je utvrđeno da je povreda započela najkasnije u aprilu 2005. godine, i trajala najmanje do 01.03.2008. godine. Radnje su preduzimane prema velikom broju prodavaca – primarnih proizvodača na teritoriji cele države, što je sve utvrđeno u pravosnažno okončanom postupku utvrđivanja zloupotrebe dominantog položaja. Izvršena je naplata izrečene mere u korist budžeta.<sup>24</sup>

---

<sup>21</sup> Godišnji izveštaj o radu komisije za zaštitu konkurenčije za 2011. godinu, str. 48.

<sup>22</sup> <http://www.mojafarma.rs/index.php/Trziste/Mleko/mua-do-strazbura.html>

<sup>23</sup> [http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/imlek\\_ce\\_dokazati\\_da\\_nije\\_monopolista.4.html?news\\_id=217759](http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/imlek_ce_dokazati_da_nije_monopolista.4.html?news_id=217759)

<sup>24</sup> Godišnji izveštaj o radu komisije za zaštitu konkurenčije za 2011. godinu, str. 26.

Evidentno je da se mora pažljivo pristupiti određivanju nivoa kazni. Ako je regulatorni rizik takav da obeshrabruje investitore, postojeće i nove, onda to nije dobro. Ako je kazna za zloupotrebu monopolskog položaja 10% ukupnog prihoda, to je drakonska kazna. Naša preduzeća uspešno rade, sa rasponom profitne stope od 2 do 7%, za razliku od banaka koje imaju dvocifrene profitne stope. Kazna od 10% od njihovog ukupnog godišnjeg prihoda mogla bi da znači njihov prelaz u zonu gubitka sa dugoročno nesagledivim štetnim posledicama. To pokazuje svu specifičnost i važnost pažljivog i odmerenog pristupa rešavanju problema monopola na srpskom tržištu. Jako je važna i politička volja za obračun sa monopolima, za borbu protiv kartela i sprečavanje koncentracija.

## ZAKLJUČAK

U Srbiji se zakoni često usvajaju da bi se zacementirali postojeći odnosi. Mi uopše nismo uzeli u obzir pitanje monopolja i oligopola u vreme najvećih privatizacija u Srbiji. Prvi moderniji Zakon o zaštiti konkurenциje usvojen je tek 2005. godine, kad je već praktično bilo sve kasno. U novom Zakonu iz 2009. godine propuštena je prilika da se uvede pojam privremenog monopoliste, koji upozorava da je neko blizak situaciji da zloupotrebljava dominantan položaj i daje mu vreme da otkloni to svoje ponašanje. U uslovima kada je nizak nivo privredne aktivnosti i kada se borimo za opstanak privrede, to bi svakako pomoglo privrednicima.

Osnovni krivac za postojanje monopolja je država. Zaista je žalosno konstatovati da nam je trebalo dvadeset godina tržišne privrede da dodemo do efikasnog Zakona o zaštiti konkurenциje. Ipak bez promene nekih odnosa u našem pravom sistemu, pitanje je kakvo će biti njegovo sprovođenje u praksi. Domaća regulativa u oblasti konkurenциje usklađena je sa evropskim standardima, ali treba dodatno ojačati kapacitete Komisije za zaštitu konkurenциje, kao i sudija koji odlučuju o složenim slučajevima u oblasti prava konkurenциje. I u zemljama sa efikasnijim sudstvom i znatno razvijenijom sudskom praksom iz oblasti prava konkurenциje, antimonopolski sporovi traju dugo i uz neizvestan ishod.

## COMPETITION POLICY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

### Abstract

*Free trade and protection of competition on the market do little to benefit a large number of people a monopolized market provides a great benefit a few individuals. This sentence reflects the importance of competition. Without competition there is no free market. For years, in Serbia there was a gap in terms of appropriate expertise in such matters, in terms of lack of administrative and judicial practice. Yet the adoption of the Law on Protection of Competition 2009th years, our country has begun to serious antitrust. Presented paper will discuss the effects of the new competition legislation in the Serbian market.*

**Key words:** competition law, anti-trust policy, The Competition Commission, Abuse of dominant position, restrictive agreements, concentration

### LITERATURA

Begović B. (2009), list Fokus, Kvartalni izveštaj o institucionalnim reformama, Kulinarski specijaliteti u režiji njih 250 ili o (novom) zakonu o zaštiti konkurenčije, *Centar za liberalno demokratske studije*, Beograd.

Carić, V. (1996) „Pravo konkurenčije u jugoslovenskom pravu“, *Pravni život*, vol. 45, br. 3-4.

Godišnji izveštaji o radu Komisije za zaštitu konkurenčije od 2006. do 2011. godine.

[http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/imlek\\_ce\\_dokazati\\_da\\_nije\\_monopolista.4.html?news\\_id=217759](http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/imlek_ce_dokazati_da_nije_monopolista.4.html?news_id=217759) [Pristup: 25/6/11]

<http://www.elitesecurity.org/t16616-Beogradski-Visnet-ugrozio-pravo-Telekoma-Srbija-Telekom-pravu> [Pristup: 24/8/11]

<http://www.emg.rs/zines/ekonomist/111110.html> [Pristup: 02/8/12]

<http://www.mojafarma.rs/index.php/Trziste/Mleko/mua-do-strzbura.html> [Pristup: 05/04/11]

<http://www.politickiforum.org> [Pristup: 25/2/11]

[http://www.taboomagazine.org/upload/documents/separat\\_9.pdf](http://www.taboomagazine.org/upload/documents/separat_9.pdf) [Pristup: 12/01/13]

Marković-Bajalović, D. (2000) „Tržišna moć preduzeća i antimonopolsko pravo“, *Službeni list SRJ*, Beograd.

Milenović, D. (1996) „Konkurenca i monopolističko ponašanje”, Zbornik radova, *Zloupotreba prava*, Niš.

Petković, M. (2010) „Antimonopolsko pravo Srbije u uslovima evropskih integracija”, Magistarska teza: Ekonomski fakultet Niš.

Priručnik: Poslovati sa EU, 2012., *Privredno društvo Regionalni centar za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva*, Niš.

Službeni list SRJ 29/1996

Todorić, V. Jovanović, N. (2011) „Studija o implementaciji evropskog zakonodavstva u Srbiji”, *Centar za novu politiku*, Beograd.

Vukadinović R. (2006) „Zakon o zaštiti konkurenčije”, *Službeni glasnik*, Beograd.

# ISTRAŽIVANJE



## STEPEN UGROŽENOSTI SAVREMENIH DRŽAVA I RAZVOJNI IZAZOVI SRBIJE NA PODRUČJU (NE)ZAPOSLENOSTI

**Gojko Rikalović\***

E-mail: rikgoj@ekof.bg.ac.rs

**Biljana Jovanović Gavrilović\***

E-mail: bgavrilo@ekof.bg.ac.rs

**Dejan Molnar\***

E-mail: dejanmolnar@ekof.bg.ac.rs

### **Apstrakt**

*Ovde se ima u vidu da je nestabilnost bitna odlika savremenog ekonomskog i političkog ambijenta. U tom kontekstu već deset godina Fond za mir ocenjuje stepen krhkosti, lomljivosti i ranjivosti država u savremenom svetu. Sa tog stanovišta on konstруiše indeks FSI (Fragile States Index, do 2014. godine nazivao se Failed States Index) i na bazi njega sačinjava rang listu, koja se danas utvrđuje za 178 zemalja. U pitanju je kompozitni indeks koji uzima u obzir više od 100 pokazatelja na osnovu kojih se, potom, formira 12 indikatora na osnovu kojih se ocenjuje socijalni, ekonomski i vojno-politički aspekt nestabilnosti, ugroženosti i opasnosti od propadanja država. Na osnovu vrednosti FSI države se mogu naći na listi u odgovarajućim pozicijama. U radu je sagledana i analizirana pozicija Srbije u periodu 2007-2014. godine prema svakom od posmatranih indikatora. Najveći rizici po stabilnost i razvoj naše zemlje proističu iz izazova koji postoje na području siromaštva i ekonomskog nazadovanja (visina javnog duga, nezaposlenost - posebno mladih, kupovna moć, SDI itd.), ispolitizovanih i podeljenih elita, tenzija između društvenih grupa, legitimite države, izbeglica i interna raseljenih lica i spoljnih uticaja. Može se očekivati da će tek u Izveštaju za 2015. godinu biti uzeti u obzir efekti katastrofnog poplavnog talasa koji je zahvatio Srbiju i Region, zaoštravanja ukrajinske krize, pojave i širenja tzv. islamske države na području Sirije, Iraka, Libije i dr., što će uticati na vrednost FSI kako naše države, tako i zemalja Regionala i šireg okruženja. U radu se*

---

\* Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

ukazuje da ovladavanje rizicima koje izaziva veoma izražena i trajno prisutna nezaposlenost treba da bude srž javnih politika u narednom periodu.

**Ključne reči:** (ne)ugroženost države, FSI, rizici, Srbija, razvojni izazovi, (ne) zaposlenost.

## UVOD

Savremeno globalno okruženje karakteriše se značajnim stepenom nestabilnosti i nesigurnosti. Naime, današnji svet odlikuju velike razlike u pogledu održivosti država i/ili opasnosti od njihovog propadanja. U tom smislu postoji čitav mozaik zemalja, počev od onih veoma održivih i održivih preko stabilnih i umereno stabilnih, pa do krhkih, lomljivih, ranjivih, ugroženih i nestabilnih. Pod okriljem Fonda za mir (*Fund for Peace - FfP*) konstruisan je kompozitni indeks FSI (*Fragile States Index*) kojim se utvrđuje stepen održivosti, stabilnosti, ugroženosti i opasnosti od propadanja država u globalnim uslovima. Slaba i disfunkcionalna država ne obezbeđuje ekonomski i društveni napredak. U tom smislu, održivost i stabilnost države kao i upravljanje razvojnim izazovima, determinišu kvalitet i uspešnost procesa evropskih integracija Srbije. Pri tome, poseban naglasak je na području zapošljavanja.

## 1. INDEKS RANJIVOSTI, LOMLJIVOSTI I KRHKOSTI DRŽAVA – *Fragile State Index (FSI)*

### 1.1. Koncepcija i metodologija izračunavanja FSI

Države se ocenjuju na osnovu 12 osnovnih indikatora, koji se mogu svrstati u dve grupe:

- društveni i ekonomski
- politički i vojni indikatori.

Obe grupe su sačinjene od po šest osnovnih indikatora na osnovu kojih se određuje vrednost FSI. U grupu **društveno-ekonomskih** svrstani su sledeći indikatori: Demografski pritisci, Izbeglice i interno raseljena lica, Tenzije između

društvenih grupa, Odliv mozgova, Neujednačen ekonomski razvoj i Siromaštvo i ekonomsko nazadovanje. Grupu **vojno-političkih** indikatora čine: Državni legitimitet, Javne usluge, Ljudska prava i vladavina prava, Bezbednosni aparat, Ispolitizovane i podeljene elite i Spoljna intervencija.

- **Demografski pritisci** – indikator koji pokazuje u kojoj meri je u posmatranoj državi ugroženo lokalno stanovništvo. U obzir se uzimaju pojave kao što su prirodne katastrofe, zatim prisustvo bolesti i epidemija, zagađenosti, potom nedostatak hrane i vode, ali i pojave poput prekomernog povećanja populacije, mortaliteta i neusklađenosti starosne strukture stanovništva.
- **Izbeglice i interno raseljena lica** – uzima u obzir prisustvo “premeštanja” stanovništva, postojanje izbegličkih kampova i kampova za interno raseljena lica (IRL), broj izbeglica i IRL po stanovniku.
- **Tenzije između društvenih grupa** – pomoću ovog indikatora se obuhvataju tenzije i nasilje između društvenih grupa (etničko, religiozno itd.), zatim diskriminacija i prisustvo političke i socijalne isključenosti.
- **Odliv mozgova** – pokazatelj (indikator) pomoću kojeg se sagledava da li u zemlji postoji nedostatak ljudskog kapitala, da li iz posmatrane države odlaze intelektualci, profesionalci, politički disidenti, visoko obrazovano stanovništvo, zatim pripadnici “srednje klase”, odnosno ekonomski najproduktivniji članovi društva.
- **Neujednačen ekonomski razvoj** – indikator koji u obzir uzima pokazatelje poput GINI koeficijenta, učešća 10% najbogatijih i 10% najsirošnjih pojedinaca u ukupnom dohotku društva, ruralne i urbane razlike u pružanju javnih usluga, stepen siromaštva i broj siromašnih, nejednakost između pojedinaca i grupa u dohotku, nivou obrazovanja, kvalitetu radnih mesta i sl.
- **Siromaštvo i ekonomsko nazadovanje** – u okviru ovog indikatora prate se podaci o javnom dugu, nezaposlenosti (posebno mladih), kupovnoj moći i nivou životnog standarda, BDP-u po stanovniku, stopi rasta BDP-a, stopi inflacije, obimu i dinamici stranih direktnih investicija itd.
- **Državni legitimitet** – u pitanju su korupcija, efikasnost javne administracije i vlada, gubitak poverenja u državne institucije, politička participacija, izborni procesi (bojkotovanje izbora), stepen demokratije, protesti i demokratičnosti, borba za vlast.

- **Javne usluge** – ovim indikatorom je obuhvaćeno praćenje kvaliteta u oblasti osnovnih usluga koje pruža javni sektor: obrazovanje, zdravstvena zaštita, odbrana, policija, komunalne usluge, pouzdano snabdevanje energijom, infrastruktura i putevi, telefonija, dostupnost Interneta (telekomunikacije).
- **Ljudska prava i vladavina prava** – analizira se da li u posmatranoj državi postoji suspenzija demokratskih institucija i/ili manipulacija njima, sloboda medija, građanske slobode, sloboda političkog izražavanja, zatim da li ima trgovine ljudima, političkih zatvorenika, da li postoji proganjanje po religioznoj osnovi, ima li pogubljenja i/ili unutrašnje upotrebe vojne sile zarad ostvarenja političkih ciljeva.
- **Bezbednosni aparat** – pomoću ovog indikatora se prati postojanje internih konflikata, prisustvo paravojnih formacija (koje finansira i država), odnosno postojanje “vojske unutar vojske”, zatim nemira i protesta, vojnih i državnih udara, ratobornih grupacija, bombardovanja (bombaških napada) i sl.
- **Ispolitizovane i podeljene elite** – indikator nastoji da identificuje zastupljenost nacionalističke političke retorike, zatim borbe za vlašću, kao i postojanje političkih prebega.
- **Spoljna intervencija** – indikator obuhvata podatke o tome da li se unutar posmatrane države interni problemi rešavaju uz pomoć inostrane vojske i/ili prisustva međunarodnih mirovnih misija (UN), da li su državi uvođene sankcije, kakav kvalitet kreditnog rejtinga ima zemlja, ispituje se da li je izražena zavisnost od strane pomoći i drugih oblika dotoka finansijskih sredstava iz inostranstva (ekonomski zavisnosti zemlje).

Za svaki od 12 indikatora se dodeljuje vrednost od 0 do 10, pri čemu je skor 10 najlošije moguće stanje u državi, a skor 0 predstavlja najbolju situaciju u kojoj se država može naći. Dakle, što je vrednost indikatora niža, to je stanje u državi u odgovarajućoj oblasti bolje, i obrnuto. Vrednost FSI se dobija sabiranjem bodova individualnih indikatora. Tako, FSI teorijski može uzeti vrednost od 0 do 120. Što je niža vrednost FSI stanje u državi se može oceniti kao stabilnije, i obrnuto, što je vrednost FSI veća to se položaj države po pitanju ugroženosti, nestabilnosti i opasnosti od propadanja može oceniti kao lošiji.

Na osnovu vrednosti FSI za svaku godinu se formira rang lista država u pogledu ugroženosti, (ne)stabilnosti i opasnosti od propadanja. Što je zemlja niže pozicionirana na rang listi (vrednost FSI je manja) to je situacija bolja. Važi i obrnuto, što je rang države viši (vrednost FSI je veća) to je situacija lošija.

Metodologija Fonda za mir uzima u obzir podatke iz tri primarna izvora (analiza sadržaja dokumenata, kvantitativni podaci i kvalitativni inputi) i podvrgava ih, potom, kritičkoj analizi, pre nego što CAST procedurom/ algoritmom izračuna vrednost indeksa. U pitanju je višefazni proces, sa nekoliko nivoa ispitivanja kako bi se osigurao najviši standard u pogledu metodološke objektivnosti i strogosti, uz što veći obuhvat relevantnih informacija i podataka sa odgovarajućom preciznošću.

## 1.2. Kategorizacija država

Države se prema vrednosti FSI mogu klasifikovati u jednu od četiri velike kategorije: prvu kategoriju čine države koje se nalaze u održivom stanju (stanje održivosti), drugu čine one koje odlikuje stabilno (umereno) stanje (stanje stabilnosti i/ili umerenosti), u treću grupu se svrstavaju države u kojima je prisutno opominjuće (upozoravajuće) stanje (stanje opomene i upozorenja), dok se četvrta grupa država odlikuje uzbunjajućim stanjem (stanjem opasnosti i uzbune). U okviru svakog od pomenuta četiri tipa država, mogu se razlikovati njihove odgovarajuće tri potkategorije, prema visini FSI unutar posmatrane grupacije zemalja (videti Tabelu 1.).

*Tabela 1. Kategorije država prema vrednosti FSI*

FSI			
0-30	održivo	0-20	veoma održivo
		20-30	održivo
30-60	stabilno	30-40	veoma stabilno
		40-50	stabilno
		50-60	manje stabilno
60-90	upozorenje	60-70	upozorenje
		70-80	visok nivo upozorenja
		80-90	veoma visok nivo upozorenja
90-120	uzbuna (opasnost)	90-100	uzbuna (opasnost)
		100-110	visok nivo uzbune (opasnosti)
		110-120	veoma visok nivo uzbune (opasnosti)

Izvor: samostalan prikaz autora na bazi informacija i podataka iz The Fund for Peace (2013), *Failed States Index 2013*, (dostupno na: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2007-sortable>, pristupljeno 15.09.2014.).

## 2. EMPIRIJSKA ANALIZA

### 2.1. Globalna slika nestabilnosti, ugroženosti i opasnosti od propadanja država

U narednoj tabeli (Tabeli 2.) je predstavljeno kretanje FSI u periodu 2007-2014 (za sve države za koje je računat).

*Tabela 2. Kretanje vrednosti FSI po zemljama tokom posmatranog razdoblja*

DRŽAVA	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Sudan	113,7	113,0	112,4	111,8	108,7	109,4	111,0	110,1
Irak	111,4	110,6	108,6	107,3	104,8	104,3	103,9	102,2
Somalija	111,1	114,2	114,7	114,3	113,4	114,9	113,9	112,6
Zimbabve	110,1	112,5	114,0	110,2	107,9	106,3	105,2	102,8
Čad	108,8	110,9	112,2	113,3	110,3	107,6	109,0	108,7
Obala Slonovače	107,3	104,6	102,5	101,2	102,8	103,6	103,5	101,7
Demokratska Republika Kongo	105,5	106,7	108,7	109,9	108,2	111,2	111,9	110,2
Afganistan	102,3	105,4	108,2	109,3	107,5	106,0	106,7	106,5
Gvineja	101,3	101,8	104,6	105,0	102,5	101,9	101,3	102,7
Centralno Afrička Republika	101,0	103,7	105,4	106,4	105,0	103,8	105,3	110,6
Haiti	100,9	99,3	101,8	101,6	108,0	104,9	105,8	104,3
Pakistan	100,1	103,8	104,1	102,5	102,3	101,6	102,9	103,0
Severna Koreja	97,7	97,7	98,3	97,8	95,6	95,5	95,1	94,0
Mjanmar	97,0	100,3	101,5	99,4	98,3	96,2	94,6	94,3
Uganda	96,4	96,1	96,9	97,5	96,3	96,5	96,6	96,0
Bangladeš	95,9	100,3	98,1	96,1	94,4	92,2	92,5	92,8
Nigerija	95,6	95,7	99,8	100,2	99,9	101,1	100,7	99,7
Etiopija	95,3	96,1	98,9	98,8	98,2	97,9	98,9	97,9
Burundi	95,2	94,1	95,7	96,7	98,6	97,5	97,6	97,1
Demokratska Republika Istočni Timor	94,9	93,8	97,2	98,2	94,9	92,7	91,5	91,0

<b>Nepal</b>	93,6	94,2	95,4	95,4	93,7	93,0	91,8	91,0
<b>Uzbekistan</b>	93,5	93,4	92,8	90,5	88,3	87,5	86,9	86,3
<b>Sijera Leone</b>	93,4	92,3	92,1	93,6	92,1	90,4	91,2	89,9
<b>Jemen</b>	93,2	95,4	98,1	100,0	100,3	104,8	107,0	105,4
<b>Šri Lanka</b>	93,1	95,6	96,7	95,7	93,1	92,2	92,9	92,6
<b>Republika Kongo</b>	93,0	93,4	93,1	92,5	91,4	90,1	90,0	89,6
<b>Liberija</b>	92,9	91,0	91,8	91,7	94,0	93,3	95,1	94,3
<b>Liban</b>	92,4	95,7	93,5	90,9	87,7	85,8	86,3	86,9
<b>Malavi</b>	92,2	92,9	93,8	93,6	91,2	88,8	89,2	89,1
<b>Solomonova ostrva</b>	92,0	92,4	89,6	88,6	85,9	85,6	85,2	86,4
<b>Kenija</b>	91,3	93,4	101,4	100,7	98,7	98,4	99,6	99,0
<b>Niger</b>	91,2	94,5	96,5	97,8	99,1	96,9	99,0	97,9
<b>Kolumbija</b>	89,7	89,0	89,2	88,2	87,0	84,4	83,8	83,1
<b>Burkina Faso</b>	89,7	89,9	91,3	90,7	88,6	87,4	90,2	89,0
<b>Kamerun</b>	89,4	91,2	95,3	95,4	94,6	93,1	93,5	93,1
<b>Egipat</b>	89,2	88,7	89,0	87,6	86,8	90,4	90,6	91,0
<b>Ruanda</b>	89,2	88,0	89,0	88,7	91,0	89,3	89,3	90,5
<b>Gvineja Bisao</b>	88,8	91,3	94,8	97,2	98,3	99,2	101,1	100,6
<b>Tadžikistan</b>	88,7	88,9	90,3	89,2	88,3	85,7	85,2	84,6
<b>Sirija</b>	88,6	90,1	89,8	87,9	85,9	94,5	97,4	101,6
<b>Ekvatorijalna Gvineja</b>	88,2	88,0	88,3	88,5	88,1	86,3	86,1	85,3
<b>Kirgistan</b>	88,2	88,8	89,1	88,4	91,8	87,4	85,7	83,9
<b>Turkmenistan</b>	87,5	86,2	84,3	82,5	79,7	77,4	76,7	78,2
<b>Laos</b>	87,2	88,7	89,0	88,7	86,7	85,5	83,7	84,3
<b>Mauritanija</b>	86,7	86,1	88,7	89,1	88,0	87,6	91,7	93,0
<b>Togo</b>	86,6	86,8	87,2	88,1	89,4	87,5	87,8	87,8
<b>Butan</b>	86,4	85,4	87,3	87,3	85,0	82,4	81,8	80,9
<b>Kambodža</b>	85,7	85,8	87,3	88,7	88,5	88,7	88,0	88,5
<b>Moldavija</b>	85,7	85,7	85,1	83,8	81,2	78,7	76,5	75,1
<b>Eritreja</b>	85,5	87,4	90,3	93,3	93,6	94,5	95,0	95,5
<b>Belorusija</b>	85,2	84,4	82,3	78,7	77,6	76,6	76,7	75,0
<b>Papua Nova Gvineja</b>	85,1	84,6	84,1	83,9	84,2	83,7	84,9	84,1
<b>Angola</b>	84,9	83,8	85,0	83,7	84,6	85,1	87,1	87,4

<b>Bosna i Hercegovina</b>	84,5	84,3	83,3	83,5	80,9	77,9	76,5	75,9
<b>Indonezija</b>	84,4	83,3	84,1	83,1	81,6	80,6	78,2	76,8
<b>Filipini</b>	83,2	83,4	85,8	87,1	85,0	83,2	82,8	85,3
<b>Iran</b>	82,8	85,7	90,0	92,2	90,2	89,6	89,7	87,2
<b>Gruzija</b>	82,3	83,8	91,8	90,4	86,4	84,8	84,2	82,7
<b>Bolivija</b>	82,0	84,2	86,3	84,9	82,9	82,1	80,8	78,9
<b>Gvatemala</b>	81,4	80,6	80,6	81,2	80,1	79,4	80,7	80,3
<b>Svazilend</b>	81,3	80,0	82,4	82,8	82,5	83,5	85,6	85,8
<b>Lesoto</b>	81,2	81,7	81,8	82,2	80,4	79,0	79,4	78,6
<b>Ruska Federacija</b>	81,2	79,7	80,8	79,0	77,7	77,1	77,1	76,5
<b>Azerbejdžan</b>	81,2	81,0	84,6	84,4	81,9	79,8	78,2	77,8
<b>Kina</b>	81,2	80,3	84,6	83,0	80,1	78,3	80,9	79,0
<b>Zelenortska Ostrva</b>	81,1	80,7	78,5	77,2	75,8	74,7	73,7	74,1
<b>Maldivi</b>	81,1	80,4	78,8	78,3	75,6	75,1	75,4	75,4
<b>Srbija</b>	81,1	80,1	79,2	77,8	74,4	75,0	74,4	72,0
<b>Dominikanska Republika</b>	80,6	78,4	77,7	76,8	76,9	74,1	73,2	73,4
<b>Zambija</b>	80,6	81,6	84,2	83,9	83,8	85,9	86,6	86,2
<b>Džibuti</b>	80,3	80,0	80,6	81,9	82,6	83,8	85,5	87,1
<b>Nikaragva</b>	80,0	81,7	82,6	82,5	81,2	79,6	79,2	78,4
<b>Ekvador</b>	79,9	80,3	81,2	81,7	82,2	80,1	78,6	77,3
<b>Venecuela</b>	79,8	77,9	79,5	78,7	78,2	77,3	75,3	76,7
<b>Izrael</b>	79,6	83,6	84,6	84,6	84,4	82,2	80,8	79,5
<b>Tanzanija</b>	79,3	79,1	81,1	81,2	81,3	80,4	81,1	80,8
<b>Sao Tome i Prinsipe</b>	78,6	78,3	76,7	75,8	74,5	73,9	74,6	75,8
<b>Kuba</b>	78,6	78,6	80,6	79,4	76,6	73,1	72,8	70,8
<b>Vijetnam</b>	77,8	74,6	76,9	76,6	76,1	74,0	73,1	72,7
<b>Komori</b>	77,8	79,6	86,3	85,1	83,8	83,0	84,0	85,1
<b>Mozambik</b>	76,9	76,8	80,7	81,7	83,6	82,4	82,8	85,9
<b>Jordan</b>	76,6	77,3	77,9	77,0	74,5	74,8	75,7	76,7
<b>Madagaskar</b>	76,5	76,7	81,6	82,6	83,2	82,5	82,7	83,1
<b>Saudijска Arabija</b>	76,5	76,9	77,5	77,5	75,2	73,4	72,7	73,1
<b>Peru</b>	76,4	77,5	77,1	76,9	73,6	73,5	72,3	72,9

<b>Gambija</b>	76,0	76,9	79,0	80,2	80,9	80,6	81,8	83,1
<b>Maroko</b>	76,0	75,8	77,1	77,0	76,3	76,1	74,3	74,4
<b>Tajland</b>	76,0	75,6	79,2	78,8	78,3	77,0	75,1	77,0
<b>Alžir</b>	75,9	77,8	80,6	81,3	78,0	78,1	78,7	78,8
<b>Fidži</b>	75,7	76,6	78,8	80,5	81,1	80,5	80,8	79,0
<b>Mali</b>	75,5	75,6	78,7	79,3	79,3	77,9	89,3	89,8
<b>El Salvador</b>	74,9	75,5	77,2	78,1	76,0	74,4	73,2	72,0
<b>Turska</b>	74,9	75,4	78,2	77,1	71,5	76,6	75,9	74,1
<b>Honduras</b>	74,8	74,9	77,2	80,0	78,3	78,5	78,3	77,9
<b>Makedonija</b>	74,1	74,6	74,4	72,7	71,0	69,1	68,0	66,4
<b>Surinam</b>	73,9	72,4	73,2	72,5	71,1	71,2	71,2	70,6
<b>Samoa</b>	73,8	72,4	71,4	71,1	69,5	68,5	68,7	69,3
<b>Mikronezija</b>	73,5	74,0	71,9	70,6	71,9	71,9	72,9	74,6
<b>Gabon</b>	73,3	75,0	74,4	75,3	75,3	74,6	72,9	72,2
<b>Gvajana</b>	73,3	72,2	73,0	73,0	72,6	71,4	70,8	71,0
<b>Paragvaj</b>	72,9	72,3	72,0	72,1	72,4	70,9	71,8	71,6
<b>Meksiko</b>	72,6	72,2	75,4	76,1	75,1	73,6	73,1	71,1
<b>Kazahstan</b>	72,3	72,4	72,5	72,7	70,2	70,9	69,8	68,5
<b>Benin</b>	72,0	72,8	75,5	76,8	80,0	78,6	77,9	78,2
<b>Grenada</b>	71,6	69,0	67,9	67,0	66,4	65,0	64,6	65,2
<b>Ukrajina</b>	71,4	70,8	69,7	69,5	69,0	67,2	65,9	67,2
<b>Sejšeli</b>	71,3	69,5	67,7	67,9	67,0	65,1	64,0	63,7
<b>Namibija</b>	71,3	72,9	75,6	74,5	71,7	71,0	70,4	71,5
<b>Bruneji</b>	71,2	68,5	68,1	67,6	65,8	64,1	63,2	63,6
<b>Indija</b>	70,8	72,9	77,8	79,2	79,3	78,0	77,5	76,9
<b>Albanija</b>	70,5	69,7	70,0	67,1	66,1	66,1	65,2	63,6
<b>Jermenija</b>	70,3	70,7	74,3	74,1	72,3	72,2	71,3	71,3
<b>Kipar</b>	70,2	69,7	68,9	68,0	67,6	66,8	67,0	67,9
<b>Belize</b>	69,8	70,2	69,5	68,7	67,7	67,2	67,2	67,0
<b>Libija</b>	69,3	70,0	69,4	69,1	68,7	84,9	84,5	87,8
<b>Trinidad i Tobago</b>	67,6	67,0	66,7	66,1	63,7	64,4	62,6	61,3
<b>Senegal</b>	66,9	70,9	74,2	74,6	76,8	79,3	81,4	82,8
<b>Brazil</b>	66,9	67,6	69,1	67,4	65,1	64,1	62,1	61,4
<b>Bocvana</b>	66,4	65,9	68,8	68,6	67,9	66,5	64,0	64,5

<b>Malezija</b>	65,9	67,2	68,9	69,2	68,7	68,5	66,1	66,2
<b>Antigva i Barbuda</b>	65,7	64,1	62,8	60,9	59,9	58,9	58,0	59,0
<b>Tunis</b>	65,6	65,6	67,6	67,5	70,1	74,2	76,5	77,5
<b>Jamajka</b>	65,1	65,7	68,6	67,4	67,1	65,8	65,6	64,9
<b>Kuvajt</b>	62,1	62,0	63,4	61,5	59,5	58,8	59,6	59,0
<b>Gana</b>	61,9	64,6	66,2	67,1	67,7	67,5	69,1	70,7
<b>Rumunija</b>	60,9	59,9	61,3	60,2	59,8	59,5	57,4	56,9
<b>Hrvatska</b>	60,5	59,4	60,1	59,0	57,3	56,3	54,1	52,9
<b>Bugarska</b>	60,3	58,5	61,5	61,2	59,0	56,3	55,0	54,4
<b>Bahami</b>	60,1	60,5	60,9	58,9	56,5	55,1	54,7	54,1
<b>Barbados</b>	59,9	58,5	57,2	55,4	52,8	52,0	50,8	51,4
<b>Panama</b>	59,4	58,6	59,7	59,3	57,8	56,1	55,8	55,7
<b>Mongolija</b>	58,4	57,8	61,9	60,1	59,6	58,7	57,8	58,1
<b>Južna Afrika</b>	57,4	62,7	67,4	67,9	67,6	66,8	67,6	66,6
<b>Bahrein</b>	57,0	56,8	59,0	58,8	59,0	62,2	62,9	64,7
<b>Letonija</b>	56,7	54,5	54,6	55,4	54,2	51,9	47,9	48,0
<b>Crna Gora</b>	55,6	55,8	58,0	57,3	56,3	55,5	54,4	55,7
<b>Katar</b>	53,6	52,7	51,9	51,8	49,5	48,0	47,1	48,9
<b>Ujedinjeni Arapski Emirati</b>	51,6	51,2	51,8	52,4	50,4	48,9	47,3	47,6
<b>Madarska</b>	51,2	50,9	50,7	50,1	48,7	48,3	47,6	48,3
<b>Kosta Rika</b>	50,5	50,9	52,5	52,0	50,6	49,7	48,7	48,5
<b>Estonija</b>	50,5	51,0	51,2	50,7	49,3	47,5	45,3	45,2
<b>Slovačka</b>	49,3	48,8	48,6	48,8	47,1	47,4	45,3	45,3
<b>Litvanija</b>	49,0	48,7	48,0	47,8	45,3	44,2	43,0	43,2
<b>Malta</b>	48,5	48,3	48,8	48,2	45,4	43,8	42,4	43,0
<b>Poljska</b>	47,6	47,6	49,6	49,0	46,8	44,3	40,9	42,1
<b>Oman</b>	45,5	47,4	47,2	48,7	49,3	51,7	52,0	53,1
<b>Grčka</b>	43,5	45,4	46,1	45,9	47,4	50,4	50,6	52,1
<b>Mauricius</b>	42,7	42,4	44,7	44,4	44,2	44,7	44,5	46,1
<b>Češka</b>	42,1	42,1	42,6	41,5	42,4	39,5	39,9	39,4
<b>Argentina</b>	41,4	41,4	44,7	45,8	46,8	46,5	46,1	47,3
<b>Urugvaj</b>	40,9	41,4	41,2	41,3	40,4	40,5	38,4	37,9
<b>Južna Korea</b>	39,7	40,6	41,6	41,3	38,8	37,6	35,4	36,4

<b>Španija</b>	39,2	41,6	43,3	43,5	43,1	42,8	44,4	43,1
<b>Nemačka</b>	38,4	37,3	36,2	35,4	33,9	31,7	29,7	30,6
<b>Slovenija</b>	37,5	37,1	36,3	36,0	35,5	34,0	32,3	32,6
<b>Italija</b>	37,1	39,9	43,9	45,7	45,8	45,8	44,6	43,4
<b>Velika Britanija</b>	34,1	32,9	33,6	33,9	34,1	35,3	33,2	34,3
<b>Francuska</b>	34,1	34,8	35,3	34,9	34,0	33,6	32,6	34,8
<b>Čile</b>	33,8	36,3	37,5	38,0	40,7	43,5	42,3	42,0
<b>SAD</b>	33,6	32,8	34,0	35,3	34,8	34,8	33,5	35,4
<b>Singapur</b>	33,0	33,3	33,8	34,8	35,1	35,6	34,0	35,9
<b>Portugalija</b>	32,4	31,8	32,7	33,1	32,3	34,2	32,6	33,1
<b>Holandija</b>	28,6	27,3	27,0	27,9	28,3	28,1	26,9	28,6
<b>Japan</b>	28,5	29,7	31,2	31,3	31,0	43,5	36,1	36,3
<b>Luksemburg</b>	28,1	27,9	27,6	27,3	26,1	25,5	23,3	24,6
<b>Austrija</b>	26,0	25,9	27,6	27,2	27,3	27,5	26,9	28,5
<b>Belgija</b>	25,5	29,0	33,5	32,0	34,1	33,5	30,9	32,0
<b>Kanada</b>	25,1	26,3	27,7	27,9	27,7	26,8	26,0	27,4
<b>Australija</b>	23,2	24,6	25,9	27,3	28,1	29,2	25,4	26,3
<b>Danska</b>	22,2	21,5	23,2	22,9	23,8	23,0	21,9	22,8
<b>Island</b>	21,1	20,9	29,0	29,8	30,1	29,1	24,7	25,9
<b>Novi Zeland</b>	20,5	21,4	23,3	23,9	24,8	25,6	22,7	24,1
<b>Švajcarska</b>	20,2	20,3	21,2	21,8	23,2	23,3	21,5	23,3
<b>Irska</b>	19,5	19,9	21,6	22,4	25,3	26,5	24,8	26,1
<b>Švedska</b>	19,3	19,8	20,6	20,9	22,8	21,3	19,7	21,4
<b>Finska</b>	18,5	18,4	19,2	19,3	19,7	20,0	18,0	18,7
<b>Norveška</b>	17,1	16,8	18,3	18,7	20,4	23,9	21,5	23,0
<b>PROSEK</b>	70,6	70,9	72,1	71,9	71,1	70,9	70,5	70,6

Izvor: samostalan prikaz autora na osnovu podataka iz The Fund for Peace, *Fragile States Index*, The Fund for Peace (godišnji izveštaji za godine 2007-2014), dostupno na: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2007-sortable>.

Kao što se vidi su FSI se danas računa za 178 zemalja i Fond za mir kontinuirano radi na unapređenju postupaka za prikupljanje i obradu podataka. Samo suverene države, članice Ujedinjenih nacija (UN) su uključene u istraživanja Fonda za mir. U tom pogledu, teritorije poput Kosova, Tajvana i Palestine ne uzimaju se u obzir budući da njihov status nije konačno rešen i da kao takve nisu uključene u organizaciju UN.

Podaci iz Tabele 2. upućuju na to da broj država koje se nalaze u jednoj od četiri odgovarajuće grupe je relativno stabilan tokom analiziranog perioda. Od naročite je važnosti da se uoči pomenuta postojana pripadnost određenog broja država kategoriji koja se karakteriše kao "opomena i/ili upozorenje" prema FSI i onoj koju odlikuje stanje opasnosti i/ili uzbune. Naime, u proseku se 92 države godišnje nalazilo u stanju upozorenja (vrednost FSI između 60 i 90) tokom razdoblja 2007-2014, dok se prosečno 34 države nalazilo u stanju uzbune (vrednost FSI iznad 90). Sa druge strane, samo su 24 države u proseku ostvarivale stanja "održivost" i "stabilnost". Procentualno izraženo, tokom perioda 2007-2014. godine, od ukupnog broja država za koje se FSI izračunavao samo 7,6% bilo je u grupi onih koje imaju održivo stanje, 20,6% se nalazilo u grupaciji koja ima stabilno stanje, u 52,1% država je bilo prisutno stanje upozorenja, dok je stanje uzbune postojalo u 19,7%. Drugim rečima, oko 72 odsto država savremenog sveta je imalo problema (manjih ili većih) sa održivošću i stabilnošću, odnosno bilo je podložno ranjivosti, lomljivosti i krhkosti. Konkretnim uvidom u rang listu ugroženih zemalja može se zapaziti da u sedam od deset najlošije rangiranih država prema vrednosti FSI su afričke zemlje. Naime, Demokratska Republika Kongo, Sudan, Somalija, Irak i Čad se stalno nalaze u nepovoljnoj poziciji sa stanovišta ugroženosti, nestabilnosti i opasnosti od propadanja.

Uvidom u listu država prema vrednosti FSI se može uočiti da je Somalija tokom šest godina (2008-2013) u kontinuitetu bila najviše ugrožena, dok je Sudan/Južni Sudan takvu poziciju imao u dva navrata (2007. i 2014. godine). Sa druge strane, dve skandinavske države (Norveška i Finska) su u posmatranom razdoblju ostvarivale najviši nivo održivosti i nasledile jedna drugu na najboljoj poziciji: od 2007-2010 Norveška, a u periodu 2011-2014 Finska. Prosečna vrednost FSI na svetskom planu je prilično stabilna tokom poslednjih osam godina i kreće oko 70. Pomenuta vrednost za državu u najlošijoj poziciji je takođe stabilna i kreće se između 113 i 115, dok se za najbolje pozicioniranu zemlju vrednost Indeksa kreće od oko 17 do 20.

Na osnovu podataka iz prethodne Tabele 2. vidi se da prosečna vrednost FSI tokom posmatranog razdoblja za SAD i najuticajnije članice EU (Nemačka, Velika Britanija, Francuska i Italija) uzima vrednosti od 33,9 (Velika Britanija) do 42,6 (Italija). Što se tiče zemalja BRIKS-a prosečna vrednost Indeksa za pojedine zemlje kreće se od 65,5 (Brazil i Južna Afrika) do 80,9 (Kina). Države nastale od bivše SFRJ karakterišu se veoma raznolikim prosečnim vrednostima FSI u posmatranom vremenskom intervalu: 35,2 Slovenija, Crna Gora 56,1 te 57,4 Hrvatska, odnosno 71,3 Makedonija i 76,8

Srbija, kao i Bosna i Hercegovina 80,9. Sledi da Slovenija uzima prosečnu vrednost FSI koja je približno istog reda veličine kao i za SAD, Nemačku, Veliku Britaniju i Francusku iz čega se može zaključiti da se ona nalazi na samom pragu stanja "održivost". Što se tiče Srbije, može se konstatovati da je njena pozicija sa stanovišta prosečne vrednosti (76,8) FSI u periodu 2007-2014 slična kao i u slučaju Turske (75,5), Indije (76,5), Rusije (78,6) i Kine (80,9). U tom smislu ugroženost naše države u pogledu ranjivosti, krvkosti i lomljivosti je istog karaktera kao i kod navedenih zemalja, tj. ona pripada kategoriji zemalja koja se karakteriše visokim nivoom opomene i upozorenja.

## **2.2. Pozicija Srbije u regionalnom i globalnom okruženju prema FSI**

U Tabeli 3. prikazano je kretanje vrednosti FSI i ranga Srbije od 2007. (kada je vrednost FSI prvi put izračunata za Srbiju kao samostalnu državu) do 2014. godine.

*Tabela 3. Kretanje vrednosti FSI i ranga Srbije tokom perioda 2007-2014. godina*

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrednost FSI	81,1	80,1	79,2	77,8	74,4	75	74,4	72
Rang	66	70	78	86	97	89	92	100

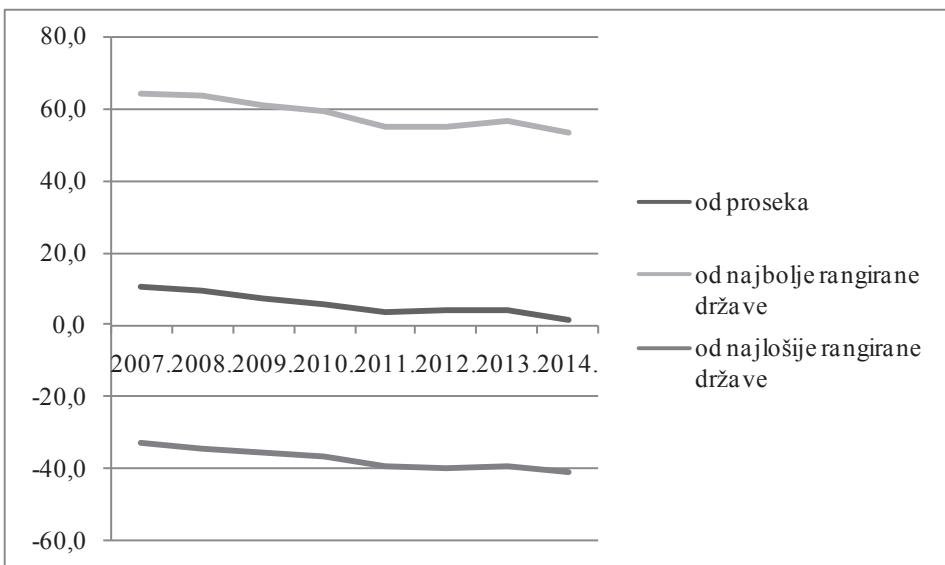
Izvor: samostalan prikaz autora na osnovu podataka iz The Fund for Peace, *Fragile States Index*, The Fund for Peace (godišnji izveštaji za godine 2007-2014), dostupno na: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2007-sortable>.

Prosečna vrednost FSI indeksa za našu zemlju u periodu 2007-2014. iznosila je 76,75, dok je prosečni rang tokom istog perioda bio 85. Najviša vrednost FSI ostvarena je u 2007. godini kada je iznosila 81,1, a to ujedno znači da je Srbija u toj godini imala i najlošiji rang (zauzimala je 66 mesto). Najbolje mesto na rang listi (100.) Srbija je zauzela 2014. godine budući da je u toj godini ostvarila i najnižu vrednost FSI indeksa (72).

Međunarodna pozicija Srbije tokom razdoblja 2007-2014. godina prema stepenu nestabilnosti, ugroženosti i opasnosti od propadanja prikazana je na Grafikonu 1. Na njemu je predstavljeno odstupanje Srbije od prosečne vrednosti Indeksa za sve države, zatim od države sa najnižim, kao i od države sa najvišim indeksom. Odstupanja su izračunata tako što se od vrednosti FSI za Srbiju u svakoj posmatranoj godini oduzima prosečna vrednost Indeksa, kao i njegove vrednosti za najbolje i najlošije rangirane države. Imajući u vidu da veća vrednost FSI znači i lošiji položaj zemlje po pitanju nestabilnosti,

ugroženosti i opasnosti od propadanja, pozitivna razlika znači da je Srbija u lošijem položaju od referentne vrednosti (Srbija ima veću vrednost FSI u posmatranoj godini), dok negativna razlika znači da je naša zemlja bila u boljem položaju od referentne vrednosti (Srbija ima manju vrednost FSI). Sa Grafikona 1. je uočljivo da sve tri linije imaju blagi opadajući trend, te se može zaključiti da je naša zemlja tokom posmatranog razdoblja popravila svoj položaj na rang listi formiranoj prema vrednosti FSI. Kada je u pitanju poređenje naše zemlje sa prosečnom vrednošću Indeksa za sve zemlje, treba istaći da je to odstupanje tokom posmatranog perioda u proseku iznosilo +5,7, što znači da je Srbija više ugrožena u odnosu na više od polovine tretiranih država. Pri tome, najveće odstupanje od proseka je zabeleženo u 2007. godini (10,5 poena), a najmanje u 2014. godini (1,4 poena). Udaljenost Srbije od najbolje rangirane države prema visini FSI takođe ima opadajući trend – iznosilo je maksimalnih 64 poena u 2007. godini i minimalnih 53,3 poena u 2014. godini, dok je prosečno odstupanje tokom perioda 2007-2014. bilo 58,3 poena. Kada je u pitanju položaj naše zemlje u odnosu na najlošije rangiranu državu prema visini FSI, onda treba istaći činjenicu da je i prema ovoj dimenziji Srbija pokazala napredak. Naime, negativan predznak razlike između vrednosti FSI Srbije i najlošije rangirane države prema visini FSI ukazuje na to da je Srbija imala manju vrednost FSI (bolji položaj na rang listi). Isto tako, što je ova razlika veća, to je položaj Srbije bio bolji u odnosu na najugroženiju državu. U tom pogledu, kao pozitivan možemo oceniti negativan trend koji je postojao u ovom slučaju – najmanja udaljenost Srbije zabeležena je 2007. godine (-32,6 poena), a najveća u 2014. godini (-40,9 poena). Pri tome, prosečna razlika između Srbije i najlošije rangirane države na listi tokom perioda 2007-2014. godina iznosila je -37,2 poena.

Grafikon 1. Relativna pozicija Srbije: 2007-2014. Godina



Izvor: samostalan prikaz autora na osnovu podataka iz The Fund for Peace, *Fragile States Index*, The Fund for Peace (godišnji izveštaji za godine 2007-2014), dostupno na: <http://ffp.statesindex.org/>

Na osnovu analiziranih empirijskih podataka, može se zaključiti da potencijalno najveći rizici po stabilnost i razvoj Srbije proističu iz izazova koji postoji na području siromaštva i ekonomskog nazadovanja (visina javnog duga, nezaposlenost - posebno mladih, kupovna moć, SDI itd.), ispolitizovanih i podeljenih elita, tenzija između društvenih grupa, legitimite države, izbeglica i interna raseljenih lica i spoljnih uticaja. U navedenim oblastima postoji relativno visoka vrednost indikatora, sa jedne strane, ali je prisutna i izražena volatilnost ovih varijabli tokom analiziranog razdoblja, sa druge strane.

Prema Izveštaju Fonda za mir za 2014. godinu Srbija je na listi napredovala u odnosu na prethodnu godinu i zauzima 100. mesto. Što se tiče pojedinačnih indikatora, naša zemlja je na pomenutoj listi u prethodnih godinu dana ostvarila najveći napredak u oblasti legitimite države i demografskih pritisaka (poboljšanje od 0,5 poena), dok je pogoršanje zabeleženo u pogledu odliva mozgova (pogoršanje od 0,3 poena). Srbija je u odnosu na prethodnu godinu zabeležila napredovanje i na drugim područjima, kao na primer u domenu neujednačenosti ekonomskog razvoja, pružanju javnih usluga, ljudskih prava i vladavine prava i bezbednosnog aparata, ali su u absolutnom izrazu ta poboljšanja bila relativno manja (iznosila su u proseku 0,3 poena).

Interesantno je da se razmotri pozicija Srbije u poređenju sa državama iz nekadašnjeg jugoslovenskog okruženja, Slovenijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom i Crnom Gorom. Komparacija Srbije za pomenutim državama izvršena je na bazi podataka o FSI u početnoj godini za koju postoje podaci o FSI za Srbiju kao samostalnu državu (2007.) i poslednjoj godini (2014.). Podaci iz Tabele 2. svedoče o tome da je Srbija pozicionirana lošije od svih ovih zemalja, osim Bosne i Hercegovine, što govori o tome da je ona ugroženija. Tako je bilo 2007. godine kada je jedino Bosna i Hercegovina imala veću vrednost indeksa (84,5) od Srbije (81,1). U odnosu na prosečnu vrednost FSI za posmatrani grupu zemalja u 2007. godini, Srbija je, takođe, imala distance od +15,6 poena. Prema Izveštaju za 2014. godinu, njena pozicija je takođe bila lošija od proseka za ovu grupu zemalja po vrednosti FSI, ali je sada ta razlika nešto manja i iznosi +12,8 poena. Ovo je ostvareno zahvaljujući tome što je Srbija tokom perioda 2007-2014. godina najviše napredovala u pogledu FSI od svih posmatranih država. Naime, Srbija je smanjila vrednost svog FSI za 9,1 poen u 2014. u odnosu na 2007. godinu, dok su ostale zemlje imale sporije napredovanje u ovom pogledu (Bosna i Hercegovina -8,6 poena, Hrvatska -7,6 poena, Slovenija -4,9 poena, Makedonija -7,7 poena) ili su nazadovale (Crna Gora +0,1 poen), dok je celokupna grupa zemalja napredovala, ali sporije od Srbije, pošto se prosečna vrednost njihovog FSI u 2014. godini u odnosu na 2007. godinu smanjila za 6,3 poena. To znači da su se smanjile nestabilnost, ugroženost i opasnost od propadanja naše države.

Kada je u pitanju promena ranga na listi država prema vrednosti FSI, Srbija je u 2014. u poređenju sa 2007. godinom postigla najveći napredak u posmatranoj grupi zemalja, koji iznosi 34 mesta. Sa druge strane, ostale države na bivšem jugoslovenskom prostoru su ostvarile sledeće promene u rangu tokom posmatranog razdoblja: Bosna i Hercegovina je uspela da napreduje za 32 mesta, Hrvatska za 10 mesta, Slovenija za 9 pozicija, Makedonija za 22 mesta, dok je Crna Gora pogoršala svoju poziciju na rang listi, pošto je ostvarila pad od 4 pozicije. U tom pogledu, pozicija Srbije se u poređenju sa ovom grupom država može oceniti kao pozitivna.

### **2.3. (Ne)zaposlenost i pozicija Srbije**

Polovinom 2014. godine u Srbiji (prema podacima Ankete o radnoj snazi) ukupan broj zaposlenih dostiže 2.407.930, dok je broj nezaposlenih 612.134. Pri tome stope zaposlenosti i nezaposlenosti dostižu vrednosti od 39,5 i 2,3,

respektivno. Istovremeno broj aktivnih lica je 3.020.064, a neaktivnih 3.082.639, dok stope aktivnosti i neaktivnosti u drugom kvartalu 2014. godine u Srbiji iznose 49,5 i 50,5, respektivno.

U Tabelama 4, 5, 6 i 7. dat je regionalni pregled analiziranih kategorija u našoj zemlji na kraju drugog kvartala u 2014. godini.

*Tabela 4. (Ne)aktivnost i (ne)zaposlenost po regionima u Srbiji, II kvartal 2014. godine*

	Srbija - Sever		Srbija - Jug	
	Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije
<b>Stanovništvo staro 15 i više godina</b>				
aktivni	680.555	822.595	881.218	635.696
zaposleni	555.999	644.920	719.712	487.299
nezaposleni	124.556	177.675	161.506	148.397
neaktivni	750.028	814.558	829.406	688.647
<b>Stanovništvo staro 15 i više god.</b>				
Stopa aktivnosti	47,6	50,2	51,5	48
Stopa zaposlenosti	38,9	39,4	42,1	36,8
Stopa nezaposlenosti	18,3	21,6	18,3	23,3
Stopa neaktivnosti	52,4	49,8	48,5	52
<b>Mlado stanovništvo (15–24 god.)</b>				
Stopa aktivnosti	23,9	31,7	28,2	29,5
Stopa zaposlenosti	9,5	16,8	14,8	11,4
Stopa nezaposlenosti	60,4	46,8	47,5	61,2
Stopa neaktivnosti	76,1	68,3	71,8	70,5
<b>Stanovništvo radnog uzrasta (15–64 god.)</b>				
Stopa aktivnosti	62,2	62,7	63,8	61
Stopa zaposlenosti	50,6	48,8	51,2	45,9
Stopa nezaposlenosti	18,5	22,1	19,7	24,7
Stopa neaktivnosti	37,8	37,3	36,2	39

Izvor: Republički zavod za statistiku (2014).

*Tabela 5. Obrazovna i starosna struktura zaposlenih po regionima u Srbiji, II kvartal 2014. godine*

	Srbija - Sever	Srbija - Jug		
	Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije
<b>Zaposleni – ukupno</b>	<b>555.999</b>	<b>644.920</b>	<b>719.712</b>	<b>487.299</b>
Formalno zaposleni	517.315	525.682	490.379	362.978
Neformalno zaposleni	38.683	119.238	229.333	124.321
<b>Starosne grupe</b>				
15–24 god.	15.604	36.099	31.650	19.748
25–34	114.130	126.852	127.142	83.673
35–44	158.294	184.629	168.190	128.087
45–54	166.077	184.849	182.489	136.037
55–64	91.437	91.378	147.369	83.679
65 i više god.	10.457	21.113	62.872	36.076
<b>Obrazovanje</b>				
Bez škole	/	/	/	/
Niže	33.068	101.215	205.323	116.515
Srednje	289.644	389.436	390.662	281.853
Visoko	231.580	152.195	118.638	85.586

Izvor: Republički zavod za statistiku (2014).

*Tabela 6. Ekonomска struktura zaposlenih po regionima u Srbiji, II kvartal 2014. godine*

	Srbija - Sever	Srbija - Jug		
	Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije
<b>Sektori delatnosti</b>				
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	14.295	116.845	244.557	124.605
Rudarstvo			6.020	4.915
Preradivačka industrija	55.178	130.999	122.150	78.608
Snabdevanje el. energijom, gasom i parom	9.075	5.571	10.754	14.714
Snabdevanje vodom i upravljanje otpadnim vodama	9.850	14.097	10.215	8.417
Gradevinarstvo	25.688	29.088	24.153	20.834
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila	97.285	90.998	66.867	49.500
Saobraćaj i skladištenje	42.737	34.466	31.328	23.557
Usluge smeštaja i ishrane	21.092	13.013	15.254	10.467
Informisanje i komunikacije	28.529	15.574	9.221	7.721
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	15.138	12.402	6.689	-
Poslovanje nekretninama	-	-	-	-
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	28.630	19.186	16.940	8.495
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	23.347	12.658	4.170	6.671
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	51.149	29.798	26.832	30.537
Obrazovanje	38.906	39.443	40.405	31.362
Zdravstvena i socijalna zaštita	48.103	36.893	29.715	31.851
Umetnost, zabava i rekreacija	15.530	11.585	9.217	3.708
Ostale uslužne delatnosti	12.447	14.183	11.123	4.403
Delatnost domaćinstva kao poslodavca	-	14.121	33.762	21.885
Delatnost eksteritorijalnih organizacija i tela	-	-	-	-

Izvor: Republički zavod za statistiku (2014).

*Tabela 7. Nezaposleni prema starosnim grupama, dužini traženja posla, prethodnom radnom iskustvu po regionima u Srbiji, II kvartal 2014. godine*

	Srbija - Sever		Srbija - Jug	
	Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije
<b>Starosne grupe</b>				
15–24 god.	23.768	31.802	28.605	31.173
25–34	39.295	51.984	48.891	48.927
35–44	23.289	38.198	41.353	28.924
45–54	24.210	36.120	29.804	26.859
55–64	13.494	19.068	12.853	12.514
<b>Dužina traženja posla</b>				
Traže posao kraće od 12 meseci	41.083	65.329	43.197	35.800
Traže posao od 12 do 24 meseca	32.057	36.633	42.371	43.229
Traže posao od 2 do 6 godina	41.740	51.016	49.144	43.654
Traže posao duže od 6 godina	9.676	24.698	26.793	25.713
<b>Prethodno radno iskustvo</b>				
Imali su prethodno radno iskustvo	89.128	130.590	105.625	95.851
Nisu imali prethodno radno iskustvo	35.428	47.086	55.880	52.546
<b>Obrazovanje</b>				
Niže	14.565	41.039	30.388	23.452
Srednje	78.759	105.992	105.838	99.738
Visoko	31.232	29.175	24.971	23.238
<b>Stopa dugoročne nezaposlenosti</b>	12,3	13,7	13,4	17,7

Izvor: Republički zavod za statistiku (2014).

Pregled i analiza prethodno navedenih tabelarnih prikaza po regionima pružaju mogućnost da dođemo do izvesnih relevantnih saznanja.

Kada je u pitanju broj zaposlenih može se uočiti da je najviše zaposlenih bilo u regionu Šumadije i Zapadne Srbije, a najmanje u regionu Južne i Istočne Srbije. Kada je u pitanju broj nezaposlenih, njih je na kraju drugog kvartala 2014. godine bilo u najviše u Vojvodini (177.675), a najmanje u regionu Beograda (124.566). Stopa nezaposlenosti takođe ukazuje na prisustvo izraženih regionalnih neravnomenornosti – ona je najniža u regionu Beograda (18,5), a najviša u regionu Južne i Istočne Srbije (24,7).

Od ukupnog broja neformalno zaposlenih lica (511.575), čak 229.333 lica ove kategorije se nalazi u regionu Šumadije i Zapadne Srbije, dok je broj ovih lica najmanji u regionu Beograda (38.683). Pri tome, uočljivo je da u regionu Šumadije i Zapadne Srbije značajan broj zaposlenih čini starije stanovništvo.

Naime, u ovom regionu broj zaposlenih starosne dobi od 55-64 godine iznosi 147.369, dok broj onih zaposlenih koji su stariji od 65 godina iznosi 62.872. Tako, u regionu Šumadije i Zapadne Srbije od ukupnog broja zaposlenih, čak 29,2% čine lica koja su starija od 55 godina, što je više nego u ostalim regionima u Srbiji, kako po broju, tako i po relativnom udelu ove grupe stanovništva u ukupnom broju zaposlenih. Prema obrazovnoj strukturi zaposlenih, prednjači beogradski region u kojem je zaposleno 231.580 lica sa visokom stručnom spremom, dok u regionu Južne i Istočne Srbije ima "svega" 85.586 zaposlenih sa visokom stručnom spremom. Navedena razlika, koja iznosi čak 2,7 puta, svedoči o daleko boljim prilikama za zapošljavanje u regionu Beograda, kao i o tome da se kvalitetnija i bolje plaćena radna mesta "nalaze" u glavnom gradu.

Kada je u pitanju obrazovna struktura stanovništva vredan je pažnje i zaključak da sa jedne strane postoje formalno obrazovani ljudi bez funkcionalnih sposobnosti (konkretnih veština za obavljanje odgovarajućih poslova), dok sa druge strane ima mnogo onih koji sa neadekvatnim sposobnostima obavljaju važne radne zadatke, kako u privredi, tako i u društvu u celini.

Na osnovu analize strukture nezaposlenih lica u Srbiji na kraju drugog kvartala 2014. mogu se izvući određeni zaključci. Od ukupnog broja nezaposlenih, najviše pripada starosnoj grupi od 25 do 34 godine (189.097 lica), te ova grupa lica u ukupnom broju nezaposlenih dostiže ideo od čak 30,89%. Pri tome, nezaposlenih iz ove starosne grupe najmanje ima u regionu Beograda (39.295), a najviše u regionu Vojvodine (51.984), dok njihov broj u regionu Šumadije i Zapadne Srbije dostiže 48.891, a u regionu Južne i Istočne Srbije 48.927.

Značajno je sagledati i uslove na tržištu rada u pogledu dužine traženja posla. Na kraju drugog kvartala 2014. godine u našoj zemlji je bilo 272.434 lica koja na zaposlenje čekaju duže od 2 godine. U pogledu njihove regionalne distribucije situacija je bila sledeća: region Beograda 51.416 lica, region Vojvodine 75.714 lica, region Šumadije i Zapadne Srbije 75.937 lica i region Južne i Istočne Srbije 69.367. Zaključak koji se nameće je da je jedino u regionu Beograda situacija nešto bolja, dok je u ostalim regionima veoma teško naći zaposlenje. Pri tome, oni koji traže (čekaju) posao duže od 2 godine čine od 41,3% (beogradski region) do 47,0% (region Šumadije i Zapadne Srbije) ukupnog broja nezaposlenih u regionu, što govori o težini problema nezaposlenosti (jer se od toga najveći broj odnosi na mlade).

Prethodna saznanja potkrepljuju hipotezu da je problematika nezaposlenosti jedno od "najkritičnijih" razvojnih pitanja u Srbiji.

Razvojni napor i Srbije na području rešavanja problema nezaposlenosti bitno su otežani efektima katastrofalnih poplava koje su se desile tokom 2014. godine.

Usled obilnih padavina u periodu od polovine aprila do polovine maja 2014. godine, izlilo se više reka u Moravičkom, Zlatiborskom, Raškom, Rasinskom, Topličkom, Nišavskom, Zaječarskom, Jablaničkom, Borskom, Pčinjskom, Kolubarskom okrugu, kao i na teritoriji Grada Beograda. Zbog toga je proglašena vanredna situacija na području 18 lokalnih samouprava (2 grada i 16 opština). Nakon toga u našoj zemlji su usledile još obilnije padavine polovinom maja, koje su prouzrokovale novi poplavni talas i uvođenje vanredne situacije u 19 opština i 8 gradova.

U našoj zemlji je ranije izvršena identifikacija posebno potencijalno ugroženih područja od poplava. Njih ima 99, od kojih su 42 pogodena dogadanjima u proleće 2014. godine.

U narednoj tabeli (Tabeli 8.) dati su podaci o broju stanovnika i broju zaposlenih u onim područjima koja su najviše bila pogodena katastrofalnim poplavnim talasom maja 2014. godine u našoj zemlji.

*Tabela 8. Broj zaposlenih i broj stanovnika u opštinama koje su najviše pogodene poplavama*

Opštine	BROJ ZAPOSLENIH	BROJ STANOVNIKA (Popis 2011.)
OPŠTINE		
Obrenovac	13.663	72.524
Paraćin	10.988	54.242
Svilajnac	3.940	23.551
Krupanj	1.561	17.295
Osečina	1.341	12.536
Mali Zvornik	1.516	12.482
Kosjerić	1.816	12.090
Bajina Bašta	4.177	26.022
Valjevo	28.503	90.312
Ub	3.587	29.101
Sremska Mitrovica	16.097	79.940
Šabac	25.010	115.884
<b>Ukupno ugružena područja</b>	<b>112.199</b>	<b>545.979</b>
<b>Republika Srbija</b>	<b>1.727.048</b>	<b>7.186.862</b>

Izvor: Republički zavod za statistiku, *Opštine i regioni u Srbiji 2013*, Beograd, 2013.

Može se očekivati da će se sadašnje nepovoljno stanje na području zapošljavanja u Srbiji odraziti na visinu FSI u narednoj godini. U kojoj meri će prisustvo visoke nezaposlenosti uticati na nepovoljno kretanje vrednosti FSI u bubrežnosti, bitno će zavisiti od dotoka stranih direktnih investicija, kao i realizacije dogovorenih mera sa MMF-om (iz novembra 2014. godine). Naime, treba imati u vidu da strane direktnе investicije veoma sporo pristižu i da se neizbežne strukturne reforme suočavaju sa mnoštvom izazova različite prirode, što sve zajedno otežava otvaranje novih radnih mesta i rešavanje problema nezaposlenosti.

## ZAKLJUČAK

Fond za mir već deset godina prati krhkost, lomljivost i ranjivost država u savremenom svetu posredstvom indeksa FSI (*Fragile States Index*, do 2014. godine nazivao se *Failed States Index*). FSI omogućava da se razlikuju četiri stanja u kojima se mogu nalaziti države prema stepenu njihove nestabilnosti, ugroženosti i opasnosti od propadanja: održivo stanje, stabilno stanje, stanje upozorenja i stanje opasnosti.

Potencijalno najveći rizici po stabilnost i razvoj Srbije vezani su za strateške izazove koji postoje na području siromaštva i ekonomskog nazadovanja (visina javnog duga, nezaposlenost - posebno mlađih, kupovna moć, SDI, korupcija, itd.), ispolitizovanih i podeljenih elita, tenzija između društvenih grupa, legitimitet države, izbeglica i interno raseljenih lica i spoljnih uticaja.

Smanjivanje socijalne, ekonomske, vojne, političke, prostorne i vremenske distance Srbije u pogledu održivosti i stabilnosti države podrazumeva ovladavanje onim rizicima, koji proizilaze iz oblasti na koje se FSI odnosi, putem odgovarajućih javnih politika. Naime, trajno obezbeđivanje slobode, bezbednosti, pravde i ekonomske efikasnosti je jedna od najvažnijih infrastruktura održivosti i stabilnosti država.

Pogoršanje FSI za Srbiju u narednoj godini moglo bi se očekivati i pod uticajem negativnih efekata ukrajinske krize na našu privredu i društvo, kao i potencijalne učinke širenja islamske države na području Sirije, Libije, Iraka i dr. Naime, jedan broj građana Srbije, kao i iz okruženja, se uključio u oružane sukobe kako na području Ukrajine, tako i u ratne pohode islamskih boraca terorističke države. Ukrainska kriza je značajna i sa stanovišta ekonomske štete koju naša zemlja može pretrpeti od njenog razbuktavanja (konflikt SAD i EU sa

jedne strane i Ruske Federacije sa druge strane). Ipak, uvodenje ekonomskih i političkih sankcija od strane EU i SAD Ruskoj Federaciji moglo bi neutralisati pomenute potencijalne ekonomske gubitke, jer se Srbiji pruža šansa da iskoristi upražnjene potencijale na ruskom tržištu. U tom pogledu, ostvarivanje sigurnosti, stabilnosti i blagostanja država na bivšem jugoslovenskom prostoru u celini, kao i Srbije posebno, rezultanta je suprotstavljenih tendencija velikih sila u delovanju na navedene probleme.

U tom konktestu visoka nezaposlenost je jedno od najkritičnijih razvojnih pitanja sa kojima se Srbija suočava, posebno imajući u vidu da je kod nas stopa nezaposlenosti mlađih najviša u Evropi, da se na mnogim pozicijama u privredi i društvu nalaze nedovoljno stručni kadrovi, a da među nezaposlenima ima dosta obrazovanih ljudi. Takođe, veoma su ograničeni finansijski izvori za novo zapošljavanje usled visokog udela javnog duga u BDP-u i rastućeg budžetskog deficit-a, odnosno nedovoljno stimulativnog investicionog ambijenta. Pored ostalog, veoma je usporen i priliv stranih direktnih investicija. Aktuelne strukturne reforme mogile bi imati protivurečno dejstvo na području zapošljavanja, pošto će doći do likvidacije i stečaja jednog broja preduzeća u restrukturiranju, kao i do smanjenja broja zaposlenih u javnom sektoru, a u uslovima nedovoljnog potencijala privatnog sektora u pogledu apsorbovanja "viškova" zaposlenih i lica koja prvi put traže zaposlenje.

## **THE DEGREE OF ENDANGERMENT OF CONTEMPORARY STATES AND DEVELOPMENTAL CHALLENGES OF SERBIA IN THE FIELD OF (UN)EMPLOYMENT**

### **Abstract**

*Here we have in mind that the instability is an important feature of modern economic and political environment. In this context, for ten years already, the Fund for Peace has been evaluating the degree of fragility, vulnerability and fragility of states in the modern world. From this point, Fund for Peace constructs an index FSI (Fragile States Index, until 2014 referred to as the Failed States Index) and based on it compiles a ranking list, which is today being determined for 178 states. It is a composite index that takes into account more than 100 indicators on the grounds of which 12 indicators are then formed, and based on them social, economic and military-political aspects of instability, endangerment and threat of deterioration of states are evaluated. Based on the values of FSI state can be found*

on the list in the appropriate positions. The paper presents the analyzed position of Serbia in the period from 2007 to 2014 according to each of the observed indicators. The greatest risks to the stability and development of our country are derived from challenges existing in the area of poverty and economic decline (level of public debt, unemployment – especially of young people, purchasing power; SDI, etc), politicized and divided elites, tension between social groups, the state legitimacy, refugees and internally displaced persons and external impacts. It can be expected that the effects of catastrophic flood wave that hit Serbia and the Region, worsening of the crisis in Ukraine, appearance and expansion of the so called Islamic State in the area of Syria, Iraq, Libya, etc, will only be taken into account in the Report for 2015<sup>th</sup>, which will have an impact on the FSI value of both our state, and the states of the Region and wider surroundings. The paper indicates that mastering the risks derived from very expressed and permanently present unemployment should be the center point of public policies in the future.

**Key words:** (not)endangerment of the state, FSI, risks, Serbia, development challenges, (un)employment.

## LITERATURA

Fund for Peace (2013), *Failed States Index IX 2013*, (dostupno na: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2007-sortable>, pristupljeno 15.09.2014.).

<http://ffp.statesindex.org/>

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

Pritchett, L. and Frauke de Weijer (2010), “Fragile States: Stuck in a Capability Trap?”, *World Development Report 2011 Background Paper*, (dostupno na: <http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/5108.pdf>, pristupljeno 03.10.2014.).

Republički zavod za statistiku (2014), *Anketa o radnoj snazi*, II kvartal 2014 (-prethodni rezultati-).

Republički zavod za statistiku, *Opštine i regioni u Srbiji 2013*, Beograd, 2013.

Van Veen, E. (2011). “Global Developments in State Failures: A Brief Analysis of the Failed States Index 2005-2010”, Netherlands Institute for International Relations Clingendael, Hague.



